

Ny forskning i grammatik

*Fællespublikation 2
Liselejesymposiet 1994*

In Memoriam

Hans-Peder Kromann

1941-1995

ODENSE UNIVERSITETSFORLAG

Hans-Peder Kromann
Professor, mag. art.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5
---------------------	---

Engelskprojektet

Carl Bache: Om prædikaters berettigelse i sætningsanalysen..	7
Niels Davidsen-Nielsen: Konstituentrækkefølge i engelsk	26

Franskprojektet

Finn Sørensen: Sætningsled	41
Michael Herslund: Valens og grammatiske relationer	48

Italienskprojektet

Bente Lihn Jensen, Iørn Korzen og Gunver Skytte: Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv.....	73
--	----

Russiskprojektet

Per Durst-Andersen: De to syntaktiske systemer i russisk	91
Jens Nørgård-Sørensen: Russiske verbalsubstantiver	115

Tyskprojektet

Peter Colliander: Hvilken rolle skal udtryks- og indholdsvalens spille i en grammatik?	130
Lisbeth Falster Jakobsen: Om kategoriseringen af subjekter.....	153

Adresseliste	177
--------------------	-----

© Forfatterne og
Odense Universitetsforlag 1995
Redaktion: Per Durst-Andersen og Jens Nørgård-Sørensen

Tryk: Mammen Offset A/S, Odense
Sats: Odense Litograferne ApS
Omslag: Ulla Poulsen Precht

ISBN 87-7838-080-4

Odense Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99
Fax. 66 15 81 26

FORORD

I 1993 iværksatte Statens Humanistiske Forskningsråd 5-årige grammatikprojekter inden for fem europæiske fremmedsprog: engelsk, fransk, italiensk, russisk og tysk. Ideen til dette projekt var fostret af den nu afdøde professor i tysk ved Handelshøjskolen i København Hans-Peder Kromann, og havde det ikke været for hans engagement og arbejdsiver, så var projektet ikke kommet ud over idéstadiet. Der var en vis skepsis, og ikke alle kunne straks øjne den forskningsmæssige gevinst for dansk lingvistik ved et sådant projekt. Ved Hans-Peder Kromanns store personlige gennemslagskraft og store faglige ekspertise blev ideen realiseret, og i dag er ingen i tvivl om, at Hans-Peder Kromann så helt rigtigt. Det er således hans fulde fortjeneste, at projektet blev igangsat og fik den form, som det har, dvs. med særdesles udbytterige fællesmøder, hvor også projektgruppen for dansk grammatik deltager. Med denne fællespublikation nr. 2, der helt naturligt er tilegnet Hans-Peder Kromann posthumt, ønsker alle vi projektdeltagere at ære Hans-Peder Kromanns minde og samtidig udtrykke vor dybe beklagelse over hans alt for tidlige og meningsløse bortgang, som er et tab og en smerte for dansk humaniora.

Bogen indeholder de arbejder, der blev fremlagt på forskningsprogrammets symposium i Liseleje i august 1994. Ved denne lejlighed fik alle fem fremmedsprogsgupper for første gang mulighed for at fremlægge delresultater af deres arbejde. Som hovedtema for symposiet havde arrangørerne fra russiskgruppen valgt syntaks — et forskningsfelt, hvor man i disse år oplever en betydelig udvikling internationalt, men også et område, der byder på vidt forskellige traditioner inden for de enkelte sprogområder. Som man vil kunne se af de præsenterede arbejder, har de enkelte projektdeltagere hentet deres inspiration mange forskellige steder fra, og der er langt fra enighed om grundlæggende metodiske og teoretiske problemstillinger. Denne mangfoldighed, som var både forudset og fremmet af Forskningsrådet gennem et bredt formuleret opslag, viste sig på symposiet at danne grobund for en levende og dybtgående diskussion; ikke mindst i kraft af at der for hvert indlæg

var udpeget en diskussionsindleder, der på forhånd havde fået materiale stillet til rådighed.

På baggrund af de meget forskelligartede traditioner, som er repræsenteret i denne publikation, har vi valgt at indskrænke os til en ren teknisk redigering af de enkelte forskeres arbejde.

Fremmedsprogsprojekterne løber frem til 28. februar 1998, og det er stadig planen at afholde mindst ét større fællessymposium hvert år. Derudover vil der - ligesom hidtil - blive arrangeret symposier i de enkelte projektgrupper med mulighed for deltagelse udefra.

Per Durst-Andersen og Jens Nørgård-Sørensen

Om prædikaters berettigelse i sætningsanalysen

Carl Bache
Engelskprojektet

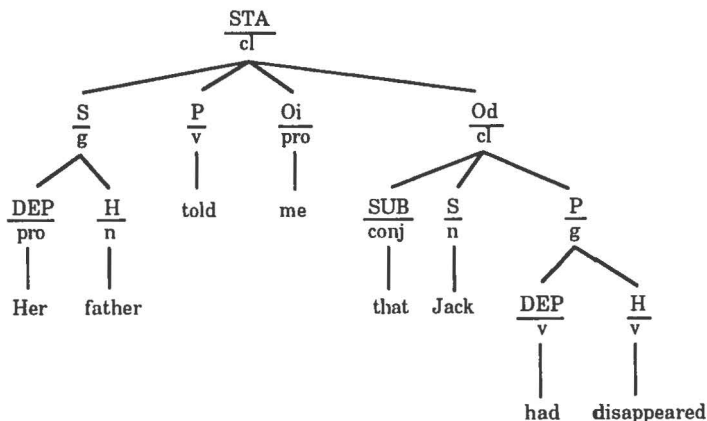
1. Introduktion

I engelskprojektet bruger vi et bestemt sætningsanalyzesystem som udgangspunkt og ledetråd for arbejdet med de enkelte emner. Systemet er beskrevet i Bache, Davenport, Dienhart & Larsen *An Introduction to English Sentence Analysis* (2nd revised ed., Munksgaard 1993), der overvejende har status som øvebog og undervisningsredskab. I det følgende benævnes dette analysesystem 'Odensemodellen'. I sin nuværende notationsform blev Odensemodellen første gang lanceret af John Dienhart på Odense Universitet i 1980 og har lige siden været en uundværlig del af grammatikundervisningen på stedet. Mit indlæg om prædikaters berettigelse i sætningsanalysen¹ sigter på at give en kort beskrivelse af Odensemodellen og derefter drøfte nogle af dets fordele/ulemper ud fra et mere teoretisk synspunkt. Et væsentligt træk ved systemet er, at der ikke i udgangssituationen opereres med prædikater som konstituent ('prædikater' her forstået som et overled, eller 'superfunktion', omfattende en sætnings led med undtagelse af subjektet, fx verbal, objekt og adverbial). Det er dette forhold, der er baggrunden for titlen på mit indlæg. Jeg vil blandt andet søge at vise, at prædikater naturligvis kan have en berettigelse i sætningsanalysen (modsat hvad man får indtryk af, når man bruger Odensemodellen), men at det meget ofte alligevel ikke er nogen god ide at medtage dem i analysen. En mulig løsning på dette og andre problemer er at inddrage et 'stacking' princip (et princip, der tillader en gruppering af konstituenten, fx verbal og objekt, i et prædikater, når der er behov for det).

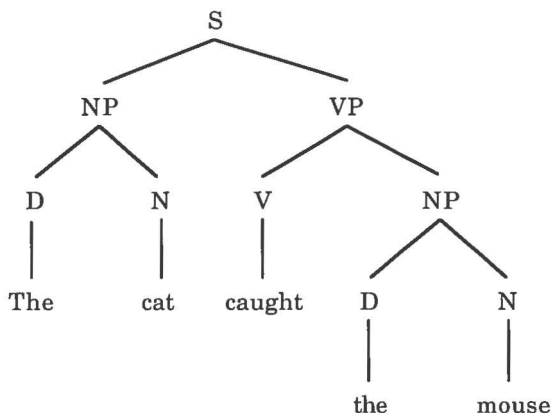
2. Sætningsanalysesystemet

Odensemodellen medtager både form og funktion på ethvert konstituentniveau. Der er således et (finit og overskueligt) antal både

formbetegnelser og funktionsbetegnelser til beskrivelse af de enkelte konstituenters.² Disse betegnelser adskilles ved kolon, når der refereres til konstituenters i sammenhængende tekst, således at funktion står med stort før kolon, form med lille efter kolon. I sætningen *John left* er *John* således S:n, og *left* er P:v ('S:n' betyder 'subjekt realiseret af navneord', og 'P:v' betyder 'verbal ('predicator') realiseret af verbum'). Oftest bruges dog trædiagrammet med enten kolonkonventionen eller, som i følgende eksempel, 'funktion-over-form' konventionen:

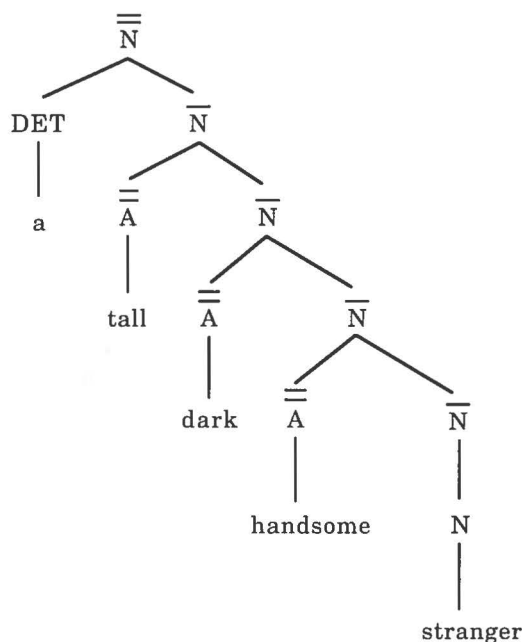
Læg her mærke til, at vi ikke har samlet P, Oi og Od i et prædikat. Til sammenligning kan vi vise en tidlig transformationsgrammatisk analyse af *The cat caught the mouse* (se fx Jacobs & Rosenbaum 1968):

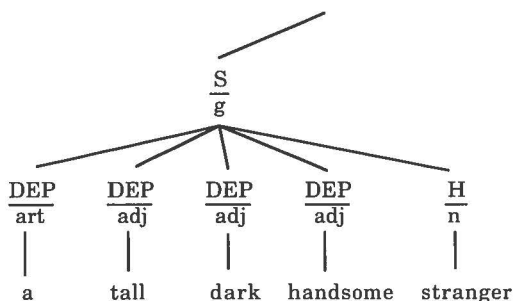
Her er prædikatet i sætningen medtaget som VP, der forgrener sig i V (*caught*) og NP (*the mouse*).

Før jeg kigger nærmere på prædikatets berettigelse i en sætningsanalyse, vil jeg kort opregne nogle karakteristiske træk ved det anvendte sætningsanalyse-system.

A) Multibranching er mulig på ethvert niveau (måske med undtagelse af præpositionsgrupper, der typisk er binære, jvf. Bache et al. 1993:71). Man er således ikke bundet til at inddele enhver sætning (eller konstituent på lavere niveau) i to dele. Det binære princip er besnærende (måske navnlig i lyset af computer- og digitalteknologien) med dets automatiske deling i kun to underled. Men at binde sig til det i sætningsanalyse virker ikke hensigtsmæssigt. Princippet ulidelige lethed fornemmer man i Radfords analyse af navnegruppen *a tall dark handsome stranger* (cf. Radford 1981: 104):

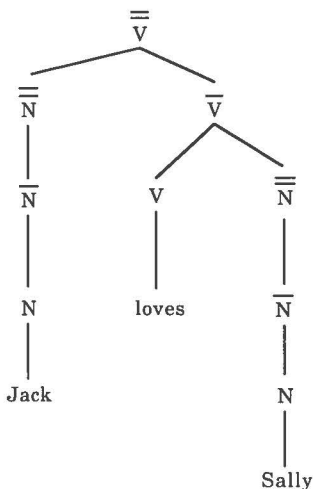

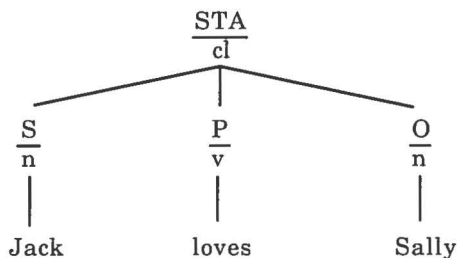
Til sammenligning kan man efter Odensemodellen analysere navnegruppen således:

I netop dette eksempel er Odensemodellen at foretrække, fordi den ikke som Radfords analyse forudsætter hypotaxe: de tre adjektiver synes ret klart at være på samme niveau i forhold til *stranger*. Modsat et eksempel som *envious Republican senators* (hvor der klart er hypotaxe) kan man eksplicit sideordne adjektiverne, uden at betydningen ændres: *a tall, dark, handsome stranger* / *a tall, dark and handsome stranger*.

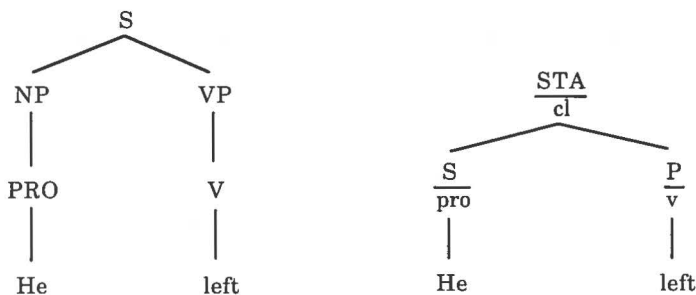
B) Ingen 'non-branching' konstituentter. Til forskel fra mange andre modeller arbejdes der i Odensemodellen ikke med 'non-branching' knuder i træerne, bortset fra det terminale ordniveau. Man kan her sammenligne en typisk X-bar analyse af *Jack loves Sally* med Odensemodellens analyse af samme eksempel:

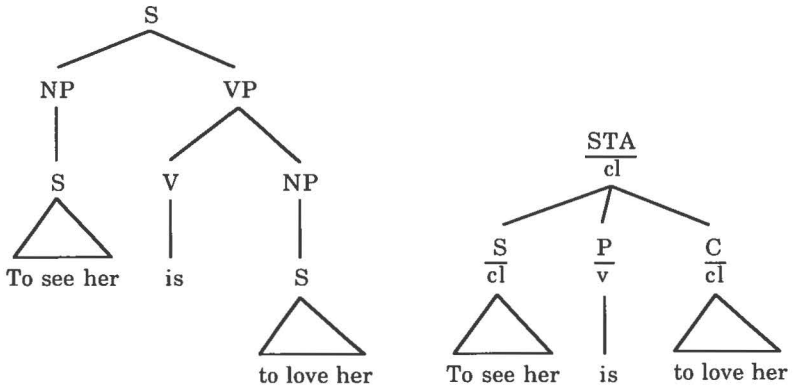

En anden måde at formulere det på er at sige, at man med Odensemodellen på forhånd foretager en 'pruning' af knuder, der ikke forgrener sig. Bortset måske fra det mest avancerede undervisningstrin er det pædagogisk en lettelse ikke at skulle forklare, hvorfor *Jack* og *Sally* er konstituenten på tre forskellige niveauer (N, N single bar, N double bar). Odensemodellen går lige til biddet: *Jack* er et navneord, der fungerer som subjekt i sætningen, og *Sally* er et navneord, der fungerer som objekt i sætningen.

C) Grupperes identitet. I Odensemodellen lader man en gruppes identitet afhænge af kerneleddet: hvis kerneleddet er et navneord, så har vi en navnegruppe, er kerneleddet et adjektiv, så har vi en adjektivgruppe, og så fremdeles. Hertil kommer det synspunkt, at en gruppe bør være en gruppe, ikke et ord eller en sætning. Sammenlign de to tidlige transformationsgrammatiske analyser nedenfor til venstre (af henholdsvis *He left* og *To see her is to love her*) med Odensemodellens bud på samme sætninger til højre:

Af analysen øverst til venstre fremgår det, at *He* ikke blot er et pronomen (PRO) men faktisk en hel navnegruppe (NP). Odensemodellen behandler samme led som et pronomen, der fungerer som subjekt (S:pro). I analysen nederst til venstre behandles *To see her* og *to love her* både som (bi)sætninger (S) og som navnegrupper (NP). Ifølge Odensemodellen er der tale om (bi)sætninger, der fungerer som subjekt (S:cl). Igen er der tale om en vis pædagogisk udfordring og appel til god fantasi i analyserne til venstre, mens man i analyserne til højre forholder sig direkte til det sproglige materiale i den pågældende sætning.

Hvad er de teoretiske forskelle på de to fremgangsmåder? Så vidt jeg kan se, opnår man i analyserne til venstre blot at implicere noget om konstituenternes struktur- og/eller distributionsforhold. Struktur-mæssigt kan implikationen være, at der i enkeltord er et gruppepotentiale med ordet som kerneled. Distributionsmæssigt kan implikationen være, at der i visse positioner er en vis overlapping mellem fx pronomener, navnegrupper og (bi)sætninger. Sagt på anden måde: enkeltord optræder ofte lige gerne som selvstændige led og som kerneled i grupper; og (bi)sætninger og pronomener kan optræde på en plads (fx subjektets plads), hvor man normalt forventer at have en navnegruppe. Til sammenligning er Odensemodellen neutral med hensyn til strukturpotentialet, distributionsforholdene og lingvistens forventninger ud over det enkelte eksemplars ramme. Ulempen ved fremgangsmåden i analyserne til venstre er, at man nedtoner de meget klare struktur- og

distributionsforskelle der faktisk er de forskellige formtyper imellem. For eksempel adskiller et pronomen sig typisk fra en 'rigtig' navnegruppe på en lang række syntaktiske, semantiske og overordnede kommunikative punkter. Det største lighedspunkt mellem de to formtyper er faktisk, at de begge forefindes med visse syntaktiske funktioner, så som subjekt. Dette forhold fremgår direkte af de enkelte analyser i Odensemodellen.

D) Angivelse af funktioner. Som det fremgår af de allerede anførte analyser og forklaringer opererer man i Odensemodellen med syntaktiske funktioner for konstituenten på alle niveauer. Spørgsmålet er, om der er brug for disse funktionsbetegnelser som supplement til formbetegnelserne i analysen. Chomsky har altid argumenteret imod funktionsbetegnelser (fx. i Chomsky 1986: 59ff), fordi de i et eller andet omfang kan udledes syntaktisk og derfor måske er redundante. Eksempelvis er et subjekt blot en NP, der er direkte domineret af S (= sætning), mens et objekt er en NP direkte domineret af VP. Da VP repræsenterer det, vi traditionelt kalder et prædikat, nærmer vi os hermed lidt sagens kerne i dette indlæg: prædikaters eksistensberettigelse i sætningsanalysen. For at undgå cirkularitet må der argumenteres uafhængigt for prædikaters eksistens. Som vi skal se nedenfor, er der gode argumenter for at tage prædikatet alvorligt som syntaktisk og pragmatisk betinget størrelse - men det samme gælder for en lang række andre tværgående formtyper. Under alle omstændigheder ligger der en pædagogisk pointe i at medtage funktioner i sætningsanalysen, idet man senere har brug for dem i de grammatiske regeldannelser. Det er svært at forestille sig en detaljeret referencegrammatik, der ikke må anvende betegnelser som subjekt, objekt, adverbial, kerneled mv.

3. Argumenter for og imod prædikatet

Subjekt og prædikat er måske de ældste konstituenten i den vestlige grammatiske tradition: de har sandsynligvis rødder tilbage til Platons og Aristoteles 'ónoma' og 'rhêma' (jvf. Robins 1967: 26ff.). I mere moderne tider repræsenterer subjekt og prædikat det pragmatisk betingede funktionelle sætningsperspektiv med henholds-

vis 'topic' og 'comment'. Traditionen bag prædikatet er så stærk, at der aldrig stilles spørgsmålstegn ved dets eksistensberettigelse. Selv Roman Jakobson formulerer sig skråsikkert: »To instance simple relations among grammatical universals, we may cite the difference between the classes of nouns and verbs ... This difference is correlated but never merges with the likewise universal difference of two syntactic functions – subject and predicate.« (1963:265).

Mere formelt er der en række træk, der peger i retning af prædikatet som syntaktisk størrelse:

1) VP koordinering: der optræder ofte koordinering af prædikater, som fx i *John [left his wife], [sold the house] and [moved to LA]*.

2) V + NP fusion: verbalet har en tendens til at indgå et tættere forhold til et efterfølgende led, jvf. følgende eksempler:

The incident took place before noon. (happened)

John caught sight of Bob. (spotted, sighted)

George left school last year. (fx graduated)

I gave her a kiss. (I kissed her)

I took my leave. (I left)

3) AUX repræsentation af V + NP: visse PRO former repræsenterer hele prædikater:

For years he wanted to win the race and he finally did.

Will he propose marriage to her? Well, he may.

I was having a horrible time in London. Were you really!

Disse eksempler kan dog også fortolkes som reduktioner, hvor alt i prædikatet bortset fra 'the operator' (dvs. første hjælpeverbum) falder bort for at undgå repetition. Hvor der ikke er en operator (jvf. første eksempel), indsættes en sådan. Det led, der sammen med 'the operator' udgør prædikatet, kaldes *prædikationen*.

4) *so* + AUX: i denne konstruktionstype udgør de to konstituenten

tilsammen en PRO form for prædikatet:

I gave Joyce a book and so did Bob.

I was hoping to see her again and so was Peter.

I would like to go to Rome and so would my wife.

She sings beautifully and so does her sister.

Ligesom eksemplerne under pkt. 3 ovenfor, viser disse eksempler ikke blot prædikaters men også prædikationers berettigelse (idet *so* repræsenterer prædikationer).

Selvom prædikatet synes at repræsentere en væsentlig pragmatisk betinget funktion ('comment') og i en række konstruktionstyper udviser syntaktisk enhedspræg, inviterer de nævnte karakteristiske træk ved Odensemodellen til, at man *ikke* nødvendigvis altid skal medtage prædikatet i en sætningsanalyse. Tre grunde:

- a) der eksisterer ikke en veldefinerbar etableret formtype til beskrivelse af prædikatet;
- b) i analysen af mange simple sætninger (fx intransitive sætninger) vil et prædikat skabe unødvendig kompleksitet i 'dybden' (idet det medfører endnu et analyseniveau uden at der vindes noget særligt);
- c) der er andre tilfælde af samhörighed mellem konstituenten, således at prædikatet kun er en ud af flere mulige superfunktioner; hvis prædikatet tages alvorligt, bør de andre også tages alvorligt, hvorved mange sætninger får meget komplekse analyser.

Lad mig kort anføre følgende eksempler på pkt. c):

1) NP + V: ved koordinering kan et verbal knytte sig tættere til subjekt end til objekt:

[John bought] and [Peter sold] the house.

[Carol researched] and [Sally wrote] the book.

2) NP + NP: ved koordinering kan to navnegrupper knytte sig tæt til hinanden:

[Jack (became) president] and [Ann vice-president]
 Jack gave [Belinda a kiss] and [Mary some good advice]

3) DET + ADJ: artikler og adjektiver kan også knytte sig tæt til hinanden:

I handed him [the yellow] and [the red] boxes.

4) Hypotaxe: som tidligere nævnt kan der i navnegrupper optræde to forskellige typer relation: parataxe og hypotaxe. Ved hypotaxe indgår nogle led en tættere forbindelse end andre. For eksempel, i *envious Republican senators* udgør *republican senators* en tæt forbindelse, der så samlet modificeres af *envious*.

4. Stacking

Vi kan nu formulere vores sætningsanalytiske behov mere klart. Det, der er behov for, er et analysesystem, der i udgangssituationen er simplest muligt og neutralt i forhold til forskellige fortolkningsmuligheder. Derudover har vi brug for et redskab til at vise særlige konstellationer (tætte forbindelser), der i givne eksempler er ønskværdige/nødvendige at vise. Analysesystemet har vi et godt bud på: nemlig Odensemодellen. Det særlige redskab til at vise 'tætte forbindelser' har vi netop udviklet i engelskgruppen delvis på grundlag af X-bar analyse: *stacking*.

En *stack* er en samordning af konstituentter. Der findes både 'form stacks' ('x') og 'function stacks' ('X'). En formstack er en samordning af former i en ikke-etableret formtype, og en funktionsstack er en samordning af funktioner i en ikke-etableret funktionstype. Ved at bruge en stack henviser man sprogligt materiale til analyse på et lavere niveau, hvor analyse er mulig i henhold til etablerede former og funktioner i analysesystemet.

Som udgangspunkt for anvendelse af stackbegrebet er det vigtigt at præcisere nogle af de hyppigt anvendte, etablerede formbeteg-

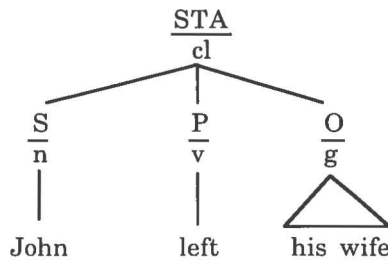
nelser: gruppen og (bi)sætningen. Gruppen kan indledningsvis defineres som en form bestående af et kerneled (H) og en eller flere adled (DEP), mens en (bi)sætning indledningsvis kan defineres som en form bestående af mindst to af følgende led: S, P, Od, Oi, Cs, Co, A, SUB. For eksempel, *the tall stranger* er en gruppe bestående af to DEPs (*the* og *tall*) og et H (*stranger*), og *to see her* er en bisætning bestående af P (*to see*) og Od (*her*) (bemærk at i en konstruktion som fx *to work is to live* er *to work* og *to live* ikke bisætninger men blot grupper med henholdsvis *work* og *live* som H og *to* som DEP; en sætning kræver mindst to sætningsled).

For ikke at udtynde opfattelsen af, hvad der er en gruppe, og hvad der er en sætning, er det imidlertid nødvendigt at præcisere, at de to formtyper altid skal forstås som *maksimale* former: man må ikke udelukke led, der funktionsmæssigt kan indgå i gruppe- eller sætningsstrukturen. For eksempel, i *the tall strangers* kan man ikke opfatte *tall strangers* som gruppe inden for gruppen *the tall strangers*, selvom *tall strangers* i andre sætninger sagtens kunne udgøre en selvstændig gruppe (som fx i *Tall strangers are most welcome*): vi må ikke udelukke *the*, fordi dette led kan indgå i gruppestrukturen som DEP. Med andre ord, et kerneled i en gruppe må ikke selv være en delgruppe. Tilsvarende inden for sætninger. Hvis vi opdeler en sætning som *the cat caught the mouse* i subjekt (*the cat*) og prædikat (*caught the mouse*), kan vi ikke analysere prædikatet som en (bi)sætning, selv om det indeholder P (*caught*) og O (*the mouse*) og således faktisk opfylder vores indledningsvise definition på en (bi)sætning. Problemet er, at *the cat* hører med som S. Omvendt, i *Having caught the mouse, the cat disappeared* udgør *Having caught the mouse* en adverbial bisætning bestående blot af P (*Having caught*) og O (*the mouse*): her udelukkes der ikke led der kunne indgå i sætningsstrukturen (*the cat* er nu bundet til en anden P, nemlig *disappeared*).

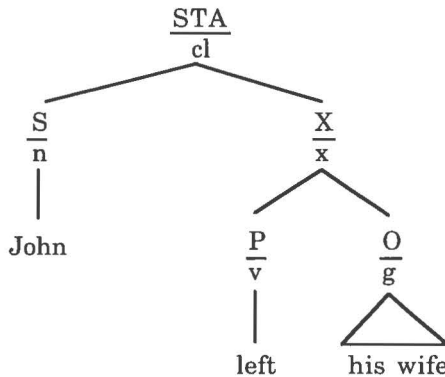
Kort sagt, alle led der *kan* indgå i gruppe- eller sætningsstrukturen *skal* indgå. En gruppe er således den maksimale enhed, der kan analyseres ved hjælp af et H og en eller flere DEPs; og en sætning er den maksimale enhed, der kan analyseres ved hjælp af mindst to sætningsled. Ved maksimeringsprincippet undgår vi

udtyndning af formbegreberne. Samtidig er der skabt et naturligt råderum for stackbegrebet. Lad os nu kigge lidt nærmere på nogle eksempler.

Prædikateret er et eksempel på en 'tæt forbindelse', der ikke udgør en etableret konstituenttype, og kan således indgå i en sætningsanalyse som en stack. En simpel sætning som *John left his wife* kan analyseres uden angivelse af prædikat eller anden stack på følgende måde (idet trekantskonventionen bruges til at angive ufærdig analyse):

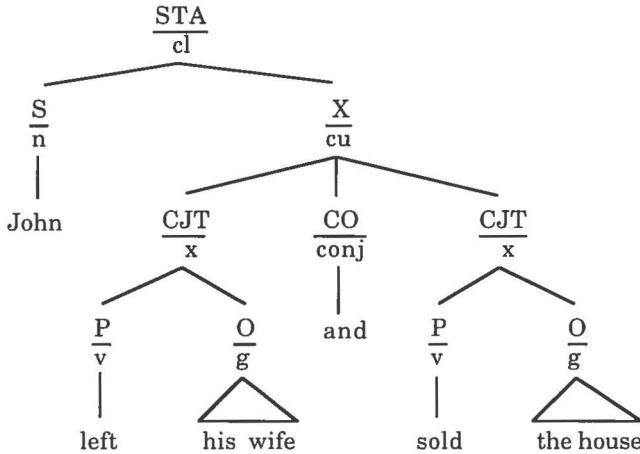

Hvis man - af en eller anden grund - gerne vil vise prædikateret i analysen, så kan det gøres med stacking på følgende måde:

Prædikateret udgør ikke en etableret funktionstype i Odensemodellen og er derfor en funktionsstack (X). Formmæssigt udgør *left his wife* heller ikke en etableret type (ej heller en sætning, jvf. maksimeringsprincippet, der ikke tillader, at subjektet *John* udelades) og er således en formstack (x).

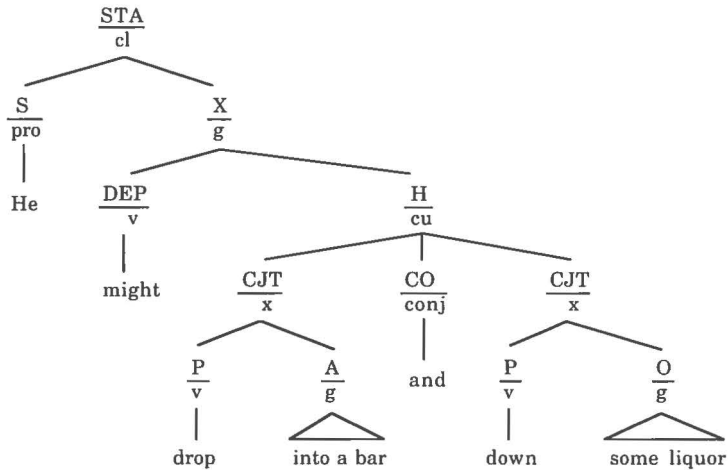
Koordinering kan eksempelvis gøre det nødvendigt at operere med prædikatet som konstituent. I sådanne eksempler er stacking obligatorisk:

Læg mærke til, at man her adskiller formstacken og funktionsstacken: X repræsenterer en ikke-etableret funktion i forhold til subjekt men realiseres af en etableret formtype, nemlig 'compound unit' (cu). Denne cu består af tre etablerede funktioner (CJT, CO og CJT), hvoraf første og sidste realiseres af en ikke-etableret form bestående af P og O (det klassiske prædikat). Med andre ord: stacking muliggør en udskydelse af analysen til vi når et niveau, hvor den bliver håndterbar. X bruges, når det er for tidligt at anføre funktionsbetegnelser; x bruges, når det er for tidligt at anføre formbetegnelser.

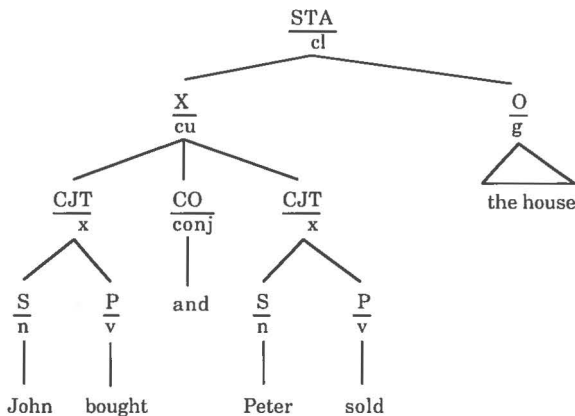
Stacking er også nyttig i analysen af de andre eksempler på 'tætte forbindelser', som jeg nævnte i sektion 3 ovenfor:

1) Prædikationer (som i *He might drop into a bar and down some liquor*, hvor der er koordinerede prædikationer: *drop into a bar* og *down some liquor*):

Bemærk her, at prædikatet formmæssigt kan analyseres som havende en gruppestruktur med *might* som DEP i forhold til resten som H. De sideordnede prædikationer er ikke sætninger (ifølge maksimeringsprincippet) men kan analyseres ved hjælp af sætningsfunktioner: forholdet mellem *drop* og *into a bar* kan beskrives som et P - A forhold, og forholdet mellem *down* og *some liquor* kan beskrives som et P - O forhold.

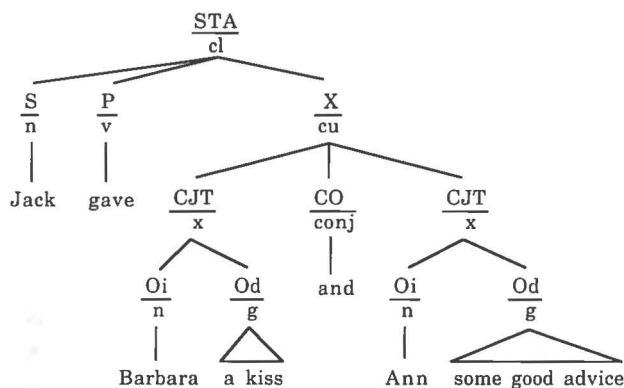
2) NP + V koordinering: *John bought and Peter sold the house.*

Funktionsstacken omfatter her to koordinerede S - P strukturer. Læg her igen mærke til, at de to formstacks *John bought* og *Peter*

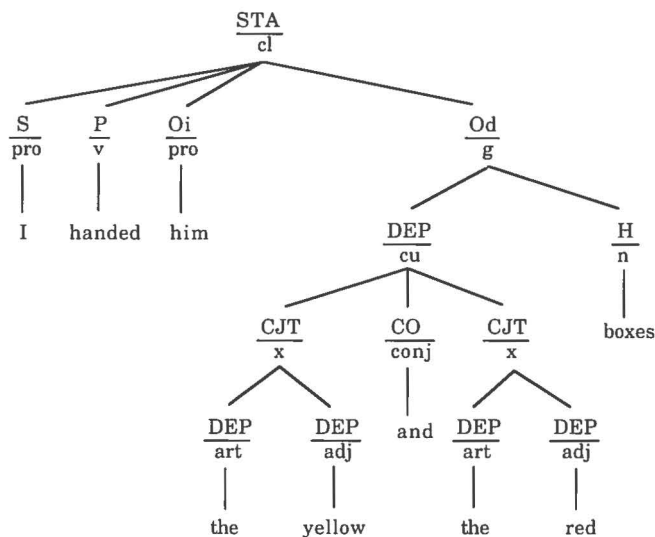
sold ikke kan opfattes som sætninger ifølge maksimeringsprincippet: de udelukker begge objektet *the house*.

3) NP + NP koordinering: *Jack gave Barbara a kiss and Ann some good advice.*

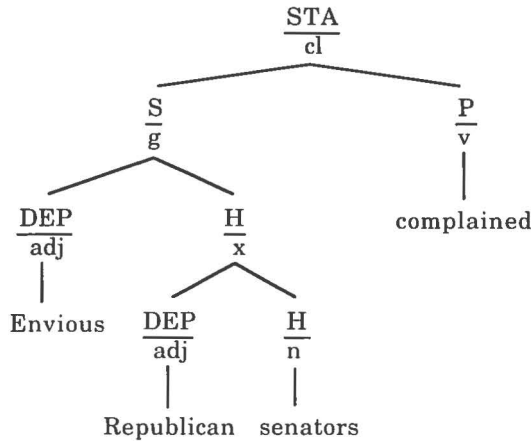
I dette eksempel forhindrer maksimeringsprincippet, at vi fortolker sammenstillingen af et indirekte og direkte objekt som en sætning.

4) DET + ADJ koordinering: *I handed him the yellow and the red boxes.*

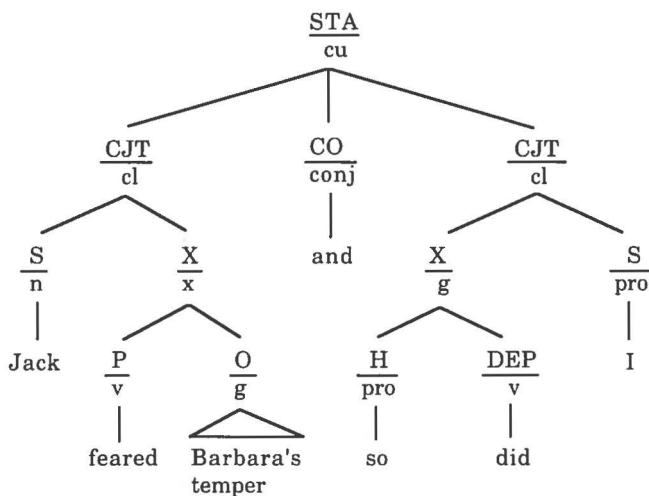

I dette eksempel sikrer sammenstillingen af de to DEP - DEP konstruktioner navnegruppens distributive betydning (der er både gule kasser og røde kasser). Hvis kun adjektiverne indgik i en cu (*the yellow and red boxes*), ville navnegruppen være tvetydig mellem en distributiv fortolkning og en ikke-distributiv fortolkning (d.v.s. hvor kasserne hver især er både gule og røde).

5) Hypotaxe: *Envious Republican senators complained.*

I dette og lignende eksempler er det vigtigt at bemærke, at det overordnede kerneled (*Republican senators*) ikke selv udgør en gruppe ifølge maksimeringsprincippet, men 'kun' en del af en gruppe, en formstack. I navnegrupper med parataxe vil de enkelte led være på samme analyseniveau (jvf. analysen af *a tall dark handsome stranger* i sektion 2.A ovenfor).

6) Proformer: *Jack feared Barbara's temper and so did I.*

I dette eksempel analyseres første CJT som indeholdende et prædikat. I anden CJT repræsenterer *so did* dette prædikat. Funktionen er her ligeledes X. Formmæssigt er der tale om en gruppe, hvis *so* repræsenterer prædikationen, og hvis *did* er 'operator' (der er så samme forhold mellem *did* og *so*, som der er mellem *might* og *drop into a bar and down some liquor* i analysen under pkt. 1 ovenfor, nemlig et DEP - H forhold). Hvis *did* opfattes som en pro-form for mere end operatoren, kan konstruktionen analyseres som en formstak (x) bestående af P:v (*did*) og fx O:pro (*so*).

5. Afsluttende bemærkninger

Hvad er alternativet til stacking? Meget kunne klares ved at have en kraftig transformationskomponent i grammatikken - men udviklingen inden for generativ syntax går i retning af at overlade mindst muligt til transformationer. Man kunne måske istedet eventuelt opstille en reduktionsmodel med masser af 'missing constituents', men en sådan ville kun være attraktiv i ganske få eksempeltyper, hvor det faktisk ville være naturligt at indsætte de manglende led (fx *John likes apples and Jim (likes) oranges*). Man

kunne naturligvis også øge antallet af form- og funktionsbetegnelser, således at enhver mulig stack kan beskrives unikt. Men det er der to ulemper ved: a) systemet bliver langt mere uoverskueligt; og b) man mister fornemmelsen af, at stacks har nogle fælles træk og typisk anvendes i bestemte forbindelser (fx koordinering, pro-konstituent, progressiv hypotaxe). Endelig kunne man opgive maksimeringsprincippet. Dette ville kunne reducere (omend ikke helt fjerne) behovet for formstacks men samtidig medføre en uheldig uddynding af formtyperne (bi)sætning og gruppe. Og funktionsstacks ville der fortsat være brug for.

Man kunne indvende mod stacking, at det virker som et temmeligt *ad hoc* redskab, der hentes frem på forgodtbefindende. Der er to måder at gribe det problem an på. For det første skal der ikke herske tvivl om, at stacking er et systembestemt redskab: det har som formål over en bred kam at klare de problemer, som ikke kan klares af analysemodellen, som den er konstrueret (med gængse form- og funktionsbetegnelser). Man kan sige at stacking søger at råde bod på Odensemodellens utilstrækkelighed og således repræsenterer et (måske teoretisk omend ikke pædagogisk vilkårligt) valg for, hvad selve den centrale del af modellen skal kunne klare og ikke klare.

Men hertil kommer, at der ikke er noget *ad hoc* over forsøget på at klare de individuelle analyseproblemer. I vores måde at bruge engelsk på, og i vores opfattelse af sproget, er prædikater, prædikationer, NP + V konstruktioner, NP + NP konstruktioner, hypotaxe, m.v. reelle sproglige fænomener, som kræver analyse og retfærdiggør, at vi anvender et eller andet redskab. Spørgsmålet er så bare om det er hensigtsmæssigt at overlade det til den enkelte grammatiker selv at vælge, om han eller hun vil bruge et fælles redskab til analysen af disse fænomener, og i hvilket omfang redskabet skal anvendes. Løsningen på det problem er måske at forudsætte stacking i udgangssituationen i analysen af ethvert eksempel og automatisk 'pruning', der hvor det ikke lige tjener et vigtigt illustrativt, pædagogisk formål. Gode ideer og forslag modtages gerne!

Henvisninger

- Bache, C., M. Davenport, J. M. Dienhart & F. Larsen 1993. *An Introduction to English Sentence Analysis*, 2nd edition revised, Copenhagen: Munksgaard.
- Chomsky, N. 1986. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*, New York: Praeger.
- Greenberg, J. H. (ed.) 1968 (1963). *Universals of Language*, Cambridge, Mass.: M.I.T.
- Jacobs, R. A. & P. S. Rosenbaum 1968. *English Transformational Grammar*, New York: Wiley.
- Jakobson, R. 1963. »Implications of Language Universals for Linguistics«, in Greenberg, J. H. (ed.) *Universals of Language*, reference to Cambridge, Mass.: M.I.T edition 1968.
- Radford, A. 1981. *Transformational Syntax*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robins, R. H. 1967. *A Short History of Linguistics*, London: Longmans.

Noter

¹Jeg vil gerne takke Niels Davidsen-Nielsen, John Dienhart, Fritz Larsen og Finn Sørensen for kommentarer til og indvendinger imod de synspunkter, jeg fremlægger i dette indlæg.

²**Funktioner:** S (subject), Sp (provisional subject), Sr (real subject), P (predicator), O (object), Od (direct object), Oi (indirect object), Op (provisional object), Or (real object), A (adverbial), C (complement), Cs (subject complement), Co (object complement), SUB (subordinator), CO (coordinator), CJT (conjoint), H (head), DEP (dependent), STA (statement), QUE (question), COM (command), EXC (exclamation), PER (performative). **Former:** cl (clause), g (group), cu (compound unit), n (noun), v (verb), adj (adjective), adv (adverb), art (article), pro (pronoun), prep (preposition), conj (conjunction), infm (infinitive marker), num (numeral), intj (interjection), Ø (zero).

Konstituentrækkefølge i engelsk

Niels Davidsen-Nielsen
Engelskprojektet

1. Hovedfunktioner

I engelsk har konstituentrækkefølge tre hovedfunktioner:

- at signalere syntaktiske funktioner og derigennem semantiske roller;
- at give oplysning om den talehandling en ytring udfører;
- at signalere informationsstruktur.

Den første hovedfunktion kan illustreres med eksemplet *England gave Sweden Norway*. Her identificeres subjektet, objektet og det indirekte objekt samt rollerne agent, recipient, mål udelukkende ved konstituentrækkefølge. Hvis vi bytter om på de tre substantiver på enhver af de seks mulige måder og bevarer prædikatoren i position 2, ændrer dette ikke ved placeringen af subjektet, objektet og det indirekte objekt. Subjektet er stadig konstituenten i første position, objektet konstituenten i sidste position og det indirekte objekt konstituenten i næstsidste position. Blandt adskillige samarbejdende principper for konstituentrækkefølge i engelsk finder vi principper om *funktionel stabilitet*. Ifølge dette placeres konstituenten med samme funktionelle specifikation som regel i samme position (se Simon C. Dik, *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the Clause*. Functional Grammar Series 9. Foris Publications: Dordrecht, 1989). Vi kan derfor tale om en karakteristisk subjektspostition, en karakteristisk objektpostition, osv.

Den anden hovedfunktion - at give oplysning om en ytrings illokutionære værdi - kan illustreres med følgende eksempler:

S P O	We must learn grammar.	assertion
P- S -P O	Must we learn grammar?	spørgsmål (ja-nej)
O P- S -P	What must we learn?	spørgsmål (WH)
O S P	What we must learn!	udbrud
P O	Learn grammar.	direktiv

Selv om der langt fra er nogen nødvendig forbindelse mellem illokutionær værdi og sætningstype, er associationen mellem form og funktion stærk nok til at formen kan tjene som et generelt signal om funktion. Når vi fx bruger en interrogativ sætning, kan den sædvanligvis fortolkes som et signal om den illokutionære værdi 'spørgsmål', hvad enten objektet står først eller sidst. Endvidere vil rækkefølgen O S P styre modtageren mod den illokutionære værdi af en ytring som 'udbrud'. Og så fremdeles. Ifølge Dik lader alle sprog til at have bestemte sætningsstrukturer for assertioner, spørgsmål og direktiver, dvs. til at have deklarativer, interrogative og imperativiske sætningsstrukturer. Endvidere har mange sprog - herunder engelsk - en særlig sætningsstruktur for udbrud, dvs. eksklamatoriske sætninger.

Den tredje hovedfunktion - at signalere informationsstruktur - kan illustreres med følgende eksempler:

- (1) On the table he put the book. A S P O
- (2) That story I will tell you another time. O S P O A
- (3) Chris Waddle his name is. C S P
- (4) It worries me that the children have not returned yet.
Sp P O Sr
- (5) The court pronounced not guilty the woman who had been charged with the murder. S P Co O
- (6) She placed on the topmost shelf her entire collection of grammar books. S P A O

Konstituentrækkefølge tjener her til at *fremhæve* en del af budskabet. Taleren kan placere en konstituent i en atypisk position og derved gøre den særlig prominent. I (1), (2) og (3) gøres dette ved at *fremrykke* den. Fremhævelse ved hjælp af fremrykning - *tematisering* - er særlig almindelig hvis taleren derved samtidig etablerer direkte *forbindelse til en forudgående del* af en samtale eller af sit eget budskab. En konstituents position er altså ikke blot afhængig af faktorer inden for den sætning den forekommer i, men også i høj grad af relationen mellem denne konstituent og en forudgående tekst. Eksempler:

- (7) A. What do you see?
 B. *That* I will tell you another time.
- (8) Lo's room contained an iron bed and one chair, over which he had thrown his black trousers and a shirt. *In a corner of the room* was a gas ring, a kettle and a single glass.

Den tekstforbindende funktion er ofte fremrykningens hovedårsag, således at fremrykning af en konstituent kun har en beskednen fremhævnings effekt:

- (9) Lo's room contained an iron bed and one chair, over which he had thrown his black trousers and a shirt. *In the room* was also a gas ring, a kettle and a single glass.

Her er det den del af budskabet der er *givet*, eller kendt, der placeres forrest, mens den del der er ny og i centrum for lytterens kommunikative interesse står sidst. Tendensen til at placere ny og derfor særlig vigtig information sidst kaldes almindeligvis princippet om *endefokus*.

Eksemplerne (4), (5) og (6) illustrerer fremhævelse ved hjælp af *udsættelse (fokalisering)*. I (4) er subjektet flyttet fra sin normale plads til den finale for at fremhæve den del af budskabet som dets realisation dækker. Samtidig indsættes en substitutform i den forladte subjektsposition hvor den fungerer som foreløbigt subjekt, dvs. det egentlige subjekt ekstraheres. I både (5) og (6) er det et objekt der fremhæves ved hjælp af udsættelse. Udsættelse af sætningskonstituenten er særlig almindelig hvis de realiseres af lange og tunge strukturer. Ved siden af princippet om endefokus opererer et princip om *endevægt*, eller, i Diks terminologi, princippet om *stigende kompleksitet*.

Når vi taler om fremrykning og udsættelse og om inversion, er det med udgangspunkt i den konstituentrækkefølge vi sædvanligvis finder i deklarativer sætninger, dvs. den rækkefølge der er så almindelig at den kan betragtes som normen. I deklarativer sætninger finder vi i engelsk følgende syv mønstre:

S P	Nothing happened.
S P A	He squeezed between two motor-cars.
S P O	You must persuade her.
S P Cs	She proved surprisingly uncooperative.
S P Oi Od	You do me a very great honour.
S P O Co	He had knocked two opponents totally senseless.
S P O A	We must put some flesh on your bones.

I disse eksempler er der kun obligatoriske konstituenten, men i vores kapitel om konstituentrækkefølge diskuterer Carl Bache og jeg også optionelle adverbialer, som i engelsk er særdeles mobile, og som der kan være mange af i en sætning. For eksempel kan en sætning som *Jack left the room* forsynes med 10 optionelle adverbialer:

- (10) Well, to tell the truth, last Monday, without really meaning any harm, Jack curiously enough once again quietly left the room for a few minutes, without locking the door, in order to catch a glimpse of her.

2. Inversion

På sætningsniveau finder vi i engelsk inversion af subjekt og prædikator, af objekt og objektskomplement (eksempel (5)) og af objekt og adverbial (eksempel (6)). Som et eksempel på inversion på gruppeniveau kan anføres *He had no patience with problems hypothetical*, hvor rækkefølgen af hoved og dependent i den finale substantivgruppe er den modsatte af den normale. Lad mig begynde med den inversionstype der i nogle engelske grammatikker er den eneste der nævnes.

2.1. Subjekt-prædikator inversion

Forskellen mellem *fuld* og *partiel* inversion kan illustreres med følgende eksempler:

- (11) In rhyme and rhythm resides a certain magic power.
 (12) Only with difficulty would Lily persuade her to come into the sitting-room.

Partiel inversion bruges dels til at signalere illokutionær værdi, dels i forbindelse med særlige sætningsinitiale konstituentter. Hvad det første angår, er det primært talehandlingen *spørgsmål* der er inde i billedet. I interrogative ja-nej sætninger er der altid partiel inversion, og i interrogative WH-sætninger er der partiel inversion medmindre WH-ordet realiserer subjektet eller indgår i en konstruktion der realiserer subjektet.

En anden illokutionær værdi der kan signaleres ved hjælp af partiel inversion er *ønske*:

(13) (Please) may it have been instantly.

Endvidere kan man med partiel inversion signalere *betinget forpligtelse*. Eksempel (14) illustrerer en ytring der som helhed udtrykker en betinget forpligtelse:

(14) Should he do that, I will crucify him.

Brugen af inversion til at signalere ønske og betinget forpligtelse er forholdsvis sjælden. Almindeligvis bruger man *I wish* til det første og konjunktionerne IF og UNLESS til det andet.

Partiel inversion efter et *negativt* eller *restriktivt* element finder vi i eksempler som følgende:

(15) Under no circumstances must you leave the room.

(16) Never have I heard such nonsense.

(17) Only after a while did he notice that his mother was crying.

(18) Hardly a word did he utter.

Den initiale placering af det negative eller restriktive element har tydeligvis med informationsstruktur at gøre, for den er motiveret af et ønske om at fremhæve denne del af budskabet. Som det ses af et eksempel som (16), skaber man med fremrykningen ofte et *dobbelt fokus*: Det negative eller restriktive element fremhæves ved fremrykning, og et andet element (*such nonsense*) fremhæves ved hjælp af endefokus. Mens fremrykning af en konstituent til

initialposition har med informationsstruktur at gøre, kan inversionen af subjekt og prædikator ikke forklares således. Da den fremrykkede konstituent trækker prædikatoren med sig, kaldes denne type ombytning af subjekt og prædikator almindeligvis *attraktionsinversion*. Historisk afspejler den et sprogtrin hvor inversion efter ethvert fremrykket element var den almindelige regel. Attraktionsinversion finder vi også ved fremrykning af første del af SO- og SUCH-konstruktioner, fx i *So much did he eat that he was almost sick* og *Such an amount of food did he eat that he was almost sick*.

Hvis det negative ord i den fremrykkede konstituent ikke opererer på hele sætningen, men kun lokalt, er der ikke inversion:

(19) Not long ago my mother turned eighty.

At der her er tale om lokal negation fremgår af anvendelse af de kriterier der normalt bruges til at sondre mellem sætningsnegation og lokal negation. Efter et eksempel med lokal negation som (19) kan man tilføje et negativt påhængsspørgsmål (*didn't she?*), eller man kan tilføje en koordineret sætning der begynder med AND SO eller ender på TOO (*and so did my father/ and my father turned eighty too*). Endvidere kan man ikke tilføje en konstruktion der begynder med NOT EVEN. I eksempler med sætningsnegation som (15) og (16) kan man tilføje en NOT EVEN-konstruktion, og hvis man vil udvide med koordinerede sætninger, begynder disse med AND NEITHER eller slutter med EITHER (*Never have I heard such nonsense, not even from a drunk/ Never have I heard such nonsense, and neither has my wife/ Never have I heard such nonsense, and my wife hasn't either*).

Mens partiel inversion tjener til at signalere illokutionær værdi eller udløses mekanisk af en lille gruppe fremrykkede elementer, har *fuld inversion* at gøre med informationsstruktur. Mere specifikt tjener fuld inversion til at sikre at *princippet om stigende kompleksitet (endevægt) overholdes*. Dette ses illustreret i næste eksempel:

(20) In the middle of the room stood a vat of boiling water.

Hvis fremrykning af adverbialet ikke var ledsaget af inversion her, ville man forsynde sig groft mod princippet om endevægt: **In the middle of the room a vat of boiling water stood*. Kan en konstituent derimod fremrykkes uden at der skabes ubalance, er der ikke inversion:

- (21) On this occasion the young engineer capitulated without a struggle.

I engelsk - i modsætning til andre germanske sprog - er fremrykning af konstituenten normalt *u*ledsaget af inversion. De næste eksempler illustrerer fuld inversion i sætninger med fremrykkede konstituenten af forskellige typer:

- (22) At his side sat a black Alsatian dog. A P S (lige som (20))
 (23) Sandwiched between the Chinese restaurants was the Curry Mahal. P- A -P S
 (24) Strange indeed was her constant urge to tell everybody what she thought about them. C P S

Eksempel (23) illustrerer fuld inversion efter en fremrykket participiumsform. Ikke blot -ED participier, men også -ING participier kan fremrykkes: *Standing around in the shops were heavily bearded Jews in long gaberdine coats*. I denne eksempeltype er der dobbelt inversion: af subjekt og prædikator og af hjælpeverbum og hovedverbum.

Objekter fremrykkes sjældent i engelsk, og når det sker er der normalt ikke inversion: *That story I will tell you another time*. Men vi finder objektsfremrykning + inversion ved *anførelsessætninger*, hvor et udsagnsverbum i simpel præsens eller præteritum tager den anførte sætning som sit direkte objekt:

- (25) »Where did you hide him?« shouted the male voice.

Om der er inversion eller ej ved eksempler af denne type afhænger af *endevægt*. Hvis der er endevægt nok uden inversion, fx fordi anførelsessætningen indeholder et adverbial eller sit eget objekt,

er der ligefrem ordstilling (... *Lily informed him!* / ... *the driver announced cheerfully*). Hvis subjektet realiseres af et personligt pronomen, der er endnu lettere end udsagnsverbet, er der heller ikke inversion.

I almindeligt uformelt *talesprog* er fuld inversion ikke ret udbredt. I denne sprogtype finder vi det hovedsagelig i korte intransitive sætninger der begynder med stedsadverbialerne **HERE** eller **THERE**: *Here comes the bus!* / *There goes the last bus.*

Betingelserne hvorunder subjekt og prædikator inverteres i engelsk er sammenfattet i figur 1:

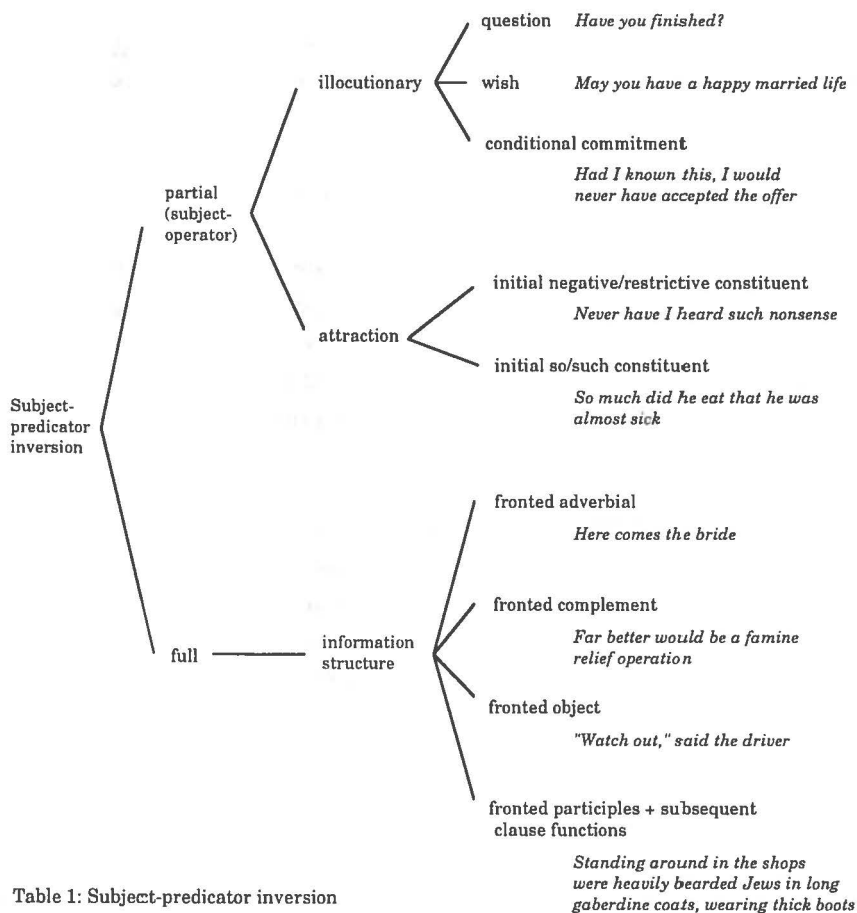

Table 1: Subject-predicator inversion

2.2. *Inversion af andre sætningskonstituent*

I eksempel (5) og (6) så vi at rækkefølgen objekt-objektskomplement og objekt-adverbial kan fraviges hvis objektet er særlig tungt, dvs. for at overholde princippet om *endevægt*. Derimod finder vi normalt ikke inversion af to objekter i ditransitive sætninger. Kun i de tilfælde hvor begge objekter realiseres af et personligt pronomen er der mulighed for inversion, og kun i britisk engelsk:

(26) Give it me. P Od Oi

Inversion kan her ikke skyldes princippet om endevægt, for begge objekter realiseres af et ganske let ord. En mulig forklaring er at den skyldes *endefokus*: Den størrelse IT refererer til er tydeligvis kendt, men den modtager ME refererer til kan være ny information. I den forbindelse kan det nævnes at mens IT er obligatorisk tryksvagt - både i *Give it me* og *Give me it* - så kan ME udtales med modsætningstryk når det står finalt.

I de tilfælde hvor reference til en recipient kræver en meget tung substantivgruppe, ville man med den normale rækkefølge S P Oi Od bryde princippet om endevægt. I sådanne tilfælde rekatégoriseres det indirekte objekt som en adverbial præpositionsgruppe:

(27) I gave the old man my umbrella. S P Oi Od

(28) I gave my umbrella to the old man with the big black labrador who lives round the corner. S P O A

2.3. *Inversion af gruppekongstituent*

Placering af en konstituent i en særlig position for at give den prominens er mindre almindelig på gruppeniveau end på sætningsniveau. Som i mange andre sprog ligger konstituentrækkefølge i grupper forholdsvis fast i engelsk. Af og til inverteres gruppekongstituent dog for at fremhæve den ene af dem.

Inversion af hoved og dependent i *substantivgrupper* blev tidligere illustreret med eksemplet *He had no patience with problems hypothetical*. Ombytningen er her motiveret af princippet om *endefokus*. Den er særlig almindelig hvis substantivets betydning er

meget generel, som i *Her weakness for things Italian is quite ludicrous*. I sådanne tilfælde er det naturligst at fremhæve konstituenten med den mest specifikke betydning.

I *pronomengrupper* er hovedet så let og betydningsmæssigt så generelt at et dependent adjektiv altid placeres efter det (dvs. her er der ikke mulighed for inversion):

(29) I'm looking for something different.

(30) Is there anything interesting on the front page?

Stort set er inversion af hoved og dependent i substantivgrupper optionel. I talesprog kan den fremhævelse af det dependente adjektiv som i skriftsproget signaleres med inversion, tilvejebringes prosodisk: *He had no patience with hypothetical problems*.

I *verbumgrupper* er inversion begrænset til de tilfælde hvor en participiumsform fremrykkes (eksempel (23)). I *præpositionsgrupper* er der obligatorisk eller optionel fremrykning af komplementeringen i WH-spørgsmål:

(31) What did you do that for? obl.

(32) Who(m) did you send the letter to? opt.

I *adjektivgrupper* og *adverbiumgrupper* finder vi ikke inversion i engelsk. Et adjektiv kan foregås af en dependent som i *deliberately insolent*, efterfølges af en dependent som i *afraid of sharks* eller have både foranstående og efterfølgende dependent som i *very eager to please*. Men et adjektiv kan ikke inverteres med en dependent. Det samme gælder for adverbiumgrupper.

3. Diskontinuitet

Lige som fuld inversion har diskontinuitet at gøre med *informationsstruktur*, nærmere betegnet med princippet om *endevægt*. Dette ses illustreret i følgende eksempel:

(33) *The rumour spread that the King had been beheaded.*

Her realiseres subjektet af en substantivgruppe hvis postmodifikation er udsat til positionen efter prædikatoren. Herved overholdes princippet om stigende kompleksitet. Denne diskontinuitet er ikke obligatorisk, men *The rumour that the King had been beheaded spread* bryder princippet og er klart ude af balance.

Lige som inversion opererer diskontinuitet både på sætningsniveau og på gruppeniveau.

3.1. Diskontinuerlige sætninger

Eksempler:

(34) *John, I think, never returned to Ireland.*

(35) *He is believed to be guilty.*

(36) *Alfred appears to be hungry.*

(37) *His explanation was hard to believe.*

(34) kan analyseres på forskellige måder. En mulighed er at analysere den kursiverede del af eksemplet som en diskontinuerlig objektsætning. Hvis vi imidlertid ønsker af afspejle *I think's* parentetiske natur, som den manglende prosodiske prominens peger på, kan vi analysere *I think* som dependent i en gruppe. I så fald realiseres hovedet af en diskontinuerlig sætning. Den eneste måde vi kan undgå at operere med diskontinuitet på er at analysere *I think* som realisationen af et adverbial. Herved tilslører vi imidlertid sætningens beslægtethed med *I think (that) John never returned to Ireland.*

I det tidligere nævnte eksempel *It worries me that the children have not returned yet* (4) så vi at endevægt kan tilvejebringes ved ekstraposition. I (35), (36) og (37) ser vi at dette også kan opnås ved diskontinuitet, dvs. ved at dele subjektsætningen og placere anden del af den i final position. Sådan behandler man TO-infinitivsætninger i passive sætninger med verber som ALLOW, BELIEVE (37), EXPECT og KNOW, i aktive sætninger med verber som APPEAR (36), HAPPEN og SEEM og i sætninger med subjektskomplement realiseret af adjektiver som DIFFICULT, HARD (37) og EASY. Mens ekstraposition af en hel subjektsæt-

ning principielt er optionel, smlg. eksempler som *It would be awkward to go now* og *To go now would be awkward*, er diskontinuitet i eksempler som (35), (36) og (37) obligatorisk. Man kan altså ikke sige fx **Alfred to be hungry appears*.

Mens man kan opnå endevægt og endefokus både med extraposition og med diskontinuitet, opnår man med diskontinuitet samtidig at fremhæve subjektet i den underordnede sætning med initialplacering. Med fx *Alfred appears to be hungry* får *Alfred* mere positionel og prosodisk prominens end med *It appears that Alfred is hungry*.

I eksemplerne (35), (36) og (37) er det ikke selvfølgelig at det er hele TO-infinitivsætningen der fungerer som subjekt og at der faktisk foreligger diskontinuitet. En anden mulighed er at antage at det er substantivet, substantivgruppen eller pronominet før det finitte verbum der alene fungerer som subjekt. Som bekendt taler mange grammatikere om 'subject raising' her. Til støtte herfor kan anføres at en nonfinit sætnings subjekt normalt står i objektiv kasus (som i *I want him to go*) og at dette ikke er tilfældet her (*He is believed to be guilty*). Endvidere er der kongruens ikke mellem TO-sætningen og det finitte verbum, men mellem det initiale element og det finitte verbum. Den konstruktionstype vi finder er ikke **I/me happens to know him well*, men *I happen to know him well*.

Imidlertid er der flere andre argumenter der peger på at det er hele TO-sætningen der fungerer som subjekt. En sætnings subjekt kan således normalt identificeres ved at stille spørgsmålet 'Hvem eller hvad?' umiddelbart efterfulgt af prædikatoren. Hvis vi bruger denne test fx på (35), dvs. spørger 'Who or what is believed?', er svaret tydeligvis ikke *He*, men *He to be guilty* (eller *that he is guilty*).

3.2. Diskontinuerlige grupper

Alle gruppetyper kan realiseres diskontinuerligt:

(38) *Did she ever spend the money I gave her?* vg

(39) *The rumour spread that the King had been beheaded.* ng

(40) *Peter met someone last night who lives in Tasmania.* pro-g

- (41) *What did you do that for?* prep-g
 (42) Sally is *calmer* now than she was yesterday. adj-g
 (43) Mary danced *more beautifully* last night than ever before.
 adv-g

Når der ses bort fra diskontinuerlige verbumgrupper, har diskontinuitet hovedsagelig at gøre med *informationsstruktur*.

Af pladsmæssige grunde vil jeg kun diskutere diskontinuitet i *substantivgrupper* og *pronomengrupper*. I disse gruppetyper adskilles en postmodifikator ofte fra hovedet for at overholde princippet om endevægt, dvs. af hensyn til informationsstruktur. Da postmodificerende *sætninger* typisk er længere end postmodificerende grupper, er det oftest postmodificerende sætninger der adskilles fra deres hoved. De undertyper der er tale om er appositionelle THAT-sætninger (som (39)), relativsætninger (som (40)), -ING participiumsætninger og TO-infinitivsætninger:

- (44) *A figure appeared wearing a toga-like garment which bunched and bundled about his tubby body.*
 (45) *The time has come to evict the squatters.*

Uden diskontinuitet ville princippet om stigende kompleksitet blive krænket mere eller mindre groft i eksemplerne (39), (40), (44) og (45).

Diskontinuitet i forbindelse med postmodificerende grupper kan illustreres med følgende eksempler:

- (46) *The entire crew/Everybody has drowned except the captain of the ship.*
 (47) *I pressed the trigger and a hole appeared the size of a quarter.*

Her er diskontinuitet ikke obligatorisk, men klart naturligst af hensyn til endevægt.

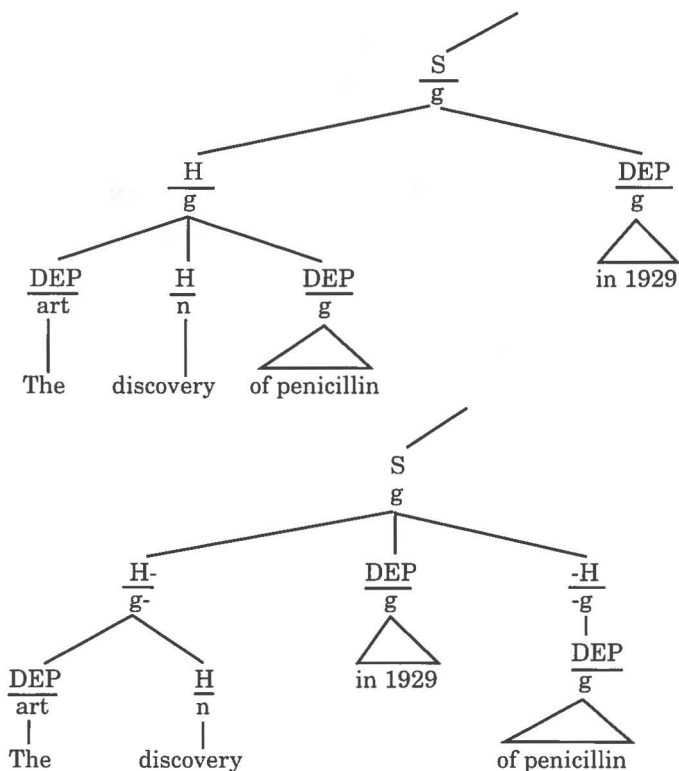
Foruden sætninger og grupper kan også *enkeltord* adskilles fra det substantiv eller pronomener de postmodificerer. Dette finder vi ved emfatiske -SELF former, fx i *Helen told me the sad news herself*, og

ved de kvantificerende indefinitte pronominer ALL, BOTH og EACH, fx i *The students have all understood what you are driving at*. Ved hjælp af diskontinuitet får man her fremhævet pronominet (endevægt).

I substantivgrupper finder man også *intern diskontinuitet*:

(48) *The discovery in 1929 of penicillin has saved millions of lives.*

Her er de to præpositionsgrupper i den substantivgruppe der realiserer subjektet ikke sideordnede. Mens *of penicillin* er dependent i forhold til hovedet *discovery* alene, er *in 1929* dependent i forhold til hovedet *the discovery of penicillin*. I figur 2 anføres to trædiagrammer der viser dette, et uden diskontinuitet og et med:

4. Afslutning

I vores projektbeskrivelse skrev Carl Bache og jeg i indledningskapitlet om 'Relationen til andre værker' at i de nyere engelske grammatikker der er mest benyttede i dag er adskillige områder underbeskrevne. I vores omtale af *A Comprehensive Grammar of the English Language* af Quirk og hans medforfattere (London: Longman 1985) anførte vi at dette især gælder konstituentrækkefølge, et vigtigt problemfelt for stort set alle ikke-engelske brugere af bogen. Og vi antog at forfatterne på grund af deres engelske baggrund finder nogle grammatiske fænomener - herunder ordstilling - så 'naturlige' at de ikke kræver nærmere omtale. Senere i projektbeskrivelsen anførte vi at vi i vores hovedbind ikke ville anlægge en explicit kontrastiv synsvinkel, men fortsatte som følger:

»Dog vil vi gøre meget ud af karakteristiske træk i det engelske sprog, der af udlændinge opfattes som særegne. Vi har erfaring for at sådanne implicit kontrastive værker ofte bliver mere dækkende end grammatikker affattet af indfødte sprogbrugere, der kan have tendens til at tage vigtige detaljer for givet.«

Det er baggrunden for at vi giver en ganske omfattende samlet fremstilling af konstituentrækkefølge i engelsk i et separat kapitel (på 76 sider). Når det er blevet så langt, skyldes det bl.a. at vi heri også redegør for optionelle adverbialers position og rækkefølge, og det er så kompliceret at det kræver meget plads.

Sætningsled

Argumenter vs modifikatorer

Finn Sørensen
Franskprojektet

1. Indledning

Enhver større grammatik indeholder som hovedregel en eller anden opfattelse af hvilken relation sætningens led har til hinanden (eller hvordan sætningens led fungerer som led i sætninger). Selv om der er mange lighedspunkter mellem de eksisterende opfattelser kan man næppe sige at der er nogen bred koncensus om hvilke relationer (eller funktioner) man skal regne med og i langt mindre grad om der findes en rimelig klassifikation heraf. Det skyldes nok især at sætningens led kan betragtes ud fra flere forskellige dimensioner og at dimensionerne ikke fastholdes konsekvent når der opstår problemer med analysen af et eller flere led. Karakteristikken af adverbialer er f.eks. oftest inhomogen og negativ (det der ikke er subjekt, objekt). Hovedsigtet med det følgende er at skitsere og i nogen grad at forfølge et perspektiv der blev groft skitseret - men ikke fulgt op - i Herslund og Sørensen 1982, 1985 og 1987.

Hovedideen i dette perspektiv er at man kan dele alle (ikke-komplekse) sætningers led op i fire hovedklasser på basis af to generelle distinktioner, nemlig distinktionen mellem bundne og ubundne led og distinktionen mellem argumenter og modifikatorer. Dette perspektiv kan illustreres som i figur 1:

Binding Funktion	Bundne	Ubundne
Argumenter	VL	FT
Modifikatorer	BM	FM

Fig. 1

hvor: VL = valensled = bundne argumenter
 FT = frie tilføjelser = ubundne argumenter
 BM = bundne modifikatorer
 FM = frie modifikatorer

Med fare for misforståelser kan man groft sige at VL svarer til traditionens centrale sætningsled: subjekt, objekt og prædikater her til, visse (bundne) stedsadverbialer og dativobjekter (bundne hensynsled). De tre andre ledtyper omfatter alle resten af traditionens adverbialkasse. Et typisk eksempel på et BM, et FT og et FM gives (med understregning) i hhv (1.1), (1.2) og (1.3):

- (1.1) Hansen opfører sig *pænt*.
 (1.2) Hansen opførte sig pænt *i Paris*.
 (1.3) Hansen opfører sig pænt *hvis man ikke driller ham*.

Men er det nu også muligt at gennemføre en sådan firdeling på det skitserede grundlag? Og hvad er egentlig forskellen mellem et argument og en modifikator? Det er specielt det sidste spørgsmål jeg gerne vil belyse i det følgende, dvs. forskellen mellem et VL og et BM og mellem et FT og et FM.

2. Baggrund

I det perspektiv som figur 1 er et udtryk for er verbalet (= det finite verbal) det centrale led. Det kan - afhængig af det valgte verbum - kombineres med et subjekt, et subjekt og et objekt, et subjekt og et adjekt eller et subjekt, et objekt og et adjekt. Man får altså følgende sætningsmønstre:

- (2.1) *Peter sover.*
 S V

 (2.2) *Peter elsker Marie.*
 S V O

 (2.3) *Peter virker træt.*
 S V A

- (2.4) *Peter gav Marie en bog.*
 S V A O

hvor V_{et} er det bindende element og hvor hver enkelt af de bundne led er argument for dette bindende led. Begrebet adjekt dækker over led som i traditionen kaldes prædikativer, jf (2.3) og (2.5):

- (2.5) Peter malede døren *rød*.

stedsadverbialer som illustreret i (2.6) og (2.7):

- (2.6) Peter bor *i Paris*.
 (2.7) Peter lagde bogen *i skuffen*.

og dativobjekter uanset om de er indirekte objekter som i (2.4) eller adverbielle hensynsled som i (2.8):

- (2.8) Peter gav bogen *til Marie*.

Ved valg af et verbum og de rette valenser får man altså en sætning hvis verbet ikke også kræver en bunden modifikator som i (1.1). Gør det det får man først en sætning når en bunden modifikator er tilføjet. Men - og det er en af begrundelserne for at skelne mellem to forskellige typer af bundne led - bundne modifikatorer kan kun bygge videre på en af de sætningstyper der er implicit defineret ved skemaerne i (2.1) - (2.4). Herefter kan man tilføje frie led og få nye sætninger på basis af de allerede opnåede kernesætninger. Bemærk at alle sætninger der dannes af denne procedure er baseret på eller kan klassificeres efter én og kun én af de fire typer der er nævnt i (2.1) - (2.4). Bemærk også at proceduren ikke siger noget om led i led, de såkaldte konstituentled under det primære sætningsniveau. Eksempler på disse konstituentled, som altså ikke omtales her, gives i (2.9) - (2.11).

- (2.9) [Den *lille* mand] er [en *stor* maler].
 (2.10) Peter er [dygtig *til alt*].
 (2.11) Peter er [*meget* stor].

3. Nogle problemer

For mig at se giver grundlaget for den skitserede analyse anledning til et par problemer. For at illustrere det vil jeg først give et par eksempler og antyde hvordan den intenderede analyse af dem er, givet opfattelsen i figur 1 og den skitserede baggrund i afsnit 2.

I det her anlagte perspektiv er følgende 3 typer af led placeret i kassen der hedder BM (= bundne modifikatorer):

- (3.1) Peter opfører sig *pænt*.
- (3.2) Peter vejer *4,5 pund*.
- (3.3) Peter købte bogen *for 50 kr*.

fordi deres tilstedeværelse i sætningen er forudset i verbets leksikalske betydning (= binding) og fordi de modificerer verbet, dvs. prædicerer noget om verbalet og dermed om de betingelser hvorunder den beskrevne situation forløber (= modifikation).

De tre vigtigste og mest klare FT'ere (frie tilføjelser = ubundne argumenter) kan illustreres ved følgende eksempler:

- (3.4) *Igår* var jeg syg.
- (3.5) *I Paris* var jeg syg.
- (3.6) Peter købte den bog til Peter *for sin mor*.

som vi kalder hhv. scenisk tid (3.4) og sted (3.5) og fri dativ (3.6). De har det tilfælles at de ikke er forudset af de anvendte verbers betydning (= frie = ubundne) til forskel fra f.eks. lokativiske adjekter, cf (2.6) og (2.7), og dativiske adjekter, cf (2.4) og (2.8). Den slags led kan derfor anvendes ved stort set alle verber. Og spørgsmålet er så om de modificerer f.eks. sætningen og dermed udsagnet der udtrykkes af den. Vi plejer at sige at de præciserer en ydre genstand der nærmere bestemmer sagforholdets tid, sted og interessant. Derfor er de argumenter.

Endelig vil vi gerne udskille en række traditionelle adverbialer som FM (= frie/ubundne modifikatorer) fordi de ikke farves af verbalets betydning og fordi de modificerer den sætning de tilføjes i. Det gæl-

der f.eks. betingelser, årsager og modaliserende adverbialer:

- (3.7) Peter gi'r sig *hvis du har et godt argument*.
 (3.8) Peter gav sig *fordi du argumenterer godt*.
 (3.9) Peter gi'r sig *muligvis*.

Det problematiske i denne analyse er FT'erne i (3.4) - (3.6). Det problematiske ligger i at figur 1 lader funktionsbetegnelserne argument og modifikator forholde sig til hinanden som bindingsbetegnelserne bunden og ubunden, dvs. som uforenelige betegnelser for et og samme led. Det mener jeg ikke er logisk nødvendigt. Og det er empirisk set uheldigt. Vi foreslår derfor i stedet for følgende opfattelse:

Bundne	{+ arg, + mod}	BM
	{+ arg, - mod}	VL
Ubundne	{- arg, + mod}	FT og FM
	{- arg, - mod}	Tom?

Figur 2

I denne opfattelse er de centrale sætningsled stadig VL, dvs. subjekter, objekter og adjekter. Og det er stadig disse led der i overensstemmelse med mønstrene i (2.1) - (2.4) giver den overordnede klassifikation af både verber og sætninger. De kan med andre ord, når de kombineres på rette vis med et simpelt verbalt element, give en almindelig fremsættende sætning. BM'erne, som er illustreret i (3.1) - (3.2), er bundne - som tidligere - men de er både argument (forudset af verbet) og modifikator (siger noget om verbalet), f.eks. er *pænt* i (3.1) argument for verbalet og tager selv verbet som argument.

Alle ubundne led er ikke argumenter, men rene modifikatorer. I denne klasse findes både FT'ere - der har skiftet status i forhold til figur 1 - og FM'ere. Disse led modificerer forskellige størrelser -

som regel hele sætningen - på forskellig vis, f.eks. ved at bestemme sagforholdet der udtrykkes af sætningen i forhold til et sted, en tid, en interessant, en betingelse, en årsag, en meningskilde osv., jf ex'erne i hhv (3.4) til (3.9).

4. Afslutning

Det netop skitserede system, jf figur 2, er mere regelret end opfattelsen i figur 1 af følgende grunde.

For det første hører binding og argument sammen. For det andet bygger hele systemet klart på en simpel distinktion mellem argumenttagende enheder og argumenter, dog på en sådan måde at der er en forskel mellem primitive argumenttagere (= sætningsdannende verber) og komplekse argumenttagere (= modifikatorer). Sidstnævnte kan selv være argumenter. For det tredje er der en ret konsekvent opfattelse af sætningen. Den dannes først ved at en primitiv argumenttager anvendes på VL'ere. Derefter kan man kun udvide sætningen hvis udvidelsen selv modificerer den dannede sætning. På denne måde går det hele op i en højere enhed.

Den sidste kasse i figur 2 - der forudsiger et eller flere led der ikke er hverken argument eller modifikator - er tom af naturlige grunde. Det ville være mærkeligt hvis et led overhovedet ikke var relateret til noget i den sætning det forekommer i. Vi mener dog der skal noget i kassen. Derfor spørgsmålstegnet. Dette noget er de såkaldte konnektorer som *altså/således* der ikke 'gør noget ved sætningen' ud over at markere dens status i teksten¹.

Henvisninger

Herslund, Michael and Finn Sørensen (1982): »Syntaks og leksikologi. Indledning til en valensgrammatisk analyse af dansk og fransk«. **SAML** 9.33-83. Department of Applied and Mathematical Linguistics, University of Copenhagen.

Herslund, Michael and Finn Sørensen (1985): *De franske verber. En valensgrammatisk fremstilling. I. Verbernes syntaks*. Romance Department, University of Copenhagen (2d edition, Samfundslitteratur, Copenhagen 1990).

Herslund, Michael and Finn Sørensen (1987): *De franske verber 2. En valensgrammatisk fremstilling II. Klassifikation*. Samfundslitteratur, Copenhagen.

¹Selv om denne artikels indhold skyldes artiklens forfatter har jeg ind imellem brugt et kollektivt »vi«, der refererer til Herslund m.fl., jf. bibliografien.

Valens og grammatiske relationer

Michael Herslund
Franskprojektet

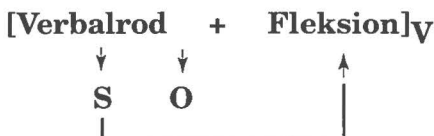
Denne tekst er en tilpasset udgave af ét kapitel af vores beskrivelse af valens og transitivitet. Kapitlet indgår som anden del i den kontekst, der fremgår af følgende oversigt:

Valens

- Valens og sætningsled
- Valens og grammatiske relationer
- Subjektrelationen
- Objektrelationen
- Intransitivt subjekt
- Adjektrelationen

0. Verbum og valensled

Verbet har en helt central rolle i sætningsopbygningen: som leksikalsk enhed bestemmer verbalroden gennem sine valensspecifikationer, hvilke nominale sætningsled der kan forekomme, og det finitte verbums fleksion placerer og aktualiserer verbalsituationen, og dermed sætningen, i tid/realitet og tekst. Denne dobbelte funktion afspejles i de nominale valensled: disse er alle determinerede af verbets (rodens) leksikalske specifikationer, men ét af dem er fundamentalt (objekt eller intransitivt subjekt) og indgår en specielt tæt forbindelse med verbet, danner et **syntaktisk prædikat**, mens et andet (subjekt), samtidig med sin valensafhængighed af verbet, indgår forbindelse med fleksionen og derigennem konstituerer **prædikationen**, hvorved der dannes en **proposition**, dvs. en betydningsenhed, der kan tillægges en sandhedsværdi:

Verbet styrer gennem sine valensspecifikationer S og O, men S

styrer på sin side fleksionen og derigennem **verbalet**, så at man kan sige, at V og S gensidigt styrer hinanden (traditionelt udtrykt ved **nexus, solidaritet, o.lign.**).

1. Semantiske roller og valensled

Verber denoterer relationer mellem entiteter. Sådanne relationer mellem entiteter kan vi kalde sagforhold eller **verbalsituationer**. Dette kan udtrykkes semantisk ved at sige, at verber er **semantiske prædikater** og de nominale led er **argumenter** for sådanne prædikater.

Meget abstrakt kan man sige, at verber ikke er andet end relationer mellem forskellige roller, som de forskellige deltagere i sagforholdet spiller (cf. Herslund 1988b); ontologisk er det selvfølgelig sådan, da man jo ikke kan udpege en verbalsituation i virkeligheden **uden** at inddrage de entiteter, der bærer den, mens entiteterne i de fleste tilfælde sagtens kan udpeges (f.eks. personer og ting). Dette har væsentlige kognitive konsekvenser, som for eksempel påpeget af Langacker: »Finally, an interaction does not exist independently of its participants. Though we can perfectly well conceptualize an object separately from any interaction involving it, the conception of an interaction inherently presupposes some reference - however vague or schematic - to the entities through which it is manifested. Objects are therefore **conceptually autonomous**, and interactions are **conceptually dependent**« (1991:14).

Således denoterer *donner* ikke andet end relationerne mellem en 'giver', en 'givet ting' og en 'modtager', *envoyer* relationerne mellem en 'afsender', en 'sendt ting' og en 'adresse (sted)' eller 'modtager', *assassiner* relationen mellem en 'morder' og et 'offer', *renverser* mellem en 'vælder' og en 'væltet (ting)', *pénétrer* relationen mellem en 'indtrænger' og et 'sted', etc. Hvert verbum denoterer således et helt specifikt sæt af roller, som er unikke for lige netop det verbum. Men alle disse enestående roller kan alligevel fordeles i et par store, generelle klasser: 'den handlende', Agent, 'den handlingen går ud over', Topos (eller Patient), 'det sted hvor noget hævner', Locus, etc. (se f.eks. Korzen et alii 1983, Herslund og Sørensen 1985). Man kan i denne forbindelse tænke på de

makroroller, som lingvister som Dixon (1979) og Foley og Van Valin (1984) bruger til beskrivelsen af grænsefladen mellem semantik og syntaks, 'actor' - 'patient', eller 'actor' - 'undergoer':

<i>donner</i>	(Agent, Topos, Locus)
<i>envoyer</i>	(Agent, Topos, Locus)
<i>assassiner</i>	(Agent, Topos)
<i>renverser</i>	(Agent, Topos)
<i>pénétrér</i>	(Agent, Locus)

De argumenter, der udfylder de huller, de semantiske prædikater medfører, får således tilskrevet nogle generelle roller, mens de mere specifikke aspekter ved disse roller udtrykkes i verbal-rodens, som for eksempel forskellen mellem *donner*, *décerner*, *prêter*, *attribuer*, etc.:

<i>donner</i>	}	(Agent, Topos, Locus)
<i>décerner</i>		
<i>prêter</i>		
<i>attribuer</i>		
(...)		

Man har ved alle disse verber samme rollesæt, men verbalrodens indhold kvalificerer disse roller forskelligt ved hvert enkelt verbum.

De semantiske roller er del af verballeksemet's leksikalske information og kan for så vidt kun kunstigt isoleres fra denne. Der er derfor tale om en abstraktion, når vi tildeler verber sådanne roller, som heftes på deres argumenter.

2. Grammatiske relationer

Nu udtrykker naturlige sprog ikke de semantiske roller direkte. Som vi har set, er der i virkeligheden lige så mange semantiske roller som der er verber. Selv om rollerne kan samles i nogle store generelle hovedtyper, så generaliserer naturlige sprog endnu mere og samler det semantiske prædikats argumenter med tilhørende semantiske roller i nogle få syntaktiske mønstre. Dette sker ved at argumenterne (med tilhørende roller) tilordnes et system af gram-

matiske relationer (ledfunktioner). De grammatiske relationer (GR) oversætter altså semantiske relationer mellem prædikater og argumenter til syntaktiske udtryk (cf. 10.) ved at tildele argumenterne nogle helt præcise funktioner, som hver for sig bidrager til sætningsopbygningen (cf. Herslund 1988b:7). Sammen med de universelle hovedprincipper, at der kun kan være én manifestation af hver GR per verbum, og at hvert argument kun kan manifestere én GR er det verbets valensspecifikationer, der tildeler GR og derfor determinerer den syntaktiske realisering, og dermed i et videre perspektiv fastlægger de sætningstyper, der eksisterer i et givet sprog. Men de grammatiske relationer har en yderligere vigtig funktion: i og med at de determinerer den syntaktiske manifestation af de semantiske relationer, forbereder og tilpasser de dem til forskellige **pragmatiske funktioner**, for eksempel tema-remastrukturering:

Semantiske relationer	Præd ($x_{\text{Agent}}, y_{\text{Topos}}$)
	↓
Grammatiske relationer	NP _S [VP V NP _O]
	↓
Pragmatiske funktioner	Tema - Rema

S-relationen bidrager således i det kanoniske tilfælde til at tematisere Agent-rolle, mens passiv og medial diatese ved at undertrykke denne rolle bidrager til at tematisere en anden rolle via promovering af O til S-relation. Derved fremstår GR som bindeled mellem semantik og pragmatik, dvs. de struktureringsprocesser, der har med den enkelte sætnings integration i en (kon)tekst at gøre.

3. Subjektrelation og prædikation

Verber denoterer **typer af situationer**. Hvilke typer situationer der er tale om, præciseres af valensen og af argumenterne, herunder naturligvis disses semantiske roller.

En type kan aktualiseres som særlig instans. Typen:

renverser (Agent, Topos)

kan for eksempel instantieres af sætningen:

La petite fille a renversé le grand vase bleu.

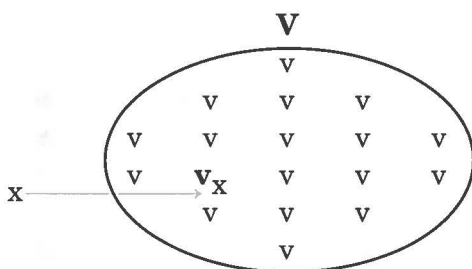
Den specielle udgave af typen identificeres ved at blive placeret i tid og realitet. Denne identifikation hænger nærmere sammen med udnævnelsen af et subjekt og dettes specielle forhold til verbalet, udtrykt i kongruensen.

Billedligt talt kan man sige, at »strømmen« sluttes ved dannelsen af en subjektrelation og at der »tændes« for prædikatet, der nu placerer situationen i tid og realitet: at der er blevet »tændt« for prædikatet vises af den finitte fleksion, og at det er subjektet, der har »tændt«, vises af kongruensen mellem subjektet og den finitte fleksion. Dette billede svarer meget godt til Martinets karakteristik af subjektfunktionen som den at **aktualisere** prædikatet: »Dans beaucoup de langues, le fait qu'un monème s'emploie dans une situation bien définie, de la bouche d'un certain locuteur, dans des circonstances particulières, ne suffit pas à concrétiser suffisamment une des virtualités sémantiques que comporte sa signification pour en faire un énoncé linguistiquement satisfaisant (...) Il convient, comme on dit, d'**actualiser** le monème. Il faut, pour ce faire, un contexte, c'est-à-dire, au minimum, deux monèmes dont l'un est plus spécifiquement porteur du message et dont l'autre peut être considéré comme l'actualisateur« (1960:123). Denne opfattelse er heller ikke langt fra Jespersens karakteristik af **nexus**: »The difference between junction and nexus can, perhaps, be appreciated by means of my old comparison: a junction is like a picture, a nexus like a drama. Junction is agglutination, nexus is fusion. A junction describes, a nexus puts something in action, sets something going. Junction is static, nexus dynamic (...) we get nearer the simple truth by saying that *a junction serves to make what we are talking about more definite or precise*, while *a nexus tells us something* by placing two (or more) definite ideas in relation to one another« (1937:120 s.).

Dette kan også udtrykkes i logiske termer: et argument er en individuel term (et individ), et prædikat er en generel term. Ved

prædikationen udnævnes et givet individ til ansvarligt, dvs. den generelle term, verbalsituationen, laves om fra type til instans, en speciel udgave af verbalsituationen, som hævdes at være sand om og at **identificeres** ved den individuelle term, subjektet. Omvendt er den individuelle term, subjektet, helt uafhængig af og kan ikke identificeres ved den generelle term.

Forholdet kan også udtrykkes i mængdetermer. Verbalsituationen som type kan forstås som en uendelig mængde af instanser eller eksemplarer. Ved at blive koblet til en speciel individterm udpeges og identificeres et medlem af denne mængde:

Nu er sætninger i naturlige sprog ikke bare beskrivelser af sagforhold, verbalsituationer. De er udsagn eller domme, **propositioner**, om sådanne sagforhold. En verbalsituation som type - prædikat + argumenter - kan ikke være hverken sand eller falsk; en verbalsituation som speciel instans - subjekt + prædikat - derimod kan finde sted eller ej. Dette indebærer, at propositionen, der denoterer den, kan erklæres sand eller falsk. En **proposition** er altså en sproglig størrelse, der kan tilskrives en **sandhedsværdi**. Stillet over for en proposition er det altså meningsfuldt at spørge, om den er sand eller falsk. Denne evne til at få tilskrevet en sandhedsværdi skal skelnes skarpt fra en **sætnings sandhedsbetingelser**, som naturligvis afhænger af både prædikatet, af alle argumenternes identitet og af eventuelle frie tilføjelser. En sætning som:

La petite fille a renversé le grand vase bleu dans le salon jeudi matin.

er naturligvis ikke sand, hvis begivenheden er indtruffet om onsdagen i spisestuen. Men dette rækker ikke ved det faktum, at det er meningsfuldt at spørge, om sætningen er sand eller falsk. Men det er omvendt ikke meningsfuldt at spørge, om følgende strukturer er sande eller falske:

- a. *renverser* (x, y)
- b. *renverser qc.*
- c. *renverser un vase*

Ved at definere propositionen som en sproglig enhed, der har en sandhedsværdi, lægger vi os tæt op ad den filosofiske tradition, som blandt andet repræsenteres af Strawson: »A truth-or-falsity yielding combination we call a propositional combination« (1974:21) og Searle: »To predicate an expression »P« of an object R is to raise the question of the truth of the predicate expression of the object referred to« (1969:124).

Vores opfattelse af GR ligger ikke langt fra analysen hos Haberland og Thomsen (1994) - som på deres side ikke ligger langt fra Givón (1984:135 ss.) - hvor GR ses som relationer mellem semantiske roller (det ideationelle domæne) og pragmatiske funktioner (det tekstuelle domæne): »The intersection between topicality and transitivity is Grammatical Relations. Thus, the subject prototype is primary argument-cum-primary topic, the direct object prototype secondary argument-cum-secondary topic, and the indirect object prototype tertiary argument-cum-tertiary topic« (1994:177). I denne model ses S altså som primær (intern) topik og O som sekundær (intern) topik, idet **topik** defineres kontekstuaafhængigt som det, et givet udsagn ('judgment') handler om. Dette »handler om« ('aboutness') er ikke så forskelligt fra vores propositionskonstituerende funktion eller Searle's idé om prædikatets sandhed om subjektet, citeret ovenfor. Men S er i vores opfattelse et rent relationelt fænomen med en given funktionel rolle (propositionskonstituering), som bidrager til, men som ikke kan afledes fra pragmatiske fænomener som tema eller topik. Dette forhindrer naturligvis ikke, at S i default-tilfældet falder sammen med topik og tema. I Haberland og Thomsens analyse er subjekt en grammatikalisering

af den pragmatiske funktion topik.

At et af prædikatets argumenter således indtager en privilegeret position i sætningsdannelsen, fremgår blandt andet af, at S er den eneste GR, der skal forsvinde, når en struktur ikke længere skal have status af sætning, altså »desententialiseres«, cf. Lehmann 1988:197: »The subject is the first of the verbal actants to be affected by desententialization«. Dette ser ud til at gælde helt universelt og viser, at subjektet har en central rolle i sætningsdannelsen: når noget desententialiseres - diverse underordnede verbale strukturer - så begynder man selvfølgelig ikke med et eller andet tilfældigt argument, men lige præcis med det argument, der er ansvarligt for sætningsdannelsen, subjektet.

4. Objektrelation og prædikat

Blandt deltagerne i verbalsituationen og dermed blandt de argumenter, som prædikatet åbner plads for, er der et, der er grundlæggende eller fundamentalt i den forstand, at man slet ikke kan forestille sig verbalsituationen uden denne deltager, som f.eks. af Martinet er blevet karakteriseret som »the most obvious complement of the predicate« (1962:151) og af Marianne Mithun som »the most immediately or directly involved participant« (LK 14.9.93). Dette argument associeres oftest med den semantiske rolle Topos. Til at illustrere dette kan man tage et verbum som *casser*:

a. **Le fil** casse.

b. Jean casse **le fil**.

I disse eksempler er det klart nok det fremhævede syntagma, *le fil*, der er fundamentalt (»hvis der ikke er noget der knækker, så bliver der ikke knækket«). At det er *le fil* og ikke *Jean* der er det fundamentale argument, fremgår grammatisk af den intransitive konstruktion i a. Denne egenskab - at kunne have det samme argument som objekt i en transitiv og subjekt i en intransitiv konstruktion - er speciel for *casser* og en række andre verber (**symmetriske verber**). I mange tilfælde, ved andre prædikater, er det sandt, at flere deltagere/argumenter er nødvendige for identifikation af verbalsituationen; dette er f.eks. tilfældet ved verber som *lire*

og *tuer*, hvor begge argumenter (både subjekt og objekt) er nødvendige for, at man kan forestille sig verbalsituationen, dvs. der skal både være en 'læser' og en 'tekst', både en 'dræber' og et 'offer'. I sådanne tilfælde kan man altså ikke umiddelbart direkte udpege det fundamentale argument. Men det kan man indirekte.

Hvis man i første omgang indskrænker diskussionen til overgangsverber og som udgangspunkt tager følgende model (cf. Grimshaw 1990, Durst-Andersen 1992):

så er det, ved verber som *casser* (i den transitive anvendelse) og *tuer*, let at se, at begge deltagere er involveret i første delsituation, aktiviteten, mens kun én af dem er involveret i sidste delsituation, den resulterende tilstand. Det er den deltager, der er involveret i den sidste delsituation ved overgangsverber, der er det fundamentale argument. Og vi kan generalisere denne betragtning til alle verber: **notionelt** er det fundamentale argument det argument, der behandles lige som det fundamentale argument ved overgangsverber, altså f.eks. objektet ved et verbum som *lire*; **grammatisk** identificeres det fundamentale argument derfor, som det argument, der kan være S i en prædikativ struktur med tilstandsbetydning:

x écrire y → y est écrit/*x est écrit

x arriver → x est arrivé

Og vi kan sige helt generelt, at et prædikats fundamentale argument tilskrives den grammatiske relation O i transitiv konstruktion, S i intransitiv. Derved fremstår O og det intransitive subjekt, S_i, som de **fundamentale GR**, de til verbalet tættest knyttede led, både leksikalsk og syntaktisk. Uden at ophøje begrebet til nogen central teoretisk status kan man kalde den relationelle enhed (som ikke behøver at være en syntagmatisk enhed), der derved dannes, for et **syntaktisk prædikat**, en enhed som det ofte kan være nyttigt at henvise til.

5. De to relationer

Denne skelnen mellem to slags relationer, den **propositions-konstituerende** relation, **S**, og den **prædikatskonstituerende** relation, **O** eller **S_i**, er fundamental for sætningsopbygningen. Men som vi har set, så kan samme argument antage begge relationer samtidig; dette er tilfældet med det intransitive subjekt. Og man kan stille det spørgsmål, om denne identifikation af de to relationer ikke genfindes i en mere »primitiv« syntaktisk organisering. Hvis skelnen mellem de to typer relationer er typologisk karakteristisk for de såkaldte nominativ-akkusativ-sprog, som fransk hører til, så ser det snarere ud til, at de såkaldte ergativsprog konstant identificerer de to relationer - altså konstruerer sætninger intransitivt - således at et og samme argument på én gang er prædikats- og propositionskonstituerende. Det karakteristiske ergativtræk er jo netop, at de funktioner, som de fleste fremstillinger kalder O og S_i (og som ville være O og S_i i tilsvarende sætninger i nominativ-akkusativ syntaks) behandles morfologisk ens, mens det transitive subjekt behandles for sig, som i følgende eksempler fra grønlandsk, hvor 'hunden' står i samme kasus, absolutiv, i begge strukturer, mens 'kvinden' står i kasus ergativ (eller relativ):

Qimmeq aterpoq.

'Hunden går ned'

Arnap qimmeq takuvaa.

'Kvinden ser hunden'

Når de to relationer på fransk realiseres på samme måde, får man strukturer, der minder om denne ergativ-organisering, som i en vis forstand er mere »primitiv« eller basal. Og det er faktisk hvad man finder i visse nedgraderede strukturer, kausativkonstruktion og komplekse nominalsyntagmer, cf. følgende eksempler, hvor O og S_i behandles ens ((*de*) NP), mens S_t har en speciel markering (*par* NP), lige som i de grønlandske eksempler ovenfor:

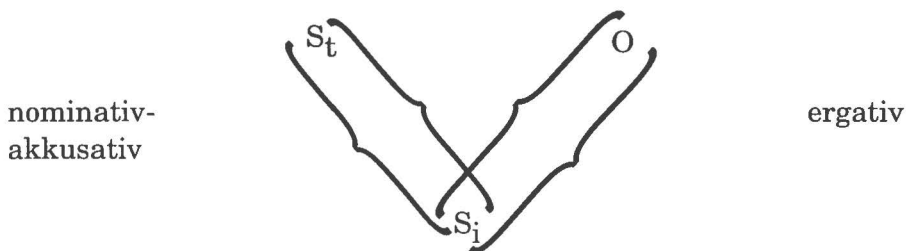
Guillaume a fait venir l'évêque.

Guillaume a fait chercher l'évêque par ses Normands.

l'arrivée de l'évêque
la recherche de l'évêque par les Normands

Disse konstruktioner kan ses som afspejlende en ergativ struktur, dvs. en syntaktisk organisering, som konsekvent identificerer den prædikats- og den propositionskonstituerende funktion (cf. Herslund 1982, 1988a, 1991).

I stedet for at se de to hovedarter af syntaktisk organisering:

som definerende to adskilte syntaktiske typer, kan man se dem som grundlæggende alternativer, som optræder i vekslende blandinger i de fleste sprog, eller som to parallelle linjer i et partitur, hvor man snart spiller på den ene, snart på den anden. Således vil nogle sprog være ret rent det ene eller det andet - baskisk er et eksempel på et meget rent ergativsprog - mens andre er mere blandede og som for eksempel grusisk eller hindi lader syntaktisk organisering hænge sammen med verbalaspekt. Fransk er som de fleste europæiske sprog helt overvejende nominativ-akkusativ - S_t og S_i kodes i langt de fleste tilfælde éns forskelligt fra O - men vælger altså den ergative løsning i enkelte konstruktioner.

6. Transitivitet

Med antagelsen af de to grundfunktioner, propositions- og prædikatskonstituering har vi samtidig indført en skarp skellen mellem transitiv og intransitiv konstruktion. Disse to typer konstruktioner skelnes ikke blot ved tilstedeværelsen af en O -relation i den transitive, men lige så meget ved S -relationens forskellige status i de to typer: de to grundfunktioner er i den transitive konstruktion fordelt på to argumenter; i den intransitive varetages de af det samme argument:

Transitiv: S V O

└──────────┘

prædikat

└──────────┘

proposition

Intransitiv: S V

└────────┘

prædikat

└──────────┘

proposition

De forskellige GRs egenskaber kan altså fremstilles som følger:

	S_t	S_i	O
Prædikatskonstituering	-	+	+
Propositionskonstituering	+	+	-

hvoraf det fremgår, at S_t og O intet har til fælles, mens S_i har egenskaber til fælles med dem begge to, ja forener i sig de to forskellige funktioner.

7. Diatese

Vores transitivitetsbegreb bygger altså på de to forskellige roller, vores GR spiller i sætningsopbygningen: prædikats- og propositionskonstituering. Den grundlæggende asymmetri mellem S og O, som disse to funktioner skaber, genfindes i fænomenet diatese, dvs. systematiske valensændrende operationer, der afleder sætninger af andre sætninger: mens der er diateseregler, der så at sige »promoverer« O til S, så findes der ingen tilsvarende regel, der »degraderer« S ved at lade det overtage en tømt O-relation.

Diatesen, dvs. passiv og medium (refleksiv), virker på den måde, at den transitive strukturs S fjernes og O promoveres til S. Men da O gennem sin status som fundamental GR ikke kan løsrives fra sin tætte sammenknytning med verbet i det syntaktiske prædikat, og da O ikke bare kan blive stående, fordi der skal være en propositionskonstituerende GR, må resultatet nødvendigvis blive dan-

nelsen af en intransitiv struktur, hvis S jo, som vi har set, forener propositions- og prædikatskonstituering:

Aktiv

On a ouvert **la porte**_O.

Medium

La portes s'est ouverte.

Passiv

La portes a été ouverte.

Vores beskrivelse af GR og transitivitet forudsiger altså, at sætninger afledt ved disse diateseoperationer kommer til at se ud, som de gør, dvs. der dannes intransitive strukturer.

8. Adjektrelationen

Med de to grundlæggende relationer, propositions- og prædikatskonstituering, er der for så vidt ikke plads til mere rundt om verbet. Den eneste mulighed for at specificere flere valensled er derfor en »gentagelse« af disse to relationer. En sådan gentagelse finder vi i visse verbers evne til at danne en ny underordnet eller **sekundær prædikation** mellem deres fundamentale argument og et andet argument, som kanonisk har den semantiske rolle Locus, og som vi kalder **Adjekt** (A).

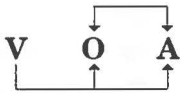
Dette fænomen er velkendt for den traditionelle grammatik, der altid har erkendt en speciel relation i forbindelse med subjekts- og objektsprædikativer. I vores beskrivelse dækker denne tredje relation, Adjekt-relationen, imidlertid foruden disse også en lang række andre af traditionel og strukturel grammatiks ledfunktioner så som indirekte objekt, dativobjekt, præpositionsobjekt og valensbestemt stedsadverbial (»lokativobjekt«).

I tidligere fremstillinger (Herslund og Sørensen 1985, 1987, Herslund 1988a, 1988b) blev betegnelsen '**indirekte objekt**' (IO) brugt om disse ledfunktioner. Denne betegnelse var ikke heldig, og vi har derfor indført den nye term, **Adjekt**, til at betegne det samme som IO i de tidligere fremstillinger. Termen har allerede været brugt i forskellige kontekster (Sørensen 1988, Herslund 1989,

Herslund og Sørensen 1993b, Sørensen 1993, Herslund og Sørensen 1994, Herslund 1994) og er konstrueret ud fra følgende overvejelser:

1. Termen er en nydannelse, der ikke har været brugt før. Der klæber altså ingen uheldige konnotationer til den (men se pkt.3.)¹.
2. Den er dannet parallelt med *subjekt* og *objekt* i overensstemmelse med reglerne for orddannelse på latin. Termen kan derfor umiddelbart oversættes til fransk (*adjet*) og engelsk (*adject*).
3. Hvis termen minder om noget, så minder den om *adjektiv*, og det er en heldig association, da det specielle ved A-relationen netop er dens prædikative karakter. For detaljer se Herslund og Sørensen 1985, 1993b, Herslund 1988a, Sørensen 1993.

Den relation, der indføres med A-relationen, er altså af dobbelt natur, idet den på én gang udspinder sig mellem verbet og A-syntagmaet og mellem dette og verbets fundamentale argument. Vi indfører altså ikke nogen nye begreber, men bygger stadig op ved hjælp af grundbegreberne **prædikat** og **argument**, og det heraf afledte begreb **prædikation**:

Det er ikke vanskeligt at se denne dobbelthed i strukturer med objektsprædikat, hvor den sekundære prædikation markeres eksplicit ved kongruens mellem O og A (prædikativet):

Jérôme a rendu **sa femme** furieuse.

Det er det heller ikke i den tilsvarende intransitive struktur med subjektprædikat, hvor Ss kongruens med verbalet udtrykker dets propositions- og prædikatskonstituerende funktion (det er et S_i!), mens dets kongruens med prædikativet udtrykker den sekundære prædikation:

Sa femme devient furieuse.

De to konstruktioner fremstår således som henholdsvis den transi-

tive og den intransitive manifestation af samme grundstruktur.

Når det drejer sig om de andre, præpositionelle, manifestationer af A-relationen, så er der intet i det sproglige udtryk, der tillader at erkende den sekundære prædikation direkte. Her er man altså henvist til semantiske parafraser. Når det drejer sig om lokative strukturer, kan man se, hvorledes verbet udtrykker en placering af referenten for det fundamentale argument i forhold til referenten for A-syntagmet (A_{loc}). Dette forhold er det, vi udtrykker ved at antage eksistensen af en sekundær prædikation mellem den fundamentale GR og A. Den sekundære prædikation kan udtrykkes ved en semantisk parafrase med symbolet ETRE, som denotere betydningen 'placering':

- a. Jérôme a envoyé sa femme à Nice.
Sa femme est arrivée à Nice.
- b. 'sa femme ETRE à Nice'

Parafrasen b. ekspliciterer en del af betydningen af *envoyer* og *arriver*, og denne del falder i dette tilfælde sammen med den anden delsituation, vi antager for overgangsverber (cf. 4.). Det bemærkelsesværdige er nu, at der ikke eksisterer noget transitivt verbum, hvor det er med S_t , at man kan konstruere en sådan parafrase, dvs. at det aldrig er tilfældet, at referenten for S_t -syntagmet placeres i forhold til referenten for A-syntagmet: S_t er ikke involveret i den anden delsituation ved overgangsverber, cf. 4. ovenfor.

Det samme gælder de to andre undertyper af A-relationen, som begge kan ses som »afblegede« eller metaforiske lokative strukturer, A_{neu} og A_{dat} .

Udgangspunktet for analysen af den neutrale A-relation, A_{neu} , er det forhold, at mange verber veksler i deres konstruktion mellem A_{loc} og A_{neu} (se Herslund 1988a), hvor A_{neu} ret klart er en metaforisk udvidelse af den lokative grundbetydning. Et skoleeksempel på dette er verbet *amener*:

A_{loc}: Jérôme a amené sa femme **au concert**.
 Jérôme **y** a amené sa femme.
 Jérôme a amené sa femme **là-bas**.
Où Jérôme a-t-il amené sa femme?

A_{neu}: Jérôme a amené sa femme **à changer d'avis**.
 Jérôme **y** a amené sa femme.
 Jérôme a amené sa femme **à cela**.
A quoi Jérôme a-t-il amené sa femme?

Som man ser, skelnes de to typer ved forskellige pronomielle strukturer.

Analysen af den sidste A-variant, A_{dat}, bygger på samme grund-
 iagttagelse, nemlig at mange verber følges enten af A_{loc} eller af
 A_{dat}, men ikke af begge på én gang (se Herslund 1988a):

A_{loc}: Jérôme a envoyé sa femme **à Nice**.
 Jérôme **y** a envoyé sa femme.
 Jérôme a envoyé sa femme **là-bas**.
Où Jérôme a-t-il envoyé sa femme?

A_{dat}: Jérôme a envoyé sa femme **au roi**.
 Jérôme **lui** a envoyé sa femme.
 Jérôme a envoyé sa femme **à lui**.
A qui Jérôme a-t-il envoyé sa femme?

Igen skelnes de to A-typer ved forskellige pronomielle strukturer, men der er også en anden, semantisk, forskel. Selv om der til dativ-strukturer kan konstrueres parafraser med ETRE lige som ovenfor:

‘sa femme ETRE au roi’

så synes dativ-strukturer at rumme noget mere, som af og til karakteriseres ved en semantisk Modtager- eller Possessor-rolle. Men det, der er karakteristisk for en ‘modtager’ eller ‘possessor’, er vel at være det ‘sted’, hvor noget placeres, blot et ‘aktivt sted’.

Og i virkeligheden har dativ en langt videre anvendelse end i kanoniske 'Modtager-Possessor' strukturer, hvor man jo frem for alt tænker på animerede referenter (se Herslund 1988a:79 ss.). Dette kan vi udtrykke ved at sige, at dativer er omvendte lokativer, hvor 'stedet' er subjekt i en parafrase, ikke længere med ETRE, men med symbolet AVOIR, der er et prædikat af samme type, dvs. det denoterer 'placering', men har den egenskab, at vælge 'sted' som subjekt (cf. at naturlige sprogs 'avoir' ofte forklares som et omvendt 'être', se Benveniste 1960:198 ss.):

'le roi AVOIR sa femme'

Et hovedargument for at antage, at de tre A-typer, A_{loc} , A_{neu} og A_{dat} , manifesterer samme relation, er altså, at de alternerer, men ikke kombineres, ved de samme verber. Et givet verbum vælger altså mellem forskellige realiseringer af sin A-relation. Og langt de fleste af de verber, der følges af et prædikativt led, et $A_{præd}$, har også den lokative og/eller andre manifestationer af A-relationen. Mest prominent blandt disse verber viser måske *être*'s forskellige konstruktioner, hvor vanskeligt det kan være at trække en præcis grænse mellem A_{loc} og $A_{præd}$:

Julie est en Espagne.

Julie est en prison.

Julie est en colère.

Julie est furieuse.

En sådan grænse behøver heller ikke at blive trukket ret præcist, da det i alle tilfælde drejer sig om den samme grundrelation, A-relationen.

Ved siden af denne hovedtype af A-relationen - prædikative led og A-syntagmer med præpositionen *à* (eller lokative varianter for denne) - findes der en anden, men mindre, hovedtype, som konstrueres med præpositionen *de* (se Herslund og Sørensen 1987:35 ss.), samt visse enkeltstående verber, der konstrueres med andre præpositioner (ib. 62 s.). Disse kan også deles i undertyper, A_{loc} og A_{neu} .

Man kan stille spørgsmålet, om ikke A-relationen er et modeksempel til hovedprincippet om kun én manifestation af GR per verbum (cf. 2.), idet man tilsyneladende har verber med flere Aer som for eksempel *parler de qc. à qn.*, *servir de qc. à qn.* eller *se plaindre de qc. auprès de qn.* Sådanne eksempler diskuteres i Herslund og Sørensen 1985:51 s., 1987:65, og det afvises, at der er tale om flere Aer ved samme verbum: ved *parler* er *à qn.* og ved *se plaindre* er *auprès de qn.* frie tilføjelser, mens *de qc.* ved *servir* nærmest er en slags modifikator.

I og med antagelsen af denne relation forener vi altså mange af de ledfunktioner, der er helt forskellige i traditionel og strukturel grammatik. Men ved at antage denne grundrelation, som manifesteres på fire forskellige måder - A_{loc} , A_{neu} , A_{dat} og $A_{præd}$ - har vi en forklaring på en række fænomener, som ikke finder nogen i den traditionelle og strukturelle grammatik: hvorfor er der ikke nogen verber, der konstrueres med både et dativobjekt og et stedsadverbial, eller med objektsprædikativ og dativobjekt, etc.? Eller mere generelt: hvorfor udelukker alle disse ledtyper gensidigt hinanden? Og mere specielt igen: hvorfor findes der ikke noget »prædikativ til præpositionsobjekt«, hvis præpositionsobjekt faktisk er et objekt, bare med præposition, som det ofte ses hævdet (f.eks. Pedersen et alii 1980:18)? Svaret på disse spørgsmål er det meget enkle, at det simpelthen drejer sig om samme relation, A-relationen; derfor kan sådanne kombinationer per princip ikke forekomme, da der kun kan være én manifestation af en given GR per sætning (cf. 2.).

Strukturer med en A-relation fordeler sig smukt i to parallelle serier, transitiv og intransitiv. I begge tilfælde ser man, at der etableres en sekundær prædikation med det fundamentale argument, O eller S_i ; denne sekundære prædikation udtrykker altså i generaliseret form den traditionelle erkendelse, at der ved direkte-lokative etableres en semantisk forbindelse mellem lokativen og O eller S_i , vores fundamentale GR, ikke mellem lokativen og S_t , cf. Keenan (1984:207 ss.):

Transitiv**A_{loc}**

Elle l'envoie à Nice.

Elle l'y envoie.

A_{neu}

Elle l'amène à la conclusion.

Elle l'y amène.

A_{dat}

Elle le donne à Jean.

Elle le lui donne.

A_{præd}

Elle le rend furieux.

(ingen pronominel struktur)

Intransitiv**Il arrive à Nice.****Il y arrive.****Il parvient à la conclusion.****Il y parvient.****Il appartient à Jean.****Il lui appartient.****Il est furieux.****Il l'est.****9. Valens og sætningstypologi**

Verbernes valensspecifikationer, dvs. deres evne til at tildele deres argumenter GR, indebærer ikke blot en metode til at klassificere de franske verber (se f.eks. Herslund og Sørensen 1987), men også nogle forudsigelser om, hvilke sætningstyper der kan findes på fransk - og på sprog af samme type. En sådan sætningstypologi bygger på de seks klasser af verber, vi kan opstille ved hjælp af vores valens- og transitivitetshypoteser (cf. f.eks. Herslund og Sørensen 1987:6, 1994, Herslund 1988a:57, 1988b:21, 1994):

	+ A	- A
Transitiv	S V O A	S V O
Symmetrisk	S V O A	S V O
	↙ ↘	↙ ↘
	S V A	S V
Intransitiv	S V A	S V

Da de symmetriske verber definerer henholdsvis transitiv og intransitiv sætningstype, rummer typologien for fransk kun fire

grundlæggende sætningstyper:

	+ A	- A
Transitiv	S V O A	S V O
Intransitiv	S V A	S V

Alle simple, uafledte sætninger på fransk tilhører en af disse typer, og ingen tilhører mere end én af dem, men et givet verbum kan naturligvis have flere valensskemaer, som tillader det at optræde i flere af disse sætningstyper. De mere detaljerede forhold, typisk variationen i syntaktisk manifestation af A-relationen, foregår inden for rammerne af denne typologi. Den definerer rammerne for mulige sætninger, lige som vokaltrekanten *i - a - u* udstikker rammerne for mulige vokalartikulationer. Dette betyder, at alle afledte sætningstyper må forstås som ændringer **inden for** de rammer, skemaet udstikker: man har således ingen afledte sætningstyper med to S-relationer eller med flere A-relationer.

10. Kodning

GR kan udtrykkes eller kodes på forskellige måder. Der ser ud til universelt at findes fire slags kodning udtrykt i det syntagma, der indgår i en given GR, i verbalet eller i lineær position (cf. Lazard 1994). De fire kodningsstrategier er:

- kasus
- brug af adposition (præ- eller postposition)
- verbal indeksering
- ordstilling

Alle fire fremgangsmåder udnyttes på fransk i vekslende grader og i forskellige blandinger.

Kasus markeres kun i de personlige klitiske og relative pronominer. De klitiske pronominer skelner således i 3. person tre kasus svarende til de tre GR, S, O og A:

il	le	lui/y
elle	la	lui/y

Brug af **adposition**, som i overensstemmelse med fransks status af S V O sprog er præposition, bruges i stor udstrækning til kodning af de forskellige manifestationer af A-relationen, samt til kodning af forskellige frie tilføjelser og syntagmeled.

Brug af postpositioner findes kun helt sporadisk på fransk ved præpositioner, som oprindeligt tilhører anden ordklasse (f.eks. participier som *durant*).

En undertype af brugen af præposition har man, hvor præpositionen i stedet for at stå ved den konstituent, der skal udpeges, er integreret i verbet (cf. Lazard 1994:4 s.). Denne strategi, som er velkendt i dansk i alternationen mellem præposition og præpositionelt præfiks (*tænke på* - *påttænke*), bruges kun sporadisk på fransk (cf. Herslund 1988a:287):

Il veille **sur** sa femme.

Il **sur**veille sa femme.

En sådan præfigering ledsages af en generel betydningsændring, som man ser ved konstituenten, der skifter fra A- til O-relation, dvs. fra intransitiv til transitiv konstruktion.

Ved **verbal indeksering** kan man skelne to typer. Den ene er egentlig verbal kongruens, hvor en verbalendelse viser overensstemmelse i tal og eventuelt køn med nominer, der indtager forskellige GR. På fransk findes både kongruens med S og med O, og denne kongruens afspejler de to GRs forskellige funktioner i sætningsopbygningen, idet S-kongruens er med det finitte verbal (propositionskonstituering), mens O-kongruens kun forekommer marginalt i sammensat tid med det infinitte, leksikalske hovedverbal (prædikatskonstituering).

Den anden type er gentagelse af nominalsyntagmer som klitiske pronominer ved verbalet. Denne fremgangsmåde kombinerer altså verbal indeksering og kasusmarkering - de klitiske pronominer viser kasus, se ovenfor - og findes i forbindelse med dislokering:

Cette fille, **elle** est encore revenue ce matin.
 Cette fille, on ne **la** connaît pas.
 Cette fille, je **lui** ai dit de ne pas revenir.

Flere klitiske pronominer kan kombineres og således indkode de GR, der skal tilskrives dislokerede nominalsyntagmer som i:

Moi, mon père, cette moto, **il me l'a** donnée.
Il le lui dit, Jean, tout ça, à sa mère (Martinet 1985:221)

hvor både kasus, verbalindeksering ved klitiske pronominer og kongruens koder GR.

Ordstilling indgår i den overordnede typologiske beskrivelse af fransk som et S V O sprog. Derfor er ordstillingen vel den vigtigste kodningsfaktor af GR, således at default-tilfældet er, at S kommer før, O og A efter verbalet.

Lige som de andre kodningsfaktorer kan ordstilling kombineres med en eller flere af de andre. For eksempel har man både ordstilling og verbalindeksering til at kode S:

La petite fille est sortie dans la rue.

og i den såkaldte komplekse inversion (som nok snarere bør kaldes partiel inversion) både ordstilling, kasus og de to slags verbalindeksering, kongruens og klitisk pronomen:

La petite fille est-elle sortie dans la rue?

Også på dette punkt - den mere omfattende og tildels redundante udnyttelse og kombineret af kodningsfaktorerne - viser S-relasjonen sig som en GR der grundlæggende adskiller sig fra de andre.

Henvisninger

- Benveniste, Emile. 1960. »Etre« et »avoir« dans leurs fonctions linguistiques. In: *Problèmes de linguistique générale*, 187-207. Paris: Gallimard.
- Dixon, R.M.W. 1979. Ergativity. *Language* 55.59-138.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Foley, W. and R. Van Valin. 1984. *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: The University Press.
- Givón, Talmy. 1984. *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. Amsterdam: Benjamins.
- Grimshaw, Jane. 1990. *Argument Structure*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Haberland, H. and O. Nedergaard Thomsen. 1994. Syntactic Functions, Topics, and Grammatical Relations. In: E. Engberg-Pedersen, L. Falster Jakobsen and L. Schack Rasmussen, eds.: *Function and Expression in Functional Grammar*, 153-181. Mouton de Gruyter, Berlin - New York.
- Herslund, Michael. 1982. Ergative Substructures in »Objective« Languages?. In: T. Fretheim and L. Hellan, eds. *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics*, 75-83. Trondheim: Tapir.
- Herslund, Michael. 1988a. *Le datif en français*. Louvain-Paris: Editions Peeters.
- Herslund, Michael. 1988b. On Valence and Grammatical Relations. In F. Sørensen, ed.: *Valency. Three Studies on the Linking Power of Verbs. Copenhagen Studies in Language, CEBAL Series* 11.3-34.
- Herslund, Michael. 1989. Remarques sur la construction causative: Réponse à Povl Skårup. (*Prépublications* 120.10-22. Aarhus Universitet.
- Herslund, Michael. 1991. Construction causative et verbes causatifs. In: H. Stammerjohann, éd.: *Analyse et synthèse dans les langues romanes et slaves*, 135-147. Tübingen: Gunter Narr.
- Herslund, Michael. 1994. Valence et relations grammaticales. *Linguistica* XXXIV.109-117.
- Herslund, M., H. Korzen, Gh. Merad et John Pedersen, eds. 1988. *Traditions et tendances nouvelles des études romanes au Dane-*

- mark. *Articles publiés à l'occasion du 60e anniversaire d'Ebbe Spang-Hanssen. Études Romanes de l'Université de Copenhague* 31. København: Munksgaard.
- Herslund, M. og F.Sørensen. 1985. *De franske verber. En valensgrammatisk fremstilling. I. Verbernes syntaks*. Københavns Universitet: Romansk Institut.
- Herslund, M. og F.Sørensen. 1987. *De franske verber 2. En valensgrammatisk fremstilling. II. Klassifikation af Verberne*. København: Samfundslitteratur.
- Herslund, M. and F.Sørensen, eds. 1993a. *The Nordlex Project. Lexical Studies in the Scandinavian Languages. LAMBDA 18*. Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. and F.Sørensen. 1993b. Valence Theory. An Introduction to the Danish Project. In: Herslund and Sørensen 1993a:1-22.
- Herslund, M. and F.Sørensen. 1994. A Valence Based Theory of Grammatical Relations. In: E.Engberg-Pedersen, L.Falster Jakobsen and L. Schack Rasmussen, eds.: *Function and Expression in Functional Grammar*, 81-95. Mouton de Gruyter, Berlin - New York.
- Jespersen, Otto. 1937. *Analytic Syntax*. New York: Holt, Rinehart and Winston (1969).
- Keenan, Edward L. 1984. Semantic Correlates of the Ergative/Absolutive Distinction. *Linguistics* 22.197-223.
- Korzen, H., H. Nølke, H. Prebensen and F. Sørensen. 1983. PC-Grammar: an Alternative? *Acta Linguistica Hafniensia* 18.5-52.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Lazard, Gilbert. 1994. *L'actance*. Paris: PUF.
- Lehmann, Christian. 1988. Towards a Typology of Clause Linkage. In: J.Haiman and S.A.Thompson, eds.: *Clause Combining in Grammar and Discourse*, 181-225. Amsterdam: John Benjamins.
- Martinet, André. 1960. *Éléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin.
- Martinet, André. 1962. *A Functional View of Language*. London: Oxford University Press.

- Martinet, André. 1985. *Syntaxe générale*. Paris: Armand Colin.
- Pedersen, J., E.Spang-Hanssen og C.Vikner. 1980. *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: The University Press.
- Strawson, Peter F. 1974. *Subject and Predicate in Logic and Grammar*. London: Methuen.
- Sørensen, Finn. 1988. Indice d'infinitif ou préposition. Comment intégrer cette distinction dans un analyseur. In: Herslund et al. 1988:223-233.
- Sørensen, Finn. 1993. The Adject Constraint. In: Herslund and Sørensen 1993a:63-73.

¹ Vi opdager nu, august 1994, at termen faktisk er blevet brugt før: Lazard 1994 citerer et arbejde af J.Feuillet, »Les fonctions sémantiques profondes«, *BSL* 75/1, 1-37, 1980, hvor termen 'adjet' bruges om visse stedsadverbialer (stort set svarende til vores A_{loc}).

Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv

Bente Lihn Jensen, Iørn Korzen og Gunver Skytte
Italienskprojektet

1. Indledning

Et hovedmål i projektet *Italiensk Sprogbrug*¹ er at give en kontrastiv beskrivelse af italiensk og dansk sprogbrug, der i modsætning til traditionel grammatikfremstilling ikke tager sit udgangspunkt i helsætningen, men i andre tekstenheder.

Begrundelsen herfor er vores iagttagelse af en række sproglige forskelle mellem dansk og italiensk, som ikke lader sig beskrive eller forklare inden for sætningsgrammatikkens rammer², og som er væsentlige ud fra et funktionelt synspunkt. Her tænkes f. eks. på fænomener som informationsstruktur, konnexion, reference m.m.

Imidlertid rejser en kontrastiv beskrivelse på tekstniveau en række begrebsmæssige og metodiske problemer. Nærværende fremstilling udgør nogle af vores foreløbige overvejelser i så henseende, som vi hermed fremlægger til diskussion.

For at angive det forhold, at to tekster på hhv. dansk og italiensk er identiske m.h.t. **funktion**, uanset evt. forskelle i sproglig konstruktion, vil vi anvende termen **tekstækvivalens**. Vi skal i nærværende fremstilling forsøge nærmere at præcisere, hvad vi vil forstå ved tekstækvivalens. Dette kræver imidlertid en diskussion af andre begreber af transfrastisk karakter, primært af begrebet **tekst**, samt af de **tekstenheder** der kan danne basis for bestemmelse af tekstækvivalens. Endelig vil vi diskutere problematikken omkring etablering af en **teksttypologi** i relation til kontrastiv tekstækvivalens, idet vi også har iagttaget, at de sproglige forskelle på tekstniveau mellem de to sprog synes at variere afhængigt af tekststart.

For at kunne illustrere vores overvejelser i forhold til konkrete eksempler vil vi henvise til to tekster på hhv. dansk og italiensk, aftrykt s. 84-86 (se præsentation nedenfor), som vi tentativt vil betragte som **ækvivalente**.

Reinhard R. K. Hartmann³ (p. 37-40) skelner mellem tre hoved-

grupper af ækvivalente tekster, som han kalder »paralleltekster«: 1) **oversættelser**; 2) »**adaptions**«, hvorved forstås samtidige gengivelser i de to kontrasterede sprog af ét og samme budskab, typisk nyhedsformidling via internationale bureauer; 3) **paralleltekster**, der er indbyrdes uafhængige, men som er produceret under parallelle betingelser og tilhørende samme specifikke tekst-art (f.eks. dødsannoncer; politikertaler o.s.v.). Vi har arbejdet med alle tre typer, og vil fortsat gøre det, men finder dog type 3) mest givende, omend den også er den sværeste at håndtere, i og med at den også stiller særlige krav til vurdering af tekstækvivalens.

Vedr. egentlige **oversættelser** finder vi, at de kun i begrænset omfang kan indgå som grundlag for netop den type undersøgelse, vi arbejder med⁴. Det er her især kvalitetsspørgsmålet, der er af interesse: hvad er afgørende for, at en oversættelse opfattes som hhv. god og dårlig? Vi har hidtil overvejende koncentreret os om, hvad vi fandt var »dårlige« oversættelser, og specielt såkaldte »ordrette« oversættelser (herunder også oversættelser, der følger syntagme- og periodestruktur), for at forsøge at indkredse, hvilke træk i disse oversættelser der var afgørende for, at en L₂-læser fandt teksten »dårlig« eller vanskelig at forstå.

Adaptionstekster synes også at være af begrænset værdi, selv om vi langt fra har udtømt de muligheder, området byder på. Størstedelen falder inden for international nyhedsformidling, og netop på dette område mener vi at kunne iagttage en stigende grad af homogenisering, og dermed mindre udprægede forskelle på tekstniveau.

Mest givende finder vi **paralleltekster**, der er produceret uafhængigt af hinanden. Når vi i det følgende anvender betegnelsen **paralleltekst** er det i snæver forstand om denne type. Vi planlægger at udvide materialet på dette område, der i øjeblikket kun omfatter allerede producerede tekster, med produktion af tekster (ved eksperimentelle undersøgelser af forskellig art) med henblik på at skabe et sikrere grundlag for vores kontrastive beskrivelse.

2. Kort præsentation af eksempel på paralleltekster

De to tekster (se p. 84-86) er valgt ud af et større materiale af lærebøger på gymnasieniveau på de to sprog (inden for fagene biologi, fysik og historie). I det konkrete tilfælde er der tale om et ind-

ledende afsnit i en biologibog for gymnasiet (*Biologia. Sistemi Relazioni Viventi*, ETAS LIBRI per le Scuole Superiori, 1993, og *Vi og vore omgivelser*, Gyldendal, 1988, der er skrevet til Biologi på obligatorisk niveau i Gymnasiet). Begge afsnit handler om **metode** inden for biologisk forskning (jf. overskrifterne *Il lavoro dello scienziato/Hvordan arbejder biologen?*, idet vi dog som sammenligningsgrundlag med den italienske tekst kap. 1.5 kun vil se på kap. 4.-1. *Nogle grundlæggende principper* i den danske tekst).

Vi anvender tentativt de to tekster som paralleltekster ud fra følgende kriterier: 1) identitet m.h.t. **tekstart**: lærebog; 2) identitet m.h.t. forholdet **afsender - modtager**: lærebogsforfatter - elev på gymnasieniveau; 3) identitet m.h.t. **indhold**: metode inden for biologisk forskning (i begge tekster introduceres og forklares, til dels belyst ved tænkte eksempler, en række grundlæggende begreber og principper inden for forskning, som f. eks. *iagttagelse, fortolkning, hypotese, teori, eksperiment*). - Man må kunne antage, at den italienske elev og den danske elev, ceteris paribus, efter læsning opnår samme viden.

3. Tekst

En indkredsning af en brugbar definition af **tekstækvivalens** forudsætter naturligvis, at opfattelsen af **tekstbegrebet** præciseres, ligesom det er nødvendigt at indkredse den **tekstenhed**, som man optimalt kan referere til ved bestemmelse af tekstækvivalens.

Vi undlader her at foretage en historisk redegørelse for skiftende holdninger til disse spørgsmål og vil i stedet koncentrere os om en diskussion af den problematik, der har direkte relevans for vores specifikke projekt. Vi kan tilslutte os den norske forsker Kjell Lars Berge⁵, der efter følgende bemærkning: »Etter 25 år med tekstlingvistikk og enda lenger med mer generell tekstteoretisk forskning skulle man tro at fenomenet »tekst« og dets grenser til andre fenomener, deriblant den omtalte »konteksten«, var fastsatte og definerte sånn forholdsvis skikkelig.« (p. 24) beklager, at de eksisterende tekstmodeller er inadækvate eller utilfredsstillende for empiriske tekststudier. Det synes også at gælde for et projekt, der som forskningsobjekt har kontrastiv tekstologi.

Det ligger i sagens natur, at vi ikke har ambitiøse intentioner om at fremkomme med en universel definition af begrebet **tekst**.

Vi anser det dog for utilstrækkeligt at beskæftige os med **tekst** anskuet som en fast størrelse, d.v.s. som et forløb med begyndelse og afslutning⁶. Over for denne klassiske opfattelse af tekst som et »lineært« forløb »fra venstre til højre«⁷, finder vi det mere interessant at operere med en flerdimensional opfattelse af teksten, hvorved bl.a. mulighed for »tekst i tekst« fremhæves.

Vi vil især rette opmærksomheden mod en række karakteristika ved teksten, der forekommer at have relevans for vores kontrastive tekstforskning, nemlig 1) teksten som det sproglige udtryk, der er bærer af et indhold og en funktion; 2) tekstens forankring i en situationel og en mere generel sociokulturel kontekst (herunder afsenderens forventning til reception hos og interaktion med modtageren). Netop af hensyn til det kontrastive finder vi det vigtigt at fokusere dels på det **kognitive** (den mentale repræsentation) med henblik på at indkredse et realistisk **tertium comparationis**, dels på den ekstralingvistiske kontekst (herunder den sociokulturelle) samt at vægte produktion og reception lige. Dette synspunkt understøttes yderligere af en række arbejder, som vi vil referere til i det følgende.

Er det muligt ud fra den her skitserede opfattelse af tekst at indkredse en **enhed**, som **kontrastiv tekstækvivalens** ideelt kan relateres til?

I den faglitteratur, der beskæftiger sig med emnet, svinger man stort set mellem størrelser som »informationsenheder« på det semantiske plan, betegnet som **makrostrukturer** eller **makropropositioner**, og »forestillingsenheder« på det kognitive plan, betegnet som **'chunks'**, **'images'/mental images'**, **mentale repræsentationer**, **scener** o.s.v.

Vi vil i denne sammenhæng især koncentrere os om to fremstillinger, der fremlægger synspunkter og resultater af interesse og relevans for vores projekt. Det ene tager sit udgangspunkt på det kognitive plan, mens det andet er semantisk baseret.

Den polske sprogforsker Elzbieta Tabakowska beskæftiger sig med spørgsmålet om tekstenheder (specielt med henblik på »oversættelsesenheder«) i en afhandling⁸, hvor Langackers kognitive lingvistiske teorier⁹ på meget overbevisende måde og i en forbillig klar form appliceres på oversættelsesteori. Tabakowska skriver (p. 73), at man i almindelighed i faglitteraturen i dag

synes at være enige om, at en tekstenhed er forskellig fra og større end sætningen: »Today there is no doubt left as to that - in order to be relevant - the notion of equivalence should refer to units larger than single sentences (quite apart from the fact that the notion of sentence itself is still waiting for a definition¹⁰). What remains to be settled is of what size and nature the translation units should actually be«. Tabakowska påpeger, hvorledes Langackers »image« eller »scene« er brugbart som »tekstenhed« ved oversættelser: »It seems that it is also in this respect that the CL [Cognitive linguistics] framework opens some new and promising perspectives. Thus such a unit of translation could be seen as overlapping with an »image«, as defined in Langacker's theory of linguistic imagery. A product of one of the possible alternate scene construals, it would be a single »scene« as seen by a single »conceptualizer« on a single occasion.«(p. 73) Og hun tilføjer: »An entire text would then be seen as a consistent and coherent network of such scenes, and their mutual interrelations would be established relative to a list of parameters, corresponding - once again - to Langacker's dimensions of imagery.«(ibid.). Tabakowska argumenterer for anvendeligheden af dette begreb gennem en række analyser af oversættelse fra engelsk til polsk og omvendt.

Tekstækvivalens vil ud fra dette synspunkt angive overensstemmelse mellem mental repræsentation hos læsere af to forskellige tekster, jfr. vores udgangspunkt m.h.t. biologiteksterne.

Den anden fremstilling, som vi vil omtale, og som vi har fundet særdeles stimulerende for vores egne analyser, er en artikel af Christian Matthiessen og Sandra A. Thompson *The structure of discourse and 'subordination'*¹¹. Artiklen søger at gøre op med de gængse, og aldrig helt tilfredsstillende, grammatiske definitioner af **underordning** af bisætninger i forhold til hovedsætninger, ved at anskue problemet fra et indholds- og tekstniveau¹². Matthiessen og Thompson påpeger som et karakteristisk træk for 'clause combination' på tekstniveau, at man primært kan foretage en opdeling i enheder (stort set svarende til sætninger, såvel finite som infinite), der kan karakteriseres som henholdsvis **nuklear-** og **satellitesætninger**. En **nuklearsætning** er en sætning, der repræsenterer afsenderens **centrale** budskab (der grammatisk set kan udtrykkes i såvel hoved- som bisætninger): »the nuclear part

is the one whose function most nearly represents the function of the text span 'covered' by that [i.e. Nucleus-Satellite] relation.« (p. 289-90), mens **satellitsætninger** realiserer supplerende eller underordnede oplysninger, som afsenderen i det enkelte tilfælde finder det hensigtsmæssigt at udbygge hovedbudskabet med. Tekstmæssigt er det afgørende, at disse sætninger bliver meningsløse, hvis de optræder uden en nuklearsætning. Satellitsætningerne udtrykker forskellige indholdsmæssige relationer til nuklearsætningen: disse relationer kan grammatikaliseres gennem hypotaxe, men satellitsætningerne kan også være grammatisk set selvstændige hovedsætninger.

Eksemplificeret på vores danske biologitekst: l. 19-21 (Den vil...iagttagelse) og l. 21.-24 (Den vil...trafikformer) er begge satellitsætninger til l. 17-19 (Hvis..., så er det en god forklaring). Relationen kunne grammatikaliseres ved anvendelse af konnektoren **eftersom** eller **idet**.

Matthiessens og Thompson's nuklearsætning kan sammenlignes med den størrelse, som andre, f. eks. Nørgård-Sørensen¹³, benævner en **makroproposition**, idet den har en særlig topikal status. Principielt kan et resumé af en tekst eller et tekstafsnit bygges op ved hjælp af tekstafsnittets nuklearsætninger. Man kunne således ved paralleltekster herigennem skaffe sig et kriterium for, hvad man kunne kalde indholdsmæssig ækvivalens, i modsætning til formel ækvivalens, som kunne svare til de kriterier, vi anlagde for paralleltekster, s. 74.

Sammenligner vi de to biologiteksters »clause combining«, vil vi kunne iagttage en højere grad af grammatikalisering ved hypotaxe i den italienske tekst: satellitsætninger udtrykkes hyppigere ved bisætninger eller infinitte konstruktioner på italiensk, end det er tilfældet på dansk, hvor parataxe er langt mere udpræget. Den danske tekst, hvis længde er 3300 typeenheder består af 30 perioder, hvilket giver en gennemsnitlig periodelængde på 110 typeenheder. Til sammenligning er den gennemsnitlige periodelængde i den italienske tekst, der med en længde på 2760 typeenheder omfatter 14 perioder, på ca. 200 typeenheder. Længdeforskellen på de to tekster, der indholdsmæssigt stort set er ækvivalente, skyldes bl. a. en højere grad af redundans i den danske tekst, sml. l. 12-13, samt den for dansk mere udbredte leksikalske repetition,

cf. s. 81. Sml. f. eks. den danske tekst, l. 43-47: »(Lykkes det,) fremsætter forskeren sin forklaring, som her kaldes en *hypotese*. En hypotese er ofte i første omgang en forsøgsvis idé, som forskeren kan efterprøve i et bestemt eksperiment.« og den italienske tekst, l. 5-8: » ... poi, egli formula una spiegazione, detta appunto **ipotesi**, che utilizzerà come punto di partenza per ulteriori osservazioni e verifiche.«, hvor et identisk indhold på de to sprog udtrykkes med to perioder på dansk med leksikalsk repetition over for en del af en periode på italiensk. Ved en nøjere analyse af de to tekster vil man formodentlig kunne påpege overensstemmelse mellem arten af relationer nuklear-satellit¹⁴ (uanset anvendelse af parataxe på det ene sprog og hypotaxe på det andet), et andet muligt kriterium for indholdsmæssig ækvivalens.

Hvordan perciperer modtageren 'clause combining', hvordan finder han ud af, hvad der er nuklearsætning, og hvad der er satellitsætning? Matthiessen og Thompson påpeger, at perception af tekster som hierarkisk organiseret gruppering af enheder er en sproglig afspejling af en generel kognitiv tendens: »The perception of texts in terms of *hierarchically organized groups of units* is a linguistic reflex of a general cognitive tendency;...« (p. 289), og de henviser til en analog iagttagelse vedr. **musikperception**, hvor evnen til at opfatte toner i 'chunks' eller gruppesekvenser anses for at være fundamental for **musikforståelse**. Tilsvarende, siger de, bygger en læser af en tekst på visse **forventninger** om grupperinger i centrale dele (nuklearsætninger) og mindre centrale dele (satellitsætninger). Forventningen er en væsentlig del af læserens **tekstforståelse** (p. 290), ligesom afsenderen konstruerer sin tekst i overensstemmelse hermed.

Matthiessen og Thompson kommer stort set ikke ind på det kontrastive, men antyder dog i deres konklusion, at der må være et »tvær«-lingvistisk perspektiv, såfremt man antager, som de gør, at hypotaxe er en grammatikalisering af retoriske eller diskursmæssige relationer, idet 'clause combining' sprogligt må kunne variere fra sprog til sprog: »There is an interesting consequence of these suggestions for attempts to consider clause combining from a cross-linguistic perspective: if hypotaxis in English is a grammaticalization of rhetorical relations, then it follows that the grammar of clause combining may differ radically from one language to

another. Indeed, preliminary discourse-based investigations of such phenomena in unrelated languages strongly suggests that this is the case. If the basic approach to clause combining taken in this paper is correct, then the interesting cross-linguistic issue is how and to what extent the grammar of clause-combining in a given language reflects the rhetorical organization of discourse in that language...« (p. 317). Det svarer præcis til, hvad vi har iagttaget i de undersøgte paralleltekster, herunder de to biologitekster. Man kan forestille sig, at en oversættelse af begge tekster til det kontrasterede sprog, som bibeholdt eller respekterede kildesprogets grammatikalisering eller ikke-grammatikalisering af satelitsætninger vil kunne virke forstyrrende på L₂-læserens forventninger til tekststruktur og dermed gøre den oversatte tekst vanskeligere tilgængelig. Det er bl.a. sådanne træk, vi mener at kunne iagttage i »dårlige« oversættelser.

Som et ekstremt tilfælde af denne art oversættelser skal nævnes en dansk oversættelse af en filosofisk tekst af Benedetto Croce. Croce's filosofiske prosa er, i overensstemmelse med den retoriske tradition for denne tekstart i Italien, stærkt hypotaktisk konstrueret: eksempelvis kan et helt afsnit (der ofte fylder mellem 3/4 og 1 side) bestå af én lang periode med underordning (finit og infinit) af flere grader. For den italienske læser, der er fortrolig med denne genre, svarer dette til **forventningen**: struktureringen opfattes som klar og logisk. I den omtalte danske oversættelse er Crocetekstens hypotaktiske struktur »trofast« gengivet, og resultatet er en tekst, der er yderst vanskelig tilgængelig for en iøvrigt »ækvivalent« læser, d.v.s. en læser med et tilsvarende dannelsesniveau. Til sammenligning kunne man henvise til Søren Kirkegaards langt mere enkle periodestrukturering.

Et andet perspektiv, som Matthiessen og Thompsons resultater forekommer at lægge op til, men som de ikke selv udnytter inden for artiklens rammer, er hierarkiet mellem nuklearsætninger (se note 13). I f. eks. den danske biologitekst mener vi, at l. 1-2 (»Målet for enhver videnskab er at forklare de iagttagelser, man gør.«) er overordnet nuklearsætning for tekstafsnittet 4-1. Hertil svarer i den italienske tekst l. 40-42 (»L'obiettivo finale della scienza è quello di riuscire a spiegare il mondo naturale in termini di **teorie**, cioè di interpretazioni che tengano conto dei risultati di

molti esperimenti e osservazioni.«), der er placeret **sidst** i teksten. Man skal ikke drage forhastede slutninger af denne forskel i placering, som helt klart kan være en tilfældighed. I det hele taget skal man netop ved den type paralleltekster, vi arbejder med, være overordentlig varsom med for hurtigt at drage endegyldige slutninger ud fra iagttagelser. Ikke desto mindre er den her iagttagede forskel i placering et træk, som vi fortsat vil have under observation ved vores tekstundersøgelser. Det genspejler, så vidt vi kan skønne, nogle tendenser i de to sprogs makrotematiske struktur.

4. Teksttypologi

Vi har tidligere omtalt (p. 73), at sproglige forskelle på tekstniveau mellem dansk og italiensk synes at variere afhængigt af teksttype. Man vil således ved visse teksttyper tale om ækvivalens trods udprægede forskelle i den sproglige udformning på de to sprog, mens ækvivalens ved visse andre teksttyper dækker over mindre udprægede forskelle.^{15 16} Hertil kommer, at de forskelle, vi kan konstatere på tekstniveau, synes at fordele sig på to hovedtyper: 1) sprogtypologisk betingede (f. eks. den tidligere omtalte forskel i anvendelse af leksikalsk repetition, der skal ses i sammenhæng med forskelle vedr. kongruens- og ellipsefænomener på de to sprog); 2) betingede af retorisk tradition/kulturelle faktorer (f. eks. den filosofisk-retoriske tradition, som Croces prosa indgår i).

Ovennævnte konstatering giver anledning til overvejelser vedr. kriterier for en teksttypologi. Til trods for at der ligesom omkring **tekst**begrebet eksisterer en righoldig faglitteratur omkring **teksttypologi**, har vi ikke fundet modeller, der modsvarer de krav, man kan stille til en kontrastiv teksttypologi. Werlich's klassiske teksttypologi¹⁷, der opererer med en inddeling baseret på »makrosprog-handlinger« (**deskription, narration, exposition, argumentation, instruktion**), og som forekommer at have almengyldige træk, er ikke i enhver henseende egnet. Det er interessant, at de to hovedkilder, vi støtter os til vedr. teksttypologi på hhv. dansk¹⁸ og italiensk¹⁹, begge giver udtryk for, at en endegyldig kategorisering synes problematisk²⁰. De forskellige problemtyper, de påpeger, svarer i høj grad til dem, vi har fundet ved vores forsøg på en typologisk ordning af teksterne. På den ene side svarer Werlich's

typologi til nogle af de krav, vi vil stille til inddeling. F. eks. er adskillelsen af narrative og argumentative teksttyper fundamental for den kontrastive beskrivelse af dansk og italiensk.²¹ På den anden side finder vi ikke, at den dækker vores behov tilstrækkeligt. Formodentlig skal der med henblik på en underinddeling indtages kriterier vedrørende sprogvariation og kriterier vedr. kombinerede teksttyper (registervalg, betinget af afsender - modtagerforhold, valg af sektorielsprog afhængigt af indhold). Disse teksttyper synes at blive mere og mere almindelige²². Eksempelvis kan det nævnes, at vi i arbejdet med informative tekster om AIDS har fundet såvel udpræget registervariation afhængigt af modtagerforhold som kombination af teksttyper. Det gælder begge sprog.

5. Tekstækvivalens

Vi vil i dette afsnit præsentere Tabakowskas ækvivalensmodel, der tager udgangspunkt i den kognitive lingvistik, og som netop p.g.a. denne indfaldsvinkel synes at være bedst forenelig med de overvejelser vedr. kontrastiv tekstologi, vi har fremlagt i det foregående.

Tabakowska tager udgangspunkt i Beaugrande og Dresslers definition af oversættelsesækvivalens som »equivalence in the *experience of the participants*«, der skal forstås som ækvivalens eller overensstemmelse mellem L_1 - og L_2 læserens tekstreception. Tabakowska bearbejder denne definition, idet hun påpeger, at ækvivalens, set ud fra den kognitive lingvistik synspunkt, også må omfatte »experience prior to textreception«, nemlig (under henvisning til Lakoff) det prækonceptuelle stadium eller den **konceptuelle kapacitet**, der er en forudsætning for forståelse. Den konceptuelle kapacitet (der er en almenmenneskelig egenskab) er betinget af 'experience', der varierer fra individ til individ, fra social gruppe til social gruppe og fra samfund til samfund. Inden for den kognitive lingvistik anskues denne variation i 'experience' som et **kontinuum**, fra **universel** 'experience' (d.v.s. den 'experience', der er **fælles** for alle mennesker) over det kulturspecifikke til det individuelle: »CL [cognitive linguistics] views »experience« as a continuum, where idiosyncratic individual experience is situated at one end of the scale, and universal (basic, mainly bodily) experience at the other, with culture-specific experiences of different

types filling up the middle part. The scale corresponds to that of conventionalization in language: the closer to the »universal pole« a given concept is situated, the better chances it stands of finding its place within the conceptual system of a given language, i.e. of becoming a part of its conventional imagery.« (op. cit., p. 128)²³.

Modellen viser nødvendigheden af, at tekstbegrebet ses i sammenhæng med den situationelle og kulturelle kontekst, og understreger vores opfattelse af, at den forskellige sproglige udformning på teksthiveau skyldes: 1) de sprogtypologiske forskelle (der gør sig gældende generelt, altså fra den »universelle« del af spektret); 2) emne- og genreafhængige forskelle (med en stigende grad af kulturelt og/eller socialt betingede variationer). Disse forhold er afgørende for, at en dybdestruktur i generativistisk forstand ikke er anvendelig som et tertium comparationis. Tabakowskas model har i sin bredde nogle kvaliteter, som gør, at den formodentlig kan bearbejdes med henblik på applikation på det område, vi ønsker at beskrive.

IL METODO PER LA SCIENZA

Gli antichi scienziati spesso non sapevano come affrontare le questioni che si presentavano loro per poter giungere ad avere risposte soddisfacenti o soluzioni davvero utili. Molte volte è stato il caso che li

ha portati a fare una data scoperta; in altri casi, si accontentavano dell'evidenza dei fenomeni e non si preoccupavano né di verificarli, né di trovare collegamenti con altre situazioni in qualche modo confrontabili. Molte scoperte fatte in questi ultimi secoli sono invece validamente fondate perché costruite sulla base di un preciso metodo.

1.5 Il lavoro dello scienziato

- Lo scienziato, e quindi anche il biologo, avvia ogni indagine ponendo e ponendosi delle domande sulla base dei dati, cioè delle osservazioni che ha direttamente effettuato e delle informazioni che ha raccolto; poi, egli formula una spiegazione, detta appunto ipotesi, che utilizzerà come punto di partenza per ulteriori osservazioni e verifiche.
- In questa prima fase della sua indagine, lo scienziato ricorre al cosiddetto ragionamento induttivo; egli cioè utilizza fatti isolati per arrivare a un'idea generica che potrebbe spiegare un fenomeno. Vediamo come procede uno scienziato che debba spiegare la prevalenza di una certa
- 15 forma di farfalle ad ali scure sulle cortecce di alberi diffusi in zone non inquinate. Sulla base dei dati fornitigli dall'osservazione, lo scienziato formula la sua ipotesi: potrebbero essere gli uccelli predatori responsabili di questa distribuzione ineguale delle farfalle, dato che essi si cibano delle farfalle che... riescono a vedere.
- 20 Formulata l'ipotesi, entra in gioco il ragionamento deduttivo, che di solito inizia con un'affermazione generale che porterà a una conclusione specifica. Nel caso dell'esempio, tale affermazione potrebbe essere di questo tipo: "Se gli uccelli predatori sono responsabili della distribuzione ineguale delle farfalle nelle loro due forme rispettivamente di colore chiaro e di colore scuro, dovrà potersi dimostrare che tali uccelli si cibano di farfalle scure nelle zone non inquinate e di farfalle chiare nelle zone inquinate". Per verificare se questa deduzione è corretta bisogna allestire un esperimento. Per esempio bisognerebbe rilasciare un numero identico dei due tipi di farfalla nelle due zone diverse e osservare se è vero che gli uccelli catturano più farfalle di colore scuro nelle zone non inquinate e più farfalle di colore chiaro nelle zone inquinate. Se i risultati dell'esperimento confermano l'ipotesi, questa può dirsi valida e verificata.
- 30 Può tuttavia succedere che i risultati dell'esperimento non appoggino l'ipotesi, che deve essere perciò abbandonata.
- 35 Nell'indagine scientifica viene utilizzato un particolare modo di procedere detto metodo scientifico, nel quale è possibile mettere in rilievo alcune fasi; fare delle osservazioni, formulare un'ipotesi, verificarla sperimentalmente, trarre delle conclusioni.
- 40 L'obiettivo finale della scienza è quello di riuscire a spiegare il mondo naturale in termini di teorie, cioè di interpretazioni che tengano conto dei risultati di molti esperimenti e osservazioni.
- La tabella sopra elenca alcune teorie unificanti della biologia.

Hvordan arbejder biologer?

Indledning

Biologi betyder læren om det levende. Som videnskabelig disciplin er biologi den forskning, der beskæftiger sig med de myriader af forskellige levende organismer, som findes. Vi så desuden i kapitel 1, at disse kan studeres på mange forskellige måder. Biologi er derfor så stort et fag, at ingen lærebog kan dække det hele.

De oplysninger, du finder i denne bog, har første gang stået i en afhandling i et videnskabeligt tidsskrift, som er et regelmæssigt udkommende fagblad, der dækker et vist område. Inden for hvert af de fag, vi nævnte i kapitel 1, findes der adskillige tidsskrifter, og det er herigennem, at forskerne meddeler deres resultater til andre forskere indenfor samme fag.

En afhandling må selvsagt indeholde de iagttagelser, der er gjort. Men den skal også indeholde oplysninger om de metoder, der er brugt. I det hele taget skal den indeholde alle de oplysninger, der er nødvendige for, at en anden forsker kan gentage undersøgelsen og efterprøve, om iagttagelserne er korrekte.

Det skyldes, at al forskning i bund og grund er kritisk og anti-autoritær. En videnskabelig kendsgerning er ikke blot noget, som en eller anden autoritet kan påstå: »sådan er det bare; eller for den sags skyld noget, som en demokratisk forsamling kan stemme om. Kun iagttagelser, der kan bekræftes af andre, anses for at være »sande«.

4-1. Nogle grundlæggende principper

Målet for enhver videnskab er at forklare de iagttagelser, man gør. En forklaring skal selvfølgelig bringe orden i de iagttagelser, der var årsag til dens fremsættelse. Men en god forklaring, dvs. en som andre også kan have nytte

af, bør kunne mere end det. Den bør også kunne forklare tilsvarende fænomener, iagttaget af andre forskere, og den bør give mulighed for at forudsige, hvordan iagttagelser over endnu ikke undersøgte fænomener vil falde ud.

Det er der intet mystisk i, det er almindelig sund fornuft. Lad os som et meget forenklet eksempel tænke os, at en person, der ikke kender noget som helst til færdselsreglerne, undersøger bilernes opførsel i et lysreguleret gadekryds. Hvis han forklarer denne opførsel med, at man kører frem for grønt og holder for rødt, så er det en god forklaring. Den vil kunne bringe orden i en anden ukyndig persons tilsvarende iagttagelser. Den vil kunne forudsige, hvad der sker ved ethvert andet lyskryds og også forudsige reguleringen af andre trafikformer.

Selvfølgelig er de iagttagelser, en forsker gør, meget mere komplicerede, og det er langt vanskeligere at se de rette sammenhænge. Desuden stilles der inden for forskningen specielle krav til kvaliteten af iagttagelserne. De skal komme fra omhyggeligt udførte observationer og eksperimenter: 1. Man skal have en kontrol, der sikrer, at kun den undersøgte faktor adskiller forsøgs- og kontrolorganismer. 2. Man må sikre sig, at visse værdier ikke observeres for ofte af tekniske (eller menneskelige) grunde. 3. Man må foretage et passende antal observationer, eksperimenter og beregne et gennemsnit, hvis det, man observerer, varierer, eller hvis det apparatur, man bruger, ikke giver 100% sikre resultater.

Er alt dette i orden, kommer så næste fase, hvor man skal finde sammenhængen i et ofte stort antal observationer. Lykkes det, fremsætter forskeren sin forklaring, som her kaldes en hypotese. En hypotese er ofte i første omgang en forsøgsvis idé, som forskeren kan efterprø-

ve i et bestemt eksperiment. Bliver resultatet heraf, som hypotesen forudsiger, støtter det denne, og han kan måske offentliggøre den.

50 Er resultatet i modstrid med hypotesen, må denne ændres eller eventuelt forkastes.

En hypotese er altså ikke nogen endegyldig sandhed. Selv en god og alment accepteret hypotese er kun den i øjeblikket bedste tilnær-

55 melse til sandheden.

Enhver forskning er et samspil mellem hypoteser og iagttagelser, og virkelige fremskridt opnås kun gennem dette samspil. Fremsættes kun hypoteser, der ikke hviler på iagttagelser, 60 ender man i gold teori uden hold i virkeligheden. Gøres der kun observationer, bliver det en fantasiløs ophobning af mere eller mindre overflødige kendsgerninger.

Hvis en hypotese er blevet understøttet af 65 mange observationer og eksperimenter, så den efterhånden forklarer væsentlig mere, end da den blev fremsat, kan man gå over til at kalde den en *teori*. En teori kan defineres som et videnskabeligt accepteret princip. Men det er

70 stadig ikke nogen endegyldig sandhed. På samme måde som hypotesen skal også en teori efterprøves gennem fortsatte observationer og eksperimenter. Hvis en teori gennem lang tid består denne prøve, er der nogle, der kalder

75 det en *lov*.

Henvisninger

- Berge, K.L., *Hva er det som kvalifiserer et budskap som »tekst?«*, i Fretheim, T./ Evensen, L.S./Sivertsen, E., *Tekst i kontekst, Studier i språkvitenskap fra Universitetet i Trondheim*, nr. 1, Oslo, 1993, p. 24-38.
- Dardano, M./Giovanardi, C./Pelo, A./Trifone, M., *Testi misti*, i Moretti, B./Petrini, D./Bianconi, S. (a c. di), *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*, Roma, 1993, p. 323-52.
- Hartmann, Reinhard R. K., *Contrastive textology: comparative discourse analysis in applied linguistics*, Heidelberg, 1980.
- Langacker, R. W., *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I, Stanford, 1987.
- Langacker, R.W., *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin, New York, 1991.
- Lo Cascio, V., *Grammatica dell'argomentare*, Firenze, 1991.
- Matthiessen, C. and Thompson, S.A., *The structure of discourse and 'subordination'*, i Haiman, J./Thompson, S.A. (eds.), *Clause Combining in Grammar and Discourse*, Amsterdam/Philadelphia, 1988, p. 275-329.
- Mortara Garavelli, B., *Textsorten/Tipologia dei testi*, i Holtus, G./Metzeltin, M./Schmitt, C. (hrsgg.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Band/Volume IV, Tübingen 1988 (p. 157-68).
- Ny forskning i grammatik. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd*, Odense Universitetsforlag, 1993.
- Nørgård-Sørensen, J., *Coherence theory: the case of Russian*, Berlin, 1992.
- Rigotti, E., *La sequenza testuale: definizione e procedimenti di analisi con esemplificazioni in lingue diverse*, in *L'analisi linguistica e letteraria*, 1, 1993, p. 43-148.
- Sobrero, A., *Lingue speciali*, i Sobrero, A. (ed.), *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Roma-Bari, 1993, p. 237-72.
- Tabakowska, E., *Cognitive linguistics and poetics of translation*, Tübingen, 1993.
- Togeby, Ole, *Praxt. Pragmatisk tekstteori*, Aarhus, 1993.
- Werlich, E., *Typologie der Texte: Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik*, Heidelberg, 1975.

Noter

¹ For en beskrivelse af projektet henvises til *Italiensk. Projektbeskrivelse*, i *Ny forskning i grammatik. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd*, Odense Universitetsforlag, 1993, p. 63-71.

² Det implicerer ikke en afstandtagen fra sætningsgrammatikken, som vi fortsat opfatter som fundamental i enhver sprogbeskrivelse.

³ Hartmann, Reinhard R. K., *Contrastive textology: comparative discourse analysis in applied linguistics*, Heidelberg, 1980.

⁴ Derimod er det naturligvis hensigten, at resultatet af vores forskning bl.a. skal føre til en bedre beskrivelse af oversættelsesprocedurer mellem de to sprog.

⁵ Berge, K.L., *Hva er det som kvalificerer et budskap som »tekst«?*, i Fretheim, T./ Evensen, L.S./Sivertsen, E., *Tekst i kontekst, Studier i språkvidenskap fra Universitetet i Trondheim*, nr. 1, Oslo, 1993, p. 24-38.

⁶ For vores anvendelse af biologiteksterne med henblik på at udforske tekstækvivalens er det således ikke nødvendigvis interessant at beskæftige sig med hele lærebogen, men snarere at indkredse tekstafsnit/tekstenheder, der er egnede for en sammenligning.

⁷ For en interessant problematisering af tekstens »lineære« karakter henvises til Rigotti, E., *La sequenza testuale: definizione e procedimenti di analisi con esemplificazioni in lingue diverse*, in *L'analisi linguistica e letteraria*, 1, 1993, p. 43-148. Cf. bl.a. p. 50: »... come conciliare la linearità evidente del testo con la natura gerarchica, in un certo senso piramidale, della sua struttura logico-semantica?«

⁸ Tabakowska, E., *Cognitive linguistics and poetics of translation*, Tübingen, 1993.

⁹ Langacker, R. W., *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I, Stanford, 1987, og Langacker, R.W., *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin, New York, 1991.

¹⁰ Dette forhold bliver ikke mindre iøjnefaldende ved netop kontrastive studier.

¹¹ Matthiessen, C. and Thompson, S.A., *The structure of discourse and 'subordination'*, i Haiman, J./Thompson, S.A. (eds.), *Clause Combining in Grammar and Discourse*, Amsterdam/Philadelphia, 1988, p. 275-329.

¹² I overensstemmelse med Halliday skelner M. og Th. mellem 'embedding', der, stort set, omfatter restriktive relativsætninger og komplette subjekts- og objektsbisætninger, og 'clause combining' (p. 282). 'Clause combining' underinddeles i 'parataxis', omfattende 'coordination', 'apposition' og 'quoting', og 'hypotaxis' (p. 283). Deres hovedtese er, at **hypotaxe** skal anses for at være en grammatikalisering af visse træk i diskursstrukturen eller den retoriske tekststruktur: »Specifically, we will show that, in written English discourse, a certain kind of what linguists have called 'subordinate clauses', namely 'hypotaxis', can usefully be viewed as a grammaticalization of a very general property of the hierarchical struc-

ture of the discourse itself.« (p. 275).

¹³ Nørgård-Sørensen, J., *Coherence theory: the case of Russian*, Berlin, 1992, der under henvisning til van Dijk og Kintsch definerer **makropropositionen** som: »A proposition which is kept in active storage at several successive points in a discourse process due to its topical status...« (p. 56). Interessant ved Dijk-Kintschs tekstmodel er, at der også imellem makropropositionerne indbyrdes kan forekomme et hierarki, et fænomen, som vi også vil komme ind på. Sml. også Rigotti, op. cit., der opererer med et »gerarchia delle sequenze« og »la sequenza dominante del testo«, der bl. a. karakteriseres ved, at den »...incorpora la funzione pragmatica o illocuzione generale del testo« (p. 74).

¹⁴ Iflg. Matthiessen og Thompson, der bygger på en analyse af over 100 tekster, kan der udpeges og beskrives ca. 20 nuklear-satellitrelationer, f. eks. **motivation, background, solutionhood, antithesis, elaboration, purpose, condition, circumstance, concession** (sml. p. 291-97). M. og Th. giver ikke en udtømmende liste, da deres hovedærinde er en kritik og en alternativ beskrivelse af den traditionelle grammatiks adverbelle bisætninger. Dertil kommer, at vi ikke finder, at deres alternative terminologi er helt problemfri. Vi afstår derfor fra en detaljeret gennemgang af relationstyperne i denne sammenhæng.

¹⁵ I sidste tilfælde vil altså den »ordrette« eller »konstruktionstro« oversættelse virke mindre uheldig i forhold til L_2 -læserens forventninger end i tilfælde af første art.

¹⁶ I den sammenhæng skal man endvidere være opmærksom på den markante forskel i registerspektret på dansk og italiensk: sammenlignet med dansk har italiensk et langt mere gradueret registervalg.

¹⁷ Werlich, E., *Typologie der Texte: Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik*, Heidelberg, 1975.

¹⁸ Tøgeby, Ole, *Praxt. Pragmatisk tekstteori*, Aarhus, 1993, § 88.

¹⁹ Mortara Garavelli, B., *Textsorten/Tipologia dei testi*, i Holtus, G./Metzeltin, M./Schmitt, C. (hrsgg.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Band/Volume IV, Tübingen 1988 (p. 157-68).

²⁰ Bice Mortara Garavelli citerer en række arbejder vedr. enkelte »tekstarter«, hvori tekstartens status anses for indiskutabel: »ma nessuno è progettato in vista di una sistemazione dei tipi di testo come membri di classi più generali e comprensive, in relazione con gli altri membri della stessa classe e nel quadro complessivo dei rapporti fra classi diverse.« (p. 158), og på den anden side erkender B.M.G., der anvender Werlichs inddelingskriterier (og hertil føjer den **optative** diskurstype eller tekstart, som f. eks. i bønner, anmodninger o.l.) flere problemer m.h.t. krydsning af kategorier (f.eks. tekster, der både er narrative og deskriptive, som reportage, vidneudsagn i juridisk sprog o.s.v.). - Ole Tøgeby diskuterer en række forskellige forslag til genreinddeling og uden at nå til en definitiv eller almengyldig inddeling bemærker han afslutningsvis bl.a.: »På den anden

side er de [genrerne/tekstarterne] også i så høj grad historisk bestemte at systematiske klassifikationer altid synes skæve eller unyttige til ethvert beskrivelsesformål...Til sidst skal jeg kort vise at genrer eller tekstarter ikke uden videre kan identificeres med sproghandlinger eller sproghandlingstyper - først og fremmest fordi en tekst kan bestå af og være defineret af flere sproghandlinger.« (p. 694).

²¹ Cf. også Lo Cascio, V., *Grammatica dell'argomentare*, Firenze, 1991, hvor der argumenteres for at skelne mellem narrative og argumentative tekster i kontrastivt perspektiv.

²² Cf. Dardano, M./Giovanardi, C./Pelo, A./Trifone, M., *Testi misti*, i Moretti, B./Petrini, D./Bianconi, S. (a c. di), *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*, Roma, 1993, p. 323-52: »I testi settoriali »puri« diventano sempre più rari e sembrano resistere soltanto a livelli specialistici« (p. 324). Og Sobrero, A., *Lingue speciali*, i Sobrero, A. (ed.), *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Roma-Bari, 1993, p. 237-72: »La diffusa organizzazione del lavoro in team multidisciplinari ha come conseguenza non solo lo scambio di informazioni, di metodologie, di approcci, di teorie, ma anche la produzione di un numero crescente di 'testi misti', nei quali informazioni metodologie approcci e teorie si integrano, con uno scambio molto interessante di terminologia e di organizzazione testuale.«

²³ »The imaging systems are basically the same for all people... the »partitioning of space and time...the deployment of perspective ... the system of distribution of attention ... the system of force dynamics... Each of those systems correlates with linguistic devices that operate within a given language, but because the process of conventionalization of imagery is conditioned by cultural, social and historical factors ... particular devices differ for different languages.« (op. cit., p. 29).

De to syntaktiske systemer i russisk

Per Durst-Andersen
Russiskprojektet

1. Introduktion

I Durst-Andersen 1992 forsøgte jeg at vise, at ren aspekt i russisk begrænser sig til handlingsverber, dvs. til verber, der skaber to grund-propositioner parret med to grund-situationer, medens såkaldte Aktionsartsverber kun findes inden for ikke-handlingsverber, dvs. inden for verber, der kun skaber een grund-proposition parret med een grundsituation. Jeg vil forsøge at vise, at den samme distinktion lader sig anvende på russisk syntaks. Dette giver to forskellige syntaktiske systemer:

(a) Et syntaktisk basissystem for handlingsverber, der baserer sig på de syntaktiske funktioner, som vi kender fra akkusative sprog, dvs. på subjekt, direkte objekt og indirekte objekt, og på de modsvarende semantiske roller, dvs. på agens, patiens og recipiens, samt på syntaktiske afledninger som intransivering og passivering. Dette system vil jeg kalde det akkusative system eller det transitive system.

(b) Et syntaktisk basissystem for ikke-handlingsverber, dvs. for tilstands- og aktivitetsverber, som baserer sig på de syntaktiske funktioner, som man kender fra ergative sprog, dvs. på subjekt og adverbial, og på de modsvarende semantiske roller, dvs. på tilstandsrolle, aktivitetsrolle og på determinator-rolle, der definerer ikke-handlingsverbers syntaktiske semantik inden for ergative sprog. Dette system vil jeg kalde det ikke-akkusative system eller det intransitive system, fordi alle syntaktiske strukturer - også de transitiv-lignende - er intransitive.

Jeg vil først forsøge at sandsynliggøre, at det ikke-akkusative system er grammatikaliseret på det propositionel-semantiske niveau, medens det akkusative system er grammatikaliseret på

det sætnings-semantiske niveau. Dernæst vil jeg påvise, at de to forskelligartede systemer har infiltreret hinanden, hvorved russisk har fået mange syntaktiske muligheder for at repræsentere, hvad der tilsyneladende er en og samme tilstand, aktivitet eller handling. Tilsidst vil jeg forsøge at formulere det sproglige kategoriseringsprincip, som vil kunne forklare, hvordan ikke-akkusative elementer kan overleve i et akkusativt system, og hvordan akkusative elementer kan overleve i et ikke-akkusativt system, dvs. hvordan to forskellige systemer kan leve side om side.

Det er min hypotese, at russisk hører til en bestemt supertype - kaldet virkelighedsbaserede sprog (se Durst-Andersen 1993/94). Den type sprog manifesterer sprogets fremstillingsfunktion (cf. Bühler 1933), hvor de grammatiske kategorier og sproglige strukturer i det hele taget er indrettet på at afspejle de strukturer, der findes i den referentielle verden. Kort sagt fungerer de sproglige kategorier og strukturer som symboler på selve situationernes eksterne og interne strukturering. Virkelighedsbaserede sprogs væsenskategori er aspekt, der deler situationer i to typer - komplekse situationer, dvs. i begivenhedsstrukturer, og simple situationer, dvs. i tilstande, aktiviteter og processer. Syntaksens rolle inden for denne supertype er direkte determineret af aspektens: den afspejler den interne struktur i den situationstype, som aspektformen allerede har udpeget.

2. Det ikke-akkusative basissystem

2.1. De syntaktiske grund-repræsentationer af tilstande

Lad os betragte de fire sætningsmodeller, der repræsenterer de forskellige tilstandstyper:

- (1) LOKATION:
 SUBJ - VÆRE_{EX} - ADV_L
Knig-a byl-a na stol-e
 bog-N/F var-F på bord-L
 »Bogen var på bordet«

- (2) POSSESSION:
 SUBJ - VÆRE_{EX} - ADV_G
Knig-a byl-a u student-a
 bog-N/F var-F hos studerende-G
 »Den studerende havde bogen«
- (3) EXPERIENS:
 SUBJ - VÆRE_{COP} - ADV_D - PRED_{KF}
Knig-a byl-a student-u nužn-a
 bog-N/F var-F studerende-D nødvendig-F/KF
 »Den studerende behøvede bogen«
- (4) KVALIFIKATION:
 SUBJ - VÆRE_{COP} - PRED_{LF}
Knig-a byl-a trudn-aja
 bog-N/F var-F vanskelig-F/LF
 »Bogen var (en) vanskelig (bog)«

Hvis vi sammenligner (1)-(4) med de tilsvarende danske, så slår det én, at »bog« har samme kodning i russisk, dvs. »bog« står i nominativ og udfylder derfor subjektets plads i alle sætningsmodellerne, medens »bog« har forskellig kodning i dansk, dvs. »bog« er subjekt i (1) og (4), men direkte objekt i (2) og (3). Det vigtige er her, at alle konstruktionerne i russisk er intransitive og at vi ikke finder akkusativ i nogle af de anførte modeller, hvorimod vi har to intransitive og to transitive konstruktioner i dansk.

Det faktum, at det russiske sprog behandler »bog« på samme måde i alle fire modeller, må tages som indicium på, at der findes en generel forklaring. Jeg skal hævde, at det russiske sprog tager sit udgangspunkt i selve situationen, som svarer til en simpel situation, der ikke involverer aktivitet, når vi taler om tilstande. Ser man på (1) kunne man godt få den tanke, at der findes to mulige subjekter, dvs. »bog« eller »bord«, men dette er kun rent teoretiske muligheder. Man skal tænke på, at når en person skal verbalisere en situation, så er hans udgangspunkt ikke situationen i sig selv, men derimod det billede, som han har på sin nethinde. Hvis det drejer sig om lokation som i (1), så har personen et stabilt billede,

hvis syntaks altid vil være den samme: »bog« vil være figur (»perceptuelt topic«) og »bord« vil være grund (»perceptuelt comment«). Hvis det drejer sig om possession som i (2), vil billedets semantik og syntaks være akkurat identisk med (1): billedet vil være stabilt, »bog« vil være figur og »studerende« vil være grund. I forbindelse med eksperiens eller sanseoplevelse i (3) står vi med et problem, idet tilstanden »behøve« ikke kan ses som et fysisk billede - netop pga »studerende«, der er experiencor og derfor ikke har en udvendig, håndgribelig reference, men en ren intern, dvs. mental, reference. »Bog« er sådan set stadig figur - og den eneste mulige kandidat - men pga den manglende grund ved eksperiens-baserede tilstande kan vi ikke bruge hele begrebsparret »figur-grund«. Jeg skal i stedet bruge begrebsparret »del-helhed« (cf. Lakoff 1987). I forbindelse med kvalifikations-baserede tilstande som i (4) står vi med næsten det samme problem. »Bog« er stadigvæk figur, men det er ganske umuligt at forestille sig »en vanskelig bog« som billede. Jeg vil følge Lakoff 1987 igen og anvende begrebsparret »element-mængde« i forbindelse med kvalifikations-baserede tilstande, eftersom (4) netop udsiger, at en bog hører til klassen af vanskelige bøger. Med andre ord indkoder russisk figur/del/element (som samlet kunne kaldes forgrund) som subjekt og tager således udgangspunkt i selve det håndgribelige i situationen og indkoder grund/helhed/mængde (som samlet kunne kaldes baggrund) som determinator. Alt dette står i modsætning til rene akkusative sprog, der her prioriterer mennesket højest og derfor har det som topic, hvis det da er muligt.

Da »bog« står i nominativ i alle fire sætningsmodeller for tilstande, manifesterer »bog« ikke blot den syntaktiske funktion subjekt, men også det, der modsvarer den semantisk set, nemlig den eksistentielle tilstandsrolle (existentiator). Vi kan derfor konkludere, at alle russiske tilstands-sætninger med subjekt, går over flg. udsagnskalkule: *Der eksisterer en simpel situation, der ikke involverer aktivitet, og i denne eksisterer der et X, om hvilket jeg hermed asserterer en tilstandsbeskrivelse q.* Hvis dette er rigtigt, så må nominativ værere en referentiel kasus - den må præsupponere X's eksistens i den situation, der refereres til gennem tilstandsverbet. Dette giver nødvendigvis nogle forudsigelser, hvis sandhedsværdi

kan kontrolleres: (a) Hvis lokations- og possessions-baserede beskrivelser negeres, skulle nominativ være udelukket på forhånd - ganske enkelt fordi negationen vil ramme den benævnedes fysiske eksistens i den pågældende situation, (b) Hvis eksperiens- og kvalifikations-baserede beskrivelser negeres, skulle nominativ være obligatorisk - fordi negationen vil ramme selve oplevelsen eller selve kvaliteten, men ikke genstanden for den manglende oplevelse eller manglende kvalitetstilskrivelse: dens eksistens er præsupponeret. Disse forudsigelser viser sig at holde stik, idet det oprindelige subjekt ryger i genitiv ved lokation og possession (se 5 og 6), hvorved vi får en subjektsløs sætning - det oprindelige subjekt er ligesom blevet inkorporeret i prædikatet, hvorved vi får ekstern negation. Jeg vil kalde dette negerede led i genitiv for **oblikt subjekt** (i tråd med termen oblikt objekt), idet fx »bog« er nævnt af selve lekset, men der er ingen direkte reference til den nævnte bog i den pågældende situation - »bog« har ingen lokal reference. Man kunne sige, at det oblique subjekt i genitiv nævner »bog«, men betegner eller benævner ikke nogen identificerbar bog i den tilstand, der er nævnt af verbet selv. Alt dette sker ikke ved eksperiens og kvalifikation (se 7 og 8).

(5) *NEG LOKATION:*

Knig-i na stol-e net

bog-G på bord-L **NEG/EX/PRÆS**

»Der er ikke nogen bog på bordet«

(»Bogen er ikke på bordet«)

(6) *NEG POSSESSION:*

Knig-i u student-a net

bog-G hos studerende-G **NEG/EX/PRÆS**

»Den studerende har ikke nogen bog/bogen«

(7) *NEG EKSPERIENS:*

Knig-a student-u ne nužn-a

bog-N/F studerende-D **NEG/COP/PRÆS** nødvendig-F/KF

»Den studerende behøver ikke bogen«

(8) *NEG* KVALIFIKATION:*Knig-a ne trudn-aja*bog-**N/F** *NEG/COP/PRÆS* vanskelig-**F/LF**

»Bogen er ikke (en) vanskelig (bog)«

Så i modsætning til dansk, som skelner mellem possession og eksperiens på den ene side (dvs. transitive konstruktioner med leksikalske verber), og lokation og kvalifikation på den anden side (dvs. intransitive konstruktioner med leksikalske eller ikke-leksikalske verber), skelner russisk mellem lokation og possession på den ene side og eksperiens og kvalifikation på den anden. De første to tager sig af den eksterne virkelighed og har eksistens-byt' som udtryk for den eksterne reference, medens de to andre tager sig af den interne virkelighed og har copula-byt' som udtryk for den interne reference. Inden for ekstern reference er possession markeret mht. besjælethed, medens lokation er umarkeret. Inden for intern reference er kvalifikation markeret m.h.t. element-mængde relation (**LangF**formen er ugrammatisk, hvis genstanden ikke kan ses som værende medlem af sin egen naturlige klasse, cf. Babby 1975), hvorimod **KortF**formen er umarkeret (se 9 og 10).

(9) *Russkij jazyk Ø truden-Ø*Russisk sprog er vanskelig-**KF**(10) *Russkij jazyk Ø trudn-yj*Russisk sprog er vanskelig-**LF**

(9) tager sig af afsenders egen oplevelse af at lære russisk - det er simpelthen hævdet, at afsender føler, at russisk er svært at lære. (10) er tvetydig i præsens, hvor nominativ er den eneste mulighed. Det kan enten være en karakteristik af det russiske sprog eller en kategorisering, hvor det er hævdet, at russisk hører til klassen af vanskelige sprog. I præteritum må man vælge mellem karakteristik (dvs. nominativ) eller kategorisering (dvs. instrumentalis). Dette er grunden til, at man ikke kan sige *On byl *orlom/I* »Han var en ørn«, men må sige *On byl orel/N*, dvs. han var virkelig god - man kan ikke kategorisere en mand som en ørn, men udmærket karakterisere ham som en sådan.

Opsummering: Alt, hvad der er placeret på et sted, ejet af nogle, oplevet eller tilskrevet en kvalitet, manifesterer den eksistentielle tilstandsrolle, dvs. existentiator-rolle, på det overflade-semantiske niveau (der modsvarer figur i den grund-situationelle struktur) og subjektsfunktionen på det overflade-syntaktiske niveau (der modsvarer q-tema i den grund-propositionelle struktur). At det er nødvendigt at skelne imellem fire forskellige semantiske og syntaktiske strukturer inden for tilstandsverberne fremgår først, når man betragter verbet selv eller dets determinator (her brugt som en fællesterm for komplement i forbindelse med tilstandsbeskrivelser). Lokation og possession har begge eksistensverbet-byt' og kræver et adverbial, der enten repræsenterer den semantiske rolle lokation (signaleret af lokativ kasus) eller possessor (signaleret af genitiv kasus). Eksperiens og kvalifikation har begge copula-byt' og kræver et prædikat - enten i kortform (KF) med en fakultativ experiencor i dativ eller langform (LF) med et obligatorisk valg mellem nominativ og instrumentalis i præteritum. Det betyder, at alle de basale sætningskonstruktioner er intransitive, alle de syntaktiske funktioner, dvs. subjekt, adverbial og prædikat (i modsætning til direkte og indirekte objekt) er statiske, og alle de semantiske roller, dvs. existentiator (=Nominativ), lokation (=Lokativ), possessor (=Genitiv), experiencor (=Dativ) og kvalitet (i modsætning til agens, patiens og recipiens) er tilsvarende statiske.

2.2. De syntaktiske grund-repræsentationer af aktiviteter

Størstedelen af aktivitetsverberne er klart intransitive imperfektive verber: nogle er monovalente, fx *plakat'* »græde«, *blestet'* »skinne«, *bolet'* »gøre ondt«, *škol'ničat'* »opføre sig som en skole-dreng/skolepige, etc., andre er divalente verber, der enten kræver et adverbial i akkusativ, fx *idti kuda-nibud'* »være på vej et eller andet sted hen gående«, eller i lokativ, fx *xodit' gde-nibud'* »gå rundt på et eller andet sted«, eller et oblikt objekt i genitiv, fx *iskat'* »søge efter noget«, *stesnjat'sja* »være genert overfor noget«, etc., i dativ, fx *aplodirovat'* »klappe ad nogen«, *sodejstvovat'* »bidrage til noget«, eller i instrumentalis, fx *upravljat'* »styre«, *dirižirovat'* »dirigere«, etc. En mindre gruppe af aktivitetsverber består af verber, der enten obligatorisk (se 11 og 12) eller fakultativt (se 13) tager et objekt i akkusativ.

- (11) *On-a nes-l-a malyš-a domoj*
 pron-F bære/IPF-PRÆT-F barn-A hjem
 »Hun var ved at bære barnet hjem«
- (12) *On-Ø čita-l-Ø stat'-i tri čas-a*
 pron-M læse/IPF-PRÆT-M artikel-Apl tre/Asg time-Gsg
 »Han sad og læste artikler i tre timer«
- (13) *On-i tanceva-l-i val's-Ø*
 pron-pl danse/IPF-PRÆT-pl vals-A
 »De dansede (en) vals«

Det er selvfølgelig ubestrideligt, at (11), (12), og (13) involverer et objekt i akkusativ, men spørgsmålet er, om dette objekt er et direkte objekt og om verbet er transitivt. I overensstemmelse med Durst-Andersen 1992:67ff, hvor det blev påvist på rent russisk materiale, at der er en klar korrelation mellem distinktionen handling vs. ikke-handling og distinktionen transitivitet vs. intransitivitet, og i overensstemmelse med Durst-Andersen & Her-slund (in press), hvor det vises ud fra en helhedsanalyse af danske alternationer, at alle handlingsbeskrivelser bliver til ikke-handlingsbeskrivelser ved intransivering, og at alle ikke-handlingsbeskrivelser bliver til handlingsbeskrivelser ved transivering, skal jeg nedenfor argumentere for, at ovenstående eksempler alle refererer til aktiviteter og derfor er intransitive - til trods for at de er transitiv-lignende.

(11) kan udelukkende referere til en aktivitet; for at kunne referere til en handling skal man enten bruge (a) *Ona otnosila (ipf) malyša domoj*, eller (b) *ona otnesla (pf) malyša domoj*, hvor (a) præsenterer handlingen SHE BRING INFANT HOME som en proces, dvs. som en aktivitet, der har en tilstand som sit mål, og (b) præsenterer den som en begivenhed, dvs. som en (ny) tilstand kauseret af en aktivitet. Dette betyder, at både (a) og (b) indeholder en tilstandsbeskrivelse, dvs. INFANT EXIST ON HOME-LOCATION, som er asserteret i (b), men er behandlet som en standard implikatur i (a), dvs. modtager skal selv finde ud af, om tilstandsbeskrivelsen er sand eller falsk på taletidspunktet. I (11)

er der ganske enkelt ingen tilstandsbeskrivelse at tage stilling til og derfor vil spørgsmålet, om barnet var, har været eller er hjemme, aldrig komme på tale i taleøjeblikket. Det var så verbalklasseproblematikken - nu til spørgsmålet, om hvorfor *malyš* står i akkusativ, og hvor det i det hele taget kommer fra, nu når det ikke kan komme fra en grund-proposition *q*. Jeg vil hævde, at en hvilken som helst aktivitet bliver produceret på baggrund af en tilstand - således skal vedkommende i (11) have barnet hos sig, for at man overhovedet kan hævde, at en bære-aktivitet er tilfældet. Med andre ord implicerer (11) ikke den selvstændige tilstandsbeskrivelse INFANT EXIST ON HOME-LOCATION, der modsvarer en selvstændig grund-situation, men implicerer nødvendigvis INFANT EXIST WITH X - denne tilstand er en forudsætning for overhovedet at kunne bære og er derfor en intern bestanddel af selve aktivitetsbeskrivelsen - kaldet dennes entailment-struktur - ligesom den er en nødvendig bestanddel af billedet, der svarer til grund-situationen at bære nogen: billedet vil være ustabil, men relationen mellem mor og barn vil være den samme stabile, så længe moderen bærer barnet. Denne entailment-struktur, dvs. Y EXIST WITH X, forklarer således, at *malyša* er afledt fra et andet sted end *malyša* i en af de to mulige handlingsbeskrivelser (cf. ovenfor). Vi har dog stadigvæk ikke forklaret, hvorfor så begge står i netop akkusativ og ikke i en anden kasus: da de kommer fra forskellige steder, kunne man godt have forestillet sig, at det havde udmøntet sig i forskellige kasusudtryk - nu da russisk har flere kasus til sin rådighed. Jeg skal ikke foregribe begivenhedernes gang, men blot sige, at ikke kun nominativ, men også akkusativ er en referentiel kasus, hvorimod alle andre, dvs. alle oblikke kasus, er non-referentielle, dvs. deltagerne der omtales indgår ikke i den aktivitetssituation, som (handlings)verbet benævner. Eftersom INFANT i (11) er tilstede i den situation, der refereres til af verbet - faktisk er INFANT en nødvendig bestanddel af selve bære-aktivitetssituationen - kunne der aldrig være brugt en oblik kasus, men udelukkende en referentiel kasus, dvs. nominativ eller akkusativ. Og da nominativ altid bruges i subjektsfunktionen, er der kun akkusativ tilbage. Da INFANT således er brugt referentielt, så vil termen inkorporeret objekt som i typen »læse bøger« ikke være adækvat. Jeg skal i stedet bruge den syntaktiske term **internt**

objekt og den semantiske term aktivitets-specifikator, dvs. INFANT specificerer bære-aktiviteten som »A SPECIFIC INFANT-CARRYING ACTIVITY«.

(12) er i virkeligheden tvetydig, idet den enten kan læses som en aktivitetsbeskrivelse, dvs. han producerede tre timers artikel-læsningsaktivitet, eller som en handlingsbeskrivelse, dvs. han producerede tre timers læse-aktivitet med det formål, at artiklerne skulle eksistere for ham som en oplevelse. Tvetydigheden opløses, hvis vi bruger de modsvarende perfektive verber. De er homonyme, men adskiller sig netop syntaktisk fra hinanden, hvilket tages som tegn på deres forskelligartede semantik (se 14 og 15).

(14) *On pročitál (pf/handlingsverbum) stat'i za tri časa*

(15) *On pročitál (pf/aktivitetsverbum) stat'i celye tri časa*

(14) repræsenterer en hel normal transitiv sætning, der indeholder et perfektivt handlingsverbum, hvor det er ugrammatisk at bruge såkaldte durative adverbialer i akkusativ. (14) kan parafraseres på flg. måde:

(14') He produced a reading-activity.

It was sufficient after three hours.

The articles exist for him as an experience.

(14) implicerer ikke, at selve læseaktiviteten tog hele tre timer, kun at der var tre timer mellem aktivitetens start og slut: han kan således have hvilt sig i 1/2 time og været nede efter cigaretter i ti minutter inden for de 3 timer. (15) repræsenterer derimod en sætning, der kun rent overfladisk ligner en transitiv. Her kan/skal man bruge et durativt adverbial i akkusativ. Vi har at gøre med et perfektivt verbum, men ikke et handlingsverbum. Det er et aktivitetsverbum med den syntaks, som er karakteristisk for den verbal-klasse. (15) kan parafraseres på flg. måde:

(15') He produced three hours' article-reading activity

(14) er med andre ord en transitiv sætning, hvor det direkte objekt kan spores tilbage til, hvad jeg kalder q-tema, dvs. til det underliggende subjekt i den grund-proposition, som indeholder tilstandsbeskrivelsesdelen i selve handlingsbeskrivelsen (cf. 14'). (15) er ikke en transitiv sætning: *stat'i* er internt objekt og aktivitets-specifikator - leddet kan spores tilbage til selve aktivitetsbeskrivelsens entailment-struktur (ARTICLES EXIST WITH HIM). Dets semantiske rolle er her rent statisk.

I modsætning til *čitat'* »læse«, som kun giver mening, hvis vi opstiller en transitiv variant (handlings verbet) og en intransitiv variant (aktivitets verbet), er *tancevat'* i (13) et ganske almindeligt aktivitetsverbum. Det kan bruges objektløst og udvides med objekt. I sidste tilfælde specificerer objektet så blot aktiviteten, in casu som valse-aktivitet. Målet er ikke, at en eller flere valse skal eksistere »on world-location«, for valsen eksisterer i det øjeblik parret tager de første skridt. Sagt på en anden måde er *val's* ikke direkte objekt, men internt objekt, og således heller ikke patient, der lider under parrets aktivitet, men derimod aktivitets-specifikator, dvs. *val's* specificerer selve danse-aktiviteten.

Det er meget vigtigt at understrege, at denne analyse bekræftes af forskellige andre faktorer. Før det første kan verbalerne under (11) og (13) ikke danne analytisk passiv; fysisk kan det selvfølgelig godt lade sig gøre, men resultatet er stærkt »odd-sounding« og kan karakteriseres som ugrammatisk (cf.??*malyš byl nesen domoj mater'ju*). Typen repræsenteret af *čitat'/pročitat'* »læse som et aktivitetsverbum) kan næppe passiveres, selv om det selvfølgelig er svært at afgøre, når vi har at gøre med homonymer. Selv om det som hovedregel kun er perfektive og transitive verber, der danner en analytisk passiv, så er det vigtigt at nævne, at såkaldte Aktionsartsverber, dvs. perfektive verber afledt af aktivitets- og tilstandsverber ved hjælp af aspektdannelsespræfikser og -suffiks, på ingen måde deltager regelmæssigt i passivdannelse. Jeg vil hævde, at dette kun kan forklares ved at gå ud fra, at perfektive Aktionsartsverber er aktivitetsverber og intransitive. Heraf følger, at de imperfektive simplex-verber, som de perfektive Aktionsartsverber er afledt af, også må være aktivitetsverber og intransitive.

For det andet er der ingen af disse verbaltyper, der er nævnt under (11), (12), og (13), der kan få objektet i genitiv ved negation (**Oni ne tancevali val'sa*) sådan som det ellers er muligt ved almindelige transitive verber (*On ne polučil pis'ma*). Forklaringen på dette fænomen er, at siden interne objekter er referentielle - dvs. deres eksistens er præsupponeret - så er det logisk set umuligt at få et internt objekt i genitiv ved negation, da dette ville betyde en benægtelse af noget allerede præsupponeret.

Opsummering: Alle de syntaktiske grund-repræsentationer af aktiviteter går nødvendigvis over flg. udsagnskalkule: *Der eksisterer en simpel situation, der involverer aktivitet, og i denne eksisterer der et X, om hvilket jeg hermed assenterer en aktivitetsbeskrivelse p.* X vil altid være subjekt og vil altid udføre aktivitetsrollen, dvs. aktivator-rollen. Det interne objekt, som på overfladen ligner det direkte objekt, kan føres tilbage til det underliggende subjekt i aktivitetsbeskrivelsens entailment-struktur. Således kan man også sige, at det interne objekt i en vis forstand manifesterer existentiator-rollen, som vi fandt var den eneste semantiske rolle for subjekt ved tilstandsverber. Dette svarer også fint til, at det, der er nævnt af det interne objekt, er præsupponeret eksisterende i den situation, der er benævnt og nævnt af verbet. Dette er en vigtig pointe, eftersom alle oblikke objekter synes at nævne personer eller ting som ikke er tilstede i den aktivitetssituation, der benævnes af de forskellige (andre) intransitive aktivitetsverber (se ovenfor). Disse oblikke objekter kan således ikke spores tilbage til entailment-strukturen - de er ikke nødvendige eller en indre del af den situation, der refereres til af verbet. Med andre ord er alle interne objekter referentielle i den specifikke betydning af ordet, der blev introduceret ovenfor (hvorved vi får en skelnen mellem lokal reference og global reference), medens alle oblikke objekter er non-referentielle, dvs. de kan være tilstede i en situation eller blot helt generelt (**global reference**), men ikke i den aktivitetssituation, der refereres til gennem verbet (**lokal reference**).

3. Det akkusative basissystem

3.1. De syntaktiske grund-repræsentationer af handlinger

Vi har netop set, at tilstands- og aktivitetsverbernes syntaks og

semantik går tilbage til henholdsvis den grund-propositionelle og grund-situationelle struktur, hvor der skelnes mellem henholdsvis q- og p-tema på den ene side og existentiator og aktivator på den anden side. Kort sagt er den syntaktiske og semantiske overfladestruktur nøjagtig lig med dybdestrukturen. Lad mig ekspliciterer det nærmere ved at bruge eksemplet *Han har en bil*. I denne sætning er *han* possessor og *bil* possessum, men derudover er *han* også *controller*, dvs. potentiel agent, og *bil* er *controlled*, dvs. potentiel patient. Dette dobbelte sæt af semantiske roller, dvs. et statisk sæt og et dynamisk sæt, er netop karakteristisk for akkusative sprog, der baserer deres syntaks på sætningssemantikken, dvs. på de dynamiske hovedroller agent og patient. Dette dobbelte sæt ses ikke inden for de russiske tilstands- og aktivitetsverber, der netop er gennemgået - her finder vi kun den propositionelle semantik afspejlet - her er den propositionelle semantik ganske enkelt selve sætningens semantik.

Eftersom handlingsverber består af et aktivitetsverbums indhold og et tilstandsverbums indhold, og eftersom et perfektivt handlingsverbum asserterer tilstandsbeskrivelsen og præsupponerer aktivitetsbeskrivelsen, medens det imperfektive handlingsverbum asserterer aktivitetsbeskrivelsen og behandler tilstandsbeskrivelsen som en standard implikatur - her skulle det gerne fremgå, at russisk tager hensyn til de grund-propositionelle strukturer - kunne man forestille sig, at handlingsverbernes syntaks var styret af de samme strukturer. Fra ergative sprog (se fx DeLancey 1981), der som oftest har den samme aspektuelle distinktion som i det russiske sprog, og som obligatorisk har grundlagt handlingsverbernes syntaks på denne forskel, ved vi, hvordan en sådan syntaks skulle have set ud. I så fald skulle russisk have haft forskellige syntaktiske strukturer for henholdsvis perfektive og imperfektive verber (hvilket er prototypen for ergative sprog) eller også have behandlet begge strukturer perfektivt. I det ene og det andet tilfælde ville vi have haft en struktur, hvor det direkte objekt i akkusative sprog ville være, hvad jeg kalder tematisk subjekt, dvs. temaet i tilstandspropositionen ville dukke op på overfladen i akkurat samme skikkelse, og det transitive subjekt ville være, hvad jeg kalder topikalt subjekt, dvs. det kommer af tema i aktivi-

tetsbeskrivelsen, men er også samtidig topic for hele udsagnet (der jo som nævnt består af to deludsagn ved handlingsverber). I russisk finder vi slet ikke den slags strukturer med to forskellige subjekter i samme sætning. Perfektive og imperfektive verber behandles syntaktisk ens, og det direkte objekt behandles syntaktisk set på samme måde i russisk som det behandles i engelsk og tysk, og ikke som i baskisk, hindu eller grusisk, der alle er ergative sprog. Da dette er tilfældet, står vi overfor en anden syntaks end den vi mødte inden for ikke-handlingsverber. Jeg skal hævde, at handlingsverbernes basale syntaks og semantik hidrører fra, hvad jeg kalder ACTION FRAME (se Durst-Andersen 1992):

X BRING Y TO Z VIA M

hvor X = agens, Y = patiens, Z = recipiens, og M = middel

Ligesom en handling er et konstrukt, dvs. et samlebegreb for begivenheder og processer, er handlingsrammen et rent teoretisk produkt, som ikke kan siges at have en genpart i den referentielle virkelighed. Her finder man nemlig kun handlingens manifestationer - begivenheden og processen. I handlingsrammen er alle roller dynamiske - dem vil jeg kalde participantroller - og der skelnes ikke mellem personer, der har forsøgt at dræbe en anden, eller personer, der virkelig dræbte en anden, og således heller ikke mellem personer, der blot led, men ikke døde, og personer, der virkelig døde af aktiviteten. Dette er vigtigt for at kunne forstå, at handlingsrammen faktisk springer en skelnen over, som vi ellers anser for væsentlig i det virkelige liv, og som altså manifesterer sig som en aspektuel skelnen i russisk og en syntaktisk skelnen i ergative sprog.

De semantiske roller svarer til specifikke syntaktiske funktioner og til specifikke kasus i russisk:

Agens = Subjekt = Nominativ
 Patiens = Direkte Objekt = Akkusativ
 Recipiens = Indirekte Objekt = Dativ
 Middel = Adverbial = Instrumentalis

I russisk er det vigtigt at skelne mellem X BRING Y **INTO** Z VIA M, hvor INTO Z manifesterer sig som retningsadverbial i akkusativ, og X BRING Y **TO** Z VIA M, hvor TO Z manifesterer sig som indirekte objekt i dativ (se 16 and 17).

(16) *Syn-Ø otvez-Ø-Ø mam-u na stancij-u*
 søn-N bringe-PRÆT-M moder-A til station-A
 »Sønnen kørte moderen til stationen«

(17) *Syn-Ø podari-l-Ø mam-e cvet-y*
 søn-N give-PRÆT-M moder-D blomster-Apl
 »Sønnen gav moderen blomster«

(16) illustrerer lokationsbaserede handlingsverbers syntaks, medens (17) illustrerer possessionsbaserede handlingsverbers syntaks. Ved experiensbaserede verber kan både besjælede og ubesjælede entiteter optræde i recipientrollen og udfylde det indirekte objekts plads (se 18 og 19).

(18) *On-Ø učit učënik-ov matematik-e*
 han-N lære/3sgPRÆS elev-Apl matematik-D
 »Han lærer eleverne matematik«

(19) *On-Ø prepodaet student-am matematik-u*
 han-N lære/3sgPRÆS studerende-Dpl matematik-A
 »Han lærer de studerende matematik«

I (18) drejer det sig om den almindelige folkeskole, hvor eleverne behandles som patient og matematik som mål, dvs. matematik modtager eleverne. I (19) drejer det sig om gymnasium og universitet, hvor matematik er patienten og de studerende er recipienten, dvs. de studerende modtager matematikken.

Skønt handlingsverbernes grundsyntaks baserer sig på et akkusativt system og således indeholder »akkusative mærkevarer« som transitivering af intransitive aktivitetsverber ved præfigering, intransitivering af transitive handlingsverber ved suffikset -sja, og passivering af transitive verber (primært perfektive), rummer det

mange specialiteter i forhold til andre akkusative sprog. Lad os se på disse en for en.

3.2. De ikke-akkusative elementer ved handlingsverberne

3.2.1. Passiv

Subjektet i en »akkusativ« passivkonstruktion fortolkes normalt som patient, dvs. som bærer af en dynamisk rolle, der lider under en aktivitet. I *Er wurde getötet* og i *He was killed* behandles subjektet ens, dvs. som noget dynamisk, selv om der er tale om to forskellige typer hjælpeverber - *werden*, der er et dynamisk verbum, og *be*, der er et stativt verbum. Den semantiske rolle ændres ikke, selv om tempusform eller aspekform ændres. I russisk afleder man syntetiske passivformer af imperfektive verber ved hjælp af suffikset *-sja* og analytiske passivformer af perfektive verber. Begge optræder i både præsens og præteritum (se 20, 21, 22, og 23).

- (20) *dom-Ø stro-it-sja raboč-imi*
 hus-N bygge/IPF-PRÆS-PASS arbejder-Ipl
 »Et hus bliver bygget af nogle arbejdere«
- (21) *Dom-Ø stroi-l-Ø-sja raboč-imi*
 hus-N bygge/IPF-PRÆT-M-PASS arbejder-Ipl
 »Et hus blev bygget af nogle arbejdere«
- (22) *Dom-Ø Ø postroe-n-Ø raboč-imi*
 hus-N være-PRÆS bygge/PF-PASS-M arbejder-Ipl
 »Huset er/blev bygget af arbejderne«
- (23) *Dom-Ø by-l-Ø postroe-n-Ø raboč-imi*
 hus-N være-PRÆT-M bygge/PF-PASS-M arbejder-Ipl
 »Huset var/blev bygget af arbejderne«

Pointen er, at det russiske subjekt ikke bærer samme rolle. I (20) og (21) optræder *dom* »hus« i aktivator-rollen, ganske enkelt fordi imperfektive verber assenterer en aktivitetsbeskrivelse, medens *dom* »hus« i (22) og (23) optræder i existentiator-rollen, hvilket gerne skulle fremgå af flg. parafrase af såvel (22) og (23):

(24') **The house exists/existed on location because of an activity produced by workers**

Dette er tilfældet, fordi det perfekte verbum asserterer tilstandsbeskrivelsen. Med andre ord er disse to passivkonstruktioner ikke dannet ved at »passivere« handlingsrammen, dvs. Y IS BROUGHT TO Z BY X/VIA M, men er dannet med udgangspunkt i de strukturer, som aspekt opererer på, dvs. på den grund-propositionelle struktur, hvor der kun skelnes mellem aktivitets- og tilstandsbeskrivelser.

3.2.2. *Aktive passiv-lignede konstruktioner*

Det russiske sprog råder over en række strukturer, der er rent aktive, men som altid må oversættes med en tilsvarende passiv i dansk eller engelsk (se 25 og 26).

- (25) *Ego ubi-l-o granat-oj*
han-Asg dræbe/PF-PRÆT-NEUT granat-Isg
»Han blev dræbt af en granat«
- (26) *Ego ubi-l-i granat-oj*
han-Asg dræbe/PF-PRÆT-pl granat-Isg
»Han blev dræbt af en granat«

Deres semantik kan gengives ved flg. parafraser:

- (25') He suffered from a non-agent-specifiable event of killing involving a grenade as instrument
- (26') He suffered from an agent-specifiable event of killing involving a grenade as instrument

(25) som illustrerer en såkaldt upersonlig, dvs. en subjektløs sætning, kan kun bruges ved determinerede (natur) begivenheder, hvor agentens aktivitet er helt uobserveret eller slet ikke kan siges at indeholde en human agens - hvorfor både (27) og (28) ugrammatiske.

(27) **Ego ubilo vragami*
han/Asg dræbe-PRÆT-NEUT fjende/Ipl

(28) **Ego ubilo palkoj*
han/Asg dræbe/PRÆT/NEUT kæp/Isg

Den semantiske natur bag akkusativ fremgår indirekte ved at sammenligne (25) med (29), der har et refleksivt verbum.

(29) *On-Ø ubi-l-Ø-sja granat-oj*
han-Nsg dræbe/PF-PRÆT-M-REFL granat-Isg
»Han blev dræbt af en granat«

(29) siger explicit, at begivenheden var »world-desired« ligesom i (25), men også at den fandt sted *medens han var ved at gøre noget, der i en eller anden forstand havde noget at gøre med instrumentet*, hvilket er det modsatte af (25), hvor det ligger implicit, at han ikke gjorde noget som helst, da begivenheden pludselig indtraf. Således genfinder vi endnu engang den førmtalte aktivator-rolle ved nominativ (29) og existentiator-rolle ved akkusativ (25), som ikke findes i akkusative sprog, men snarere i såkaldte aktive sprog (se fx Klimov 1977).

3.2.3. Negation

Negation kan tvinge det direkte objekt i akkusativ til at blive oblikt ved at ryge i genitiv (se 30).

(30) *On-Ø ne polučil pis'm-a*
han-Nsg NEG modtage/PF brev-Gsg
»Han modtog ikke noget brev«

Genitiven er helt obligatorisk, hvis der slet ikke er noget at referere til, dvs. hvis der ikke er noget, der kan indsættes på q-temaets plads i udsagnskalkulen: *Der eksisterer et brev om hvilket jeg hermed assenterer en tilstandsbeskrivelse q*. Hvis dette er muligt, får man automatisk akkusativ (se 31).

- (31) *On-Ø ne polučil pis'm-o*
 han-Nsg NEG modtage/PF brev-Asg
 »Han modtog ikke brevet«
- (30) kan minde om en slags inkorporeret konstruktion, men er det ikke. Bemærk, at »læse bøger« og »ryge pipe« involverer referentielle objekter set ud fra det russiske sprog (der indgår nemlig nogle bøger og en pipe i de benævnte aktiviteter). Derudover ser det ud til at være en generel regel, som også tvinger subjekter i nominativ til at blive oblikke subjekter i genitiv (se 32 og 33, cf. Babby 1980).
- (32) *Izmenenij-a ne nabljuda-l-i-s'*
 forandring-Npl NEG observere/IPF-PRÆT-pl-REFL
 »Forandringerne blev ikke observeret«
- (33) *Izmenenij-Ø ne nabljuda-l-os'*
 forandring-Gpl NEG observere/IPF-PRÆT-NEUT-REFL
 »Der var ingen forandringer at observere«

3.2.4. Oblikke objekter

Mange objekter, der behandles som direkte objekter i ordinære akkusative sprog, optræder i en oblik kasus i russisk, dvs. i genitiv, dativ eller instrumentalis. Et studium af det russiske præpositionalsystem afslører, at alle præpositioner, der styrer akkusativ, er [+kontakt], hvorimod alle, der styrer oblikke kasus, er [-kontakt]. (Et parameter, som indgik på en fremtrædende plads i Hjelmlev's kasusteori, se Hjelmlev 1935/37). Lad mig give nogle illustrative eksempler.

- (34) *On edet čerez gorod (A)*
 »Han kører gennem byen«
- (35) *On edet mimo goroda (G)*
 »Han kører forbi byen«
- (36) *Emu ujtj v desjat' (A)*
 »Han må gå klokken 10«

- (37) *Emu ujti k desjati (D)*
»Han må gå inden klokken 10«
- (38) *On za prezidenta (A)*
»Han er/går ind for præsidenten«
- (39) *On idet za prezidentom (I)*
»Han går bag præsidenten«

I (34), (36), og (38) bruges akkusativ, fordi der er tale om kontakt, medens der bruges en oblik kasus i (35), (37), og (39), fordi der er tale om ikke-kontakt mellem den participant, der benævnes af subjektet, og den entitet, der benævnes af den oblikke kasus. Distinktionen kontakt vs. ikke-kontakt ser ud til at være afledt af det generelle princip om referentialitet/ikke-referentialitet, eftersom alle ikke-oblikke objekter (dvs. alle objekter, der står i akkusativ) kræver lokal reference, hvorimod alle oblikke objekter ikke gør det. I virkeligheden synes det som om, at alle partipan-ter, der ikke tager del i den aktivitetssituation, der er nævnt og samtidig benævnt af handlingsverbet, ikke kan optræde i akkusa-tiv - der er en referential kasus akkurat som nominativ - men automatisk sættes i en anden kasus (ligesom alle præpositioner, der betegner ikke-kontakt, styrer en oblik kasus). Lad os se på nogle eksempler, der kan anskueliggøre dette fænomen (se 40, 41, og 42).

- (40) *On izbežal opasnostej (G)*
»Han undgik alle farer«
- (41) *On izmenil žene (D)*
»Han bedrog sin kone«
- (42) *On risknul svoej žizn'ju (I)*
»Han risikerede sit liv«

(40) viser hvad jeg kalder **den distanceredes rolle**, (41) **male- eller benefaktiv rollen**, og (42) **offerets rolle**. Alle disse roller er specifikke manifestationer af en og samme makro-rolle, der

kaldes **den indirekte patient rolle** i modsætning til **den direkte patient rolle**, der modsvares udtryksmæssigt af akkusativ. I alle tre eksempler er participanten, der optræder i den oblikke kasus, ikke direkte påvirket af subjektets aktivitet, men kun indirekte, dvs. gennem dennes aktivitet. Agent og patient er ikke i direkte kontakt, men kun i indirekte kontakt gennem agentens aktivitet. Bemærk, at alle verber, der styrer en oblik kasus, hører til de såkaldte »affective verbs«, hvilket betyder, at alle såkaldte »effective verbs« kræver et direkte objekt i akkusativ.

4. Akkusative elementer ved ikke-handlingsverber

Som allerede omtalt i indledningen findes der også akkusative elementer i det ikke-akkusative system - akkurat som der findes ikke-akkusative elementer i det akkusative system. Med andre ord er der kommet en transitiv tankegang ind i den eksisterende intransitive (se 44 og 45 og sammenlign med 43).

- (43) *Dorog-a Ø mne vidn-a*
 vej-N/F være/PRÆS jeg/Dsg synlig-KF/F
 »Jeg kan se vejen«
- (44) *Ja viž-u dorog-u*
 jeg/N se-1sg vej-Asg
 »Jeg kan se vejen«
- (45) *Dorog-u Ø mne vidn-o*
 vej-Asg være/PRÆS jeg/Dsg synlig-KF/NEUT
 »Jeg kan se vejen«

I (43) har vi at gøre med den oprindelige intransitive konstruktion, i (44) og (45) med transitive konstruktioner: (44) indeholder et transitivt tilstandsverbum, (45) et såkaldt modalprædikat, som kan tage et direkte objekt i moderne russisk talesprog (ligesom slyšno »hørlig«, nužno »nødvendig«, žutko »bange«, etc). På den måde har russisk tre konstruktioner til at gengive verbalindholdet »at se noget«. De er ikke synonyme. (43) har vejen som topic og siger således, at en person har en visuel oplevelse af denne, (45) har den lokalitet, hvor afsender enten alene eller sammen

med et uspecificeret antal andre står, som topic, og den asserterer i virkeligheden, at det er muligt at lade vejen lide under en visuel oplevelse fra det pågældende sted. Derfor optræder (45) oftest med *otsjuda* »herfra«. Begge er totalt statiske set ud fra experiencors synspunkt. (44) har selve subjektet som dets topic, og det er hævdet, at personen har en visuel oplevelse af vejen - ligesom i de to andre - men samtidig er det hævdet, at personen kontrollerer sin oplevelse - hvilket betyder, at han faktisk gør noget - og derfor at »vejen« faktisk lider under subjektets kontrolleren. Hvis man negerer disse tre konstruktioner, er resultatet konstruktioner som (46), (47), og (48) eller (49) og (50).

(46) *Doroga mne ne vidna*

(47) *Ja ne vižu dorogu*

(48) *Dorogu mne ne vidno*

(49) *Dorogi (G) mne ne vidno*

(50) *Ja ne vižu dorogi (G)*

De to sidstnævnte eksempler hævder, at det ikke er muligt at se nogen vej, fordi der ikke er nogen vej. Vi får non-referentielt objekt og konstruktionen er detransitiverende. Forskellen mellem (49) og (50) er, at (50) præsupponerer, at personen gør noget for at få øje på noget - den præsupposition må være knyttet til verbets transitivitet, da dette er det eneste, der ikke kan negeres i sætningen.

5. Det udvidede og samlede system

Selv om det således er muligt at betragte den russiske syntaks som delt i to systemer, så ser det ud til, at det er muligt at få begge systemer under een og samme hat, fordi alternationerne ikke blot berører dele, men det ganske system. Det er min overbevisning, at russisk syntaks er special-indrettet til at afspejle den interne struktur ved de situationer, som henholdsvis perfektiv og imperfektiv aspekt har udstukket. Det vil sige, at hvis situatio-

nen, der skal refereres til, ikke passer til udsagnskalkulen »der eksisterer en situation og i denne eksisterer der et X, om hvilket jeg hermed asserterer...« men derimod til »Der eksisterer en situation, om hvilken jeg hermed asserterer ...«, så vil verbet være avalent og resultatet vil være en subjektløs sætning (se 51, 52, og 53).

(51) *xolodno*
»Det er koldt«

(52) *Vesna*
»Det er forår«

(53) *paxnet*
»Det lugter«

Hvis der er en intern struktur i den situation, der skal refereres til, vil man få mindst en monovalent struktur, og kasusformen vil vise den status, som entiteten har i den pågældende situation (se 54, 55, 56, og 57).

(54) *Mne (D) xolodno*
»Jeg fryser« (Experiencor)

(55) *On (N) paxnet*
»Han lugter« (Producent)

(56) *Paxnet (I) senom*
»Der lugter af hør« (kilde)

(57) *Menja (A) tošnit*
»Jeg har kvalme« (Direkte Patient)

Hvis den pågældende situation har en intern struktur i sin prototype-situation, men der er en tom plads i den specifikke situation, der skal refereres til, så bliver nominativ og akkusativ automatisk erstattet med genitiv (cf. 30 og 33).

Henvisninger

- Babby, Leonard H. 1975. A transformational grammar of Russian adjectives. The Hague: Mouton.
- . 1980. Existential sentences and negation in Russian. Ann Arbor: Karoma.
- Bühler, Karl. 1975 [1933]. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- DeLancey, Scott. 1981. An interpretation of split ergativity and related patterns. *Language* 57.627-57.
- Durst-Andersen, Per. 1992. Mental grammar. Russian aspect and related issues. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, Inc.
- . 1993/94. Sproglige supertyper. *Sprint* 2/1993:25-29, og 1/1994:6-18.
- , & Michael Herslund. (in press). The syntax of Danish verbs: lexical and syntactic transitivity. Content, expression, and structure: *Studies in Danish Functional Grammar*, ed. by E. Engberg-Pedersen et al..
- Hjelmslev, Louis. 1935/37. La catégorie des cas. *Étude de grammaire générale*. München 1972.
- Klimov, G.A. 1977. Tipologija jazykov aktivnogo stroja. Moskva: Nauka.
- Lakoff, George. 1987. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Russiske verbalsubstantiver

Jens Nørgård-Sørensen
Russiskprojektet

1. Tradition

Russisk lingvistik har ligesom vestlig lingvistik oplevet en opblomstring af forskellige funktionalistiske skoler i løbet af 1980'erne (A. V. Bondarkos Skt. Petersborg-skole, G. A. Zolotovas funktionelle syntaks). Dette har imidlertid endnu ikke givet sig udslag i grammatiske helhedsbeskrivelser efter disse nye principper (G. A. Zolotovas funktionelle grammatik forlyder dog at være i trykken). Russiske grammatikker fra de senere årtier afspejler fortsat en strukturalistisk tradition, hvor morfemer behandles som tegn, dvs. helheder bestående af en udtryks- og en indholdsside. De enkelte grammatiske beskrivelser vægter teoretiske og deskriptive hensyn forskelligt, men alle har de det udtalte mål at præsentere en beskrivelse, der er udtømmende i såvel formel som semantisk henseende. Dette gælder såvel den seneste russiske Akademi-grammatik (Švedova 1980) som andre fremstillinger i efterkrigstiden, som blev indledt med udgivelsen i 1947 af hovedværket *Det russiske sprog*, forfattet af en af sovjettidens mest fremtrædende russister, V. V. Vinogradov (1986).

2. Hidtidige beskrivelser af verbalsubstantiver

Alle større russiske grammatikker fra den omtalte periode rummer fyldige afsnit om derivation. Med udgangspunkt i det strukturalistiske krav om en udtømmende beskrivelse søger forfatterne at registrere enhver form for derivation og udarbejde en systematisk redegørelse for dem. For videre at tilgodese det strukturalistiske tegnbegreb bliver derivationsformerne systematiseret efter et hierarki af formelle og semantiske kriterier, hvor de formelle generelt rangerer højere end de semantiske. Dette fremgår af følgende oversigter over tre karakteristiske og åbenlyst beslægtede beskrivelser: V. V. Vinogradovs klassiske arbejde fra 1947, A. N. Gvozdevs mere pædagogisk orienterede og hyppigt genoptrykte grammatik

fra 1955 og endelig Akademigramatikken (Švedova 1980). Akademigramatikkenes synspunkt videreføres i forkortet, men iøvrigt uændret form i »folkeudgaven« *Kort russisk grammatik* (Švedova—Lopatin 1989):

(i) Vinogradov:

1. kriterium: Ordklasse for derivat (formelt kriterium).
Herefter varierende principper for de enkelte ordklasser, for substantiverne:
2. kriterium: Deklinationsklasse (formelt kriterium).
3. kriterium: Betydning (semantisk kriterium).
4. kriterium: Det konkrete afledningsmiddel (kun suffixer) (formelt kriterium).

(ii) Gvozdev:

1. kriterium: Ordklasse for derivat (formelt kriterium).
2. kriterium: Afledningsmåden (formelt kriterium).
Eks.: *Substantiver*, afledt ved:
 - Suffigering
 - Præfigering
 - Præfigering-suffigering
 - Kompositering
3. kriterium: Betydning (semantisk kriterium)
4. kriterium: Det konkrete afledningsmiddel (formelt kriterium).

(iii) Akademigramatikken og *Kort russisk grammatik*:

1. kriterium: Ordklasse for derivat (formelt kriterium).
Eks.: Afledte *substantiver*.
2. kriterium: Afledningsmåden (formelt kriterium).
Eks.: *Substantiver*, afledt ved:
 - Suffigering
 - Præfigering
 - Substantivering
 - Kompositering
 - Abbreviation
 - Blandede former:
 - Præfigering-suffigering
 - Suffigering-kompositering

3. kriterium: Motiverende ordklasse (formelt kriterium).

Eks.: *Substantiver*, afledt ved *suffigering* af:

- verber
- adjektiver
- substantiver
- numeraler
- adverbier og præpositioner

4. kriterium: Betydning (semantisk kriterium).

Eks.: *Substantiver*, afledt ved *suffigering* af *verber* med betydningen:

- bærer af "det processuelle træk".
- abstrakt processuelt træk.

5. kriterium: Det konkrete afledningsmiddel (her: suffix) (formelt kriterium).

Eks.: *Substantiver*, afledt ved *suffigering* af *verber* med betydning af *abstrakt processuelt træk* med suffixet:

/-n'ij-/

/-en'ij-/

/-t'ij-/

/-k-/

/-acij-/

/-stv-/

etc.

3. Kritik

Det er åbenbart, at sådanne beskrivelser er baseret på en række praktiske hensyn til selve præsentationsformen, hvilket utvivlsomt har determineret vægtningen og rækkefølgen af de formelle og semantiske kriterier. Endvidere må de refererede værker siges at repræsentere en forholdsvis rigid fortolkning af strukturalismens krav om en udtømmende beskrivelse med udgangspunkt i tegnbegrebet. Selv om den anvendte tilgang er uantastelig i forhold til egne præmisser, medfører den i hvert fald følgende problemer:

- (i) Manglende/utilstrækkelig skelnen mellem produktive og upro-
duktive mekanismer.

De nyere værker, Akademigrammatikken og *Kort russisk grammatik*, skelner ganske vist mellem produktive og upro-
duktive afledninger, men for det første gennemføres dette synspunkt ikke helt systematisk, for det andet behandles spørgsmålet først »i bunden af« beskrivelseshie-
rarkiet, altså som en kommentar til de konkrete afled-
ningsmidler.

- (ii) Blandt de uproductive dannelser: Manglende/utilstrækkelig skelnen mellem regelmæssige og perifere fænomener.

- (iii) Manglende overblik over de forhold, der motiverer og styrer en afledning — og dermed over et væsentligt led i sprogprodukti-
onen.

Disse mangler er alle forudsigelige på baggrund af forfatterernes til-
gang til emnet. Man har tilstræbt en udtømmende beskrivelse af
derivationsforholdene og således medtaget alt uden undtagelse i
stedet for at overveje, hvilken plads emnet derivation bør have i en
grammatisk fremstilling.

4. Revideret klassifikationsprincip

Jeg vil nu skitsere et alternativt princip for behandlingen af ver-
balsubstantiver i en fremstilling af russisk grammatik. Herunder
vil jeg tage udgangspunkt i det synspunkt, at russisk har et nær-
mere defineret inventar af tilladte sætningskonstruktioner, der
hver for sig er kendetegnet ved et antal ledfunktioner. Disse led-
funktioner er bl.a. defineret ved at skulle udfyldes af bestemte ord-
former, der tilhører bestemte ordklasser og dermed har et nærme-
re defineret sæt af kategorielt-grammatiske karakteristika.

Beskrivelsen tager sigte på at redegøre for sprogproduktionen,
m.a.o. det regelsæt, en sprogbruger må følge, når han — i en valgt
sætningskonstruktion — har en nominal ledfunktion til rådighed,
men ønsker at præsentere en situationsbeskrivelse. Han må i et

sådant tilfælde anvende et verbalsubstantiv, som i de fleste tilfælde kan afledes efter følgende procedure (inf.st.= infinitivstamme; præs.st.=præsensstamme):

1. Verbalsubstantivet = Inf.st. + /-t'ij=/ (neutrum)

HVIS udgangsverbet:

— er et énstavellesverbum med inf.st. på /-u=/.

Eks.: /vz-du-t'ij=o/ 'oppustning'

— har inf.st. på /-i=/ med V-skift eller V-bortfald i præs.st.

Eks.: /p'er'e-kri-t'ij=o/ 'afspærring', jfr. præs.st.: /p'er'e-kroj=/

/raz-l'i-t'ij=o/ 'omhældning', jfr. præs.st.: /raz-l'j=/

— har /-v=/ eller nasal-indskud i præs.st.

Eks.: /ot-pli-t'ij=o/ 'afsejling', jfr. præs.st.: /ot-pliv=/

/pro-kl'a-t'ij=o/ 'forbandelse', jfr. præs.st.:

/pro-kl'an=/

2. Verbalsubstantivet = Præs.st.+ /-en'ij=/ (neutrum)

HVIS udgangsverbet:

— har præs.st. på /-ij=/, /-b=/, /-d=/, /-t=/, /-s=/, /-z=/, /-k=/, /-g=/
(Konsonantalternationer: velar → palatal, anden ikke-palatal → palatal).

Eks.: /gn'ij-en'ij=o/ 'ferrådelse(sproces)'

/po-gr'ob-en'ij=o/ 'begravelse'

/na-bl'ud-en'ij=o/ 'betragtning'

/u-gn'ot-en'ij=o/ 'undertrykkelse'

/tr'as-en'ij=o/ 'rystelse'

/u-griz-en'ij=o/ 'nagen'

/vl'oč-en'ij=o/ 'trækken', jfr. præs.st. /vl'ok=/

/pr'edo-st'er'ož-en'ij=o/ 'advarsel', jfr. præs.st. /pr'e-

do-st'er'og=/

— har inf.st. på /-nu=/ (Hvis /-gnu=/, så bortfalder /-nu=/ og velar → palatal; ellers udvides præs.st. med /-ov-/).

Eks.: /dost'iž-en'ij=o/ 'opnåelse', jfr. inf.st. /dost'ignu=/

/vozn'ikn-ov-en'ij=o/ 'opståen'

/stolkn-ov'-en'ij=o/ 'sammenstød'

— har inf.st. på /-i=/, der falder bort i præs.st. (Konsonantalte-
ration: dental → palatal; labial → labial + /l'/).

Eks.: /ot-stupl'-en'ij=o/ 'afvigelse', jfr. præs.st. /ot-stup'=/

/proš-en'ij=o/ 'bøn', jfr. præs.st. /pros'=/

/sokrašč-en'ij=o/ 'forkortelse', jfr. præs.st. /sokrat'=/

3. ELLERS:

verbalsubstantiv = inf.st.+ /-n'ij=/(neutrum)

Eks.: /vozv'el'ič'iva-n'ij=o/ 'ophøjelse'

/tolkova-n'ij=o/ 'fortolkning'

/o-p'isa-n'ij=o/ 'beskrivelse'

Som man vil bemærke, står disse tre suffixer i komplementær distribution; de repræsenterer m.a.o. allomorfer af ét og samme morfem, ét og samme suffix. Således behandles de da også i Akademi-grammatikken (Švedova 1980,I: 157). Til gengæld er de differentieret i henseende til produktivitet. Kun typerne under den stiplede linie er produktive, hvilket naturligvis hænger sammen med, at vi her blandt udgangsverberne finder alle produktive verbalklasser. Ganske vist beskrives suffixet /-t'ij=/ i Akademi-grammatikken (Švedova 1980,I: 157) som produktivt i begrænset omfang, men det må antages, at forfatterne her har tænkt på den mulighed, at de meget få verbalstammer, der forbindes med dette suffix, kan optræde med nye præfixer. Dette kan ikke opfattes som produktivitet i henseende til suffixeringen.

Det er endvidere værd at bemærke, at de to virkelig højproduktive typer begge afledes v.hj.a. sidstnævnte suffix, /-n'ij=/. Det drejer sig om verbalsubstantiver af såkaldt sekundære imperfektive verber (suffixerede imperfektive partnere til præfigerede perfektive handlingsverber), f.eks. /vozv'el'ič'iva-n'ij=o/ 'ophøjelse' samt afledninger, primært på basis af indlån, v.hj.a. suffixet /-ova=/, f.eks. /f'ilosofstv-ova-n'ij=o/ 'filosoferen'.

Suffixet /-t'ij=, -en'ij=, -n'ij=/ optræder i en af sine tre varianter ved samtlige verbalklasser og er også i henseende til frekvens og produktivitet det dominerende. Af en række verber afledes der imid-

lertid verbalsubstantiver v.hj.a. helt andre suffixer. Disse suffixers anvendelse er dog mindre regelmæssig og kun til en vis grad forudsigelig. Blandt de mest produktive er følgende:

1. /-acij=/ (fem.)

Latinsk oprindelse, overvejende ved latinske rødder

Eks.: /s'imul'-acij=a/ 'simulering'

Produktiviteten bekræftes af suffixets anvendelse ved ikke-indlånte rødder:

Eks.: /sov'et'iz-acij=a/ 'sovjetisering'

/vojen'iz-acij=a/, jfr. /vojen'iz'ir-ova=t/ 'gøre til krigszone'

2. /-k=/ (fem.)

Dannes til en lang række (men ikke alle) verbalklasser, ofte parallelt til en afledning med ovennævnte dominerende suffix.

Meget produktivt, specielt i fagligt (teknisk) sprog og talesprog.

Eks.: /pod-zar'ad-k=a/ 'opladning'

Synonyme afledninger (afledninger med /-k=/ har tale-sprogspræg):

/p'er'e-im'enov-k=a/, /p'er'e-im'enova-n'ij=o/
'omdøbning'

/d'ez-or'ient'irov-k=a/, /d'ez-or'ient'irova-n'ij=o/,
'desorientering'

3. /-stv=/ (neut.)

Lavproduktivt.

Eks.: /rukovod-stv=o/ 'ledelse'

Herudover findes der endnu et par typer med begrænset produktivitet samt en række helt uproduktive typer.

Et regelsæt for derivationen kan således bygges op med udgangspunkt i det dominerende basissuffix, der omfatter alle verbalklasser, samt supplerende redegørelse for de øvrige typer. Et sådant regelsæt bør indgå i en grammatisk fremstilling i det omfang, derivaterne repræsenterer »sekundære prædikationer«, dvs. at de

anvendes (eller dannes til lejligheden) som situationsbeskrivelser i en syntaktisk position, der kræver et nomen. Den prædikative status signaleres formelt ved, at verbalsubstantivet opretholder det bagvedliggende verbums valens ud fra princippet:

- Komplementer bevares, som hovedregel uforandrede (Undtagelse: Det bagvedliggende verbums subjekt og direkte objekt omformes).
- Adverbialerne bevares uforandrede.

Hermed udelukkes fra fremstillingen en række substantiver, der ganske vist er afledt af verber efter ovennævnte regelsæt, men som ikke repræsenterer en sekundær prædikation, bl.a. sådanne, som:

(i) — udelukkende optræder som non-prædikative.

Eks.: /zda-n'ij=o/ 'bygning'
 /pr'e-stupl'-en'ij=o/ 'forbrydelse'
 /pon'a-t'ij=o/ 'begreb'

Eks.: komposita:

/samo-ub'ij-stv=o/ 'selvmord'
 /zdravo-oxran'-en'ij=o/ 'sundhedsvæsen'

(ii) — optræder i den konkrete kontekst som non-prædikative (idet de også kan anvendes prædikativt).

Eks.: /ob-jed'in'-en'ij=o/ 'sammenslutning'
 /obrazova-n'ij=o/ 'dannelse', 'uddannelse'

De non-prædikative verbalsubstantiver kan som nævnt kendes på den manglende valens. Endvidere mangler de et andet verbalt træk, der undertiden findes ved de prædikative, nemlig aspektmarkering.

5. Verbalsubstantiver og aspekt

Den beskrevne derivationsprocedure muliggør ofte afledning på grundlag af såvel perfektivt (pf.) som imperfektivt (ipf.) verbum. Der er dog visse, til dels rent formelle begrænsninger for disse parallelle afledninger. For det første kan der ikke afledes prædika-

tive verbalsubstantiver af imperfektive verber med suffixet /-aj-/:

/vos-xval'-en'ij=o/ 'ros' (* /vos-xval'a-n'ij=o/, jfr. ipf.

/vos-xval'a=t'/)

/raz-ruš-en'ij=o/ 'ødelæggelse' (* /raz-ruša-n'ij=o/, jfr. ipf.⁵

/raz-ruša=t'/)

/iz-m'en-en'ij=o/ 'forandring' (* /iz-m'en'a-n'ij=o/, jfr. ipf.

/iz-m'en'a=t'/)

Samme begrænsning finder vi ved en række enkeltverber, der kun til dels lader sig formelt afgrænse; f.eks. en række præfigerede bevægelsesverber:

/voz-v'ed'-en'ij=o/ 'ophøjelse' (* /voz-vod'-en'ij=o/, jfr. ipf.

/voz-vod'i=t'/)

Førstnævnte begrænsning medfører, at der kun findes følgende typer af parallel afledning:

(i) Præfigeret (pf.) / Præfigeret-suffixeret (suffix /-vaj-/ , /-ivaj-/) (ipf.)

/vz-du-t'ij=o/ — /vz-du-va-n'ij=o/ 'opsvulmen'

/voz-v'el'ič'-en'ij=o/ — /voz-v'el'ič'-iva-n'ij=o/ 'forøgelse'

/s-m'eš-en'ij=o/ — /s-m'eš-iva-n'ij=o/ 'sammenblanding'

(ii) Simplex (ipf.) / præfigeret (pf.)

/sov'eršenstvova-n'ij=o/, /u-sov'eršenstvova-n'ij=o/ 'fuldkom-
mengørelse'

/č't'-en'ij=o/, /pro-č't'-en'ij=o/ 'læsning'

Den semantiske distinktion mellem disse substantivpar lader sig forklare som en »overførsel« af den verbale aspektdistinktion, som den er beskrevet i Durst-Andersen (1992), hvor der argumenteres for, at verber falder i tre klasser: aktivitets-, tilstands- og handlingsverber. I modsætning til aktiviteter og tilstande er handlinger komplekse på den måde, at de repræsenterer en kombination af en

aktivitet og en tilstand (hvor tilstanden opfattes som konsekvensen af den pågældende aktivitet). I moderne russisk er de ægte aspektpar handlingsverber, hvor det perfekte verbum anvendes til at assertere tilstandsbeskrivelsen (hvorved aktivitetsbeskrivelsen præsupponeres), mens det imperfektive verbum asserterer aktivitetsbeskrivelsen (hvorved tilstandsbeskrivelsen optræder som en standardimplikatur) (Durst-Andersen 1992: 100).

Det viser sig, at denne semantiske distinktion afspejler sig i de parallelle imperfektive og perfekte verbalsubstantiver (»imperfektiv« og »perfektiv« er her og i det følgende anvendt med reference til udgangsverbet). Det perfekte verbalsubstantiv asserterer en tilstandsbeskrivelse og har en markeret læsning på den måde, at det kun kan anvendes, når der klart refereres til en (foreliggende) tilstand. I modsat fald anvendes det imperfektive verbalsubstantiv, der asserterer en aktivitet (og ikke den heraf opståede tilstand). Dette kan illustreres med et par eksempler:

- (1) Lenin ne dopuskal kakogo-by-to-ne-bylo vosxvalenija,
 'Lenin ikke tillod nogen-som-helst lovprisning,

vozveličivanija [ipf.] (**vozveličenija [pf.]*) ego ličnosti
 ophøjelse (af) sin personlighed
 i ego zaslug.
 og sine bedrifter.'

- (2) Pozitivnye processy mogli-by, vpročem, razvivat'sja bystree,
 '(De) positive processer kunne forøvrigt udvikle-sig hurtigere,

a dlja-étogo neobxodimo aktivnoe soveršenstvovanie [ipf.]
 men hertil er-nødvendig (en) aktiv forbedring

(**usoveršenstvovanie [pf.]*) ideologičeskoj raboty,
 (af det) ideologiske arbejde,

rešitel'noe obnovlenie ee soderžanija.
 (en) beslutsum fornyelse (af) dets indhold.'

Kommentar (1) og (2):

Da ytringerne ikke lader sig fortolke sådan, at der foreligger en »tilstand af ophøjelse, hhv. forbedring«, er det perfekte verbalsubstantiv udelukket.

- (3) Stalin prevratil intelligenciju v bezropotnuju prislužnicu,
‘Stalin forvandlede intelligentsiaen til (en) ydmyg tjener,

pokorno vypolnjajuščuju [...] pravitel’stvennye-zakazy
(der) underdanigt udførte regeringssordre

ot sozdanija [pf.] (*sozdavanija [ipf.]) novyx
lige-fra udvikling (af) nye

bombardirovščikov do “filosofskogo” obosnovanija [pf.]
bombefly til (en) “filosofisk” underbyggelse

(*obosnovyanija [ipf.]) velikoj naučnoj cennosti
(af den) store videnskabelige værdi

stalinskix rabot po jazykoznaniju.
(af) Stalins arbejder inden-for sprogvidenskab.’

Kommentar (3):

Regeringsordrerne er rettet mod en »tilstand af udvikling, hhv. underbyggelse«, og ikke blot mod igangsættelse af en »udviklings-, hhv. underbyggelsesaktivitet«; derfor perfektivt verbalsubstantiv.

- (4) No dostatočno-li izučeno, kakie izmenenija
‘Men er-det-tilstrækkeligt undersøgt, hvilke forandringer

proizojdut v solevom-sostave pri smešenii [pf.] /
(der) foregår i saltindholdet ved blanding

smešivanii [ipf.] v rusle-Dona donskoj i volžskoj vody?
i Dons-flodseng (af) Dons og Volgas vand?’

Kommentar (4):

Ved pf.: Der refereres til den blanding, der foreligger i kraft af, at flodernes vand ér løbet sammen.

Ved ipf.: Der refereres til den løbende »blandingsaktivitet«.

- (5) Reč'-idet o(b) *usoveršenstvovanii* [pf.] / *soveršenstvovanii* [ipf.]
 'Det-drejer-sig om (en) forbedring (af)

izbiratel'noj-sistemy, ee demokratizacii. Reč'-idet o
 valgsystemet, dets demokratisering. Det-drejer-sig om

razgraničenii [pf.] / *razgraničivanii* [ipf.] *funkcij-partijnyx-i*
 (en) afgrænsning (af) parti- og statsinsti-

-gosudarstvennyx-organov, utverždenii na dele leninskix
 tutionernes funktioner, (en) bekræftelse i praksis (af) Lenins

ustanovok o partii kak političeskom-avangarde-obščestva.
 retningslinier for partiet som samfundets-politiske-avangarde.'

Kommentar (5):

Ved pf.: Der refereres til den (kendte) foreliggende tilstand af forbedring, hhv. afgrænsning.

Ved ipf.: Der refereres alene til en forbedrings-, hhv. afgrænsningsaktivitet, jfr. følgende parafrase af oversættelsen: »Det drejer sig om at få forbedret / afgrænset ...«.

Af hensyn til tekstafsnittets kohærens må der anvendes verbalsubstantiver af samme aspekt i begge tilfælde.

Samlet kommentar (1)-(5):

Bemærk verbalsubstantiver af den type, der ikke tillader dobbelt afledning (suffix /-aj=/): *vosxvalenija* i (1), *obnovlenie* i (2) og *utverždenii* i (5). Som det fremgår, kan disse anvendes parallelt med både perfektive og imperfektive verbalsubstantiver og er således umarkerede i henseende til den beskrevne aspektdistinktion.

Man må erindre, at verbalsubstantiverne er en leksikalsk kategori, hvilket indebærer, at der ikke er nogen helt forudsigelig automatik i

afledningen. De to omtalte typer af parallel pf./ipf. afledning skal blot opfattes som rammer for fænomenet. Det er således ikke ethvert verbalpar inden for denne ramme, der har parallel afledning. Og selv blandt de foreliggende parallelle afledninger er det ikke alle, der udtrykker aspektdistinktionen. Dette kan skyldes:

— at et af derivaterne er ikke-prædikativt:

/pon'a-t'ij=o/ 'begreb' (af: /pon'a=t/ (pf.) 'forstå') — ikke-prædikativt,

vs.:

/pon'ima-n'ij=o/ 'forståelse' (af: /pon'ima=t' (ipf.) 'forstå') — prædikativt.

— eller at de to derivater er klart semantisk differentieret:

/pr'i-bi-t'ij=o/ 'ankomst'

vs.:

/pr'i-biva-n'ij=o/ 'forøgelse (af mængde)'

afledt af hhv.:

/pr'i-bi=t/ (pf.), /pr'i-biva=t/ (ipf.) 'ankomme', 'tage til (i mængde)'

/ot-n'es'-en'ij=o/ 'henføren (til)', jfr. /ot-n'es=t'i/ (pf), /ot-nos'i=t'/ (ipf.) 'henføre til'

vs.:

/ot-noš-en'ij=o/ 'forhold (til)', jfr. /ot-n'es=t'i-s'/ (pf),

/ot-nos'i=t'-s'a/ (ipf.)

'forholde sig (til)' — reflektivt!

Sammenfattende kan vi beskrive de prædikative verbalsubstantiver som en leksikalsk kategori, der dannes ved en produktiv, til dels forudsigelig derivationsproces, og som i begrænset omfang »viderefører« udgangsverbernes aspektdistinktion. Trods de omtalte begrænsninger er den parallelle derivation i høj grad produktiv. Dette fremgår af eksemplerne ovenfor samt af det faktum, at antallet af parallelle verbalsubstantiver er mærkbart større i kor-

pusbaserede ordbøger (f. eks. Zaliznjak 1977) end i normative ordbøger (f.eks. Ožegov 1990).

Materialet tyder endvidere på yderligere en produktiv proces: En semantisk forskydning af prædikative verbalsubstantiver i retning af en ikke-prædikativ tolkning. Det må f.eks. antages, at et verbalsubstantiv som /pon'a-t'ij=o/ 'begreb' (af: /pon'a=t/ (pf.)'forstå') oprindeligt har haft en prædikativ tolkning (med betydningen '(tilstand af) forståelse') og først senere er gledet over til sin nuværende ikke-prædikative tolkning. En formel indikator for, at denne semantiske forskydning har fundet sted, er, at derivatet optræder i pluralis (jfr. *izmenenija* 'forandringer' i (4)). Deklination i numerus forudsætter som bekendt, at substantivet fortolkes som tælleligt, hvilket er uforeneligt med en prædikativ tolkning.

6. Verbalsubstantiverne og grammatisk fremstilling

I en større russisk grammatik må der i forhold til derivation foretages en række afgrænsninger. Som hovedprincip bør derivationsfænomener kun beskrives i det omfang, de har sammenhæng med og/eller belyser grammatiske fænomener. Øvrige derivationsfænomener hører hjemme i leksikografien. Ud fra dette synspunkt bør afledningen af prædikative verbalsubstantiver medtages; specielt i det omfang, den er parallel (pf.–ipf.) og dermed repræsenterer en særlig ekstension af aspektkategorien. Herunder må afledningens produktivitet understreges. En afgrænsning af fænomenet og dermed en redegørelse for de ovenfor omtalte grænsetilfælde vil naturligvis også være påkrævet.

Henvisninger

- Durst-Andersen, Per (1992), *Mental grammar: Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Gvozdev, A. N. (1973) (4. udg.), *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk I-II*. Moskva: Prosveščenie (1. udg.: 1955).
- Nilsson, Barbro (1993), »Verb eller substantiv? Om verbalabstrakter i ryskan« i: Johan Falk et al. (eds.), *Studier i modern språkvetenskap* (Stockholm studies in modern philology, New series 10). Stockholm (206-224).
- Ožegov S. I. (1990) (22. udg.), *Slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- Švedova, N. Ju. (red.) (1980), *Russkaja grammatika*. Moskva: Nauka.
- Švedova, N. Ju. & V. V. Lopatin (red.) (1989), *Kratkaja russkaja grammatika*. Moskva: Nauka.
- Vinogradov, V. V. (1986) (3. udg.), *Russkij jazyk*. Moskva: Vysšaja škola (1. udg.: 1947).
- Zaliznjak, A. A. (1977), *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.

Hvilken rolle skal udtryks- og indholdsvalens spille i en grammatik?

Peter Colliander
Tyskprojektet

0. Indledning

Inden for vort functional-grammar-paradigme er et centralt spørgsmål »Hvordan udtrykkes et givet indhold«. ¹ Besvarelsen af dette spørgsmål - og af titelspørgsmålet - forudsætter en afklaring af, hvad der skal forstås ved det sproglige tegns indhold, og hvordan dette indhold er opbygget. Jeg opfatter det sproglige tegns indhold som de egenskaber ved tegnet, der muliggør etablering af relationer mellem tegn og »Verden«, fx referens. Det vil derfor være naturligt - og nødvendigt - at tage udgangspunkt i »Verden« ; se Colliander 1994:9.

1. »Verden«

1.1. *Objektiv verden - diskursverden*

Jeg vil skelne skarpt mellem *den objektive verden* og *diskursverden*, diskursverden forstået som en given sprogbrugers opfattelse af »Verden« i en given kommunikationssituation; se Schwarz/Chur 1993:87ff.,93f. Den objektive verden er uinteressant for lingvistikken; kun diskursverden har lingvistisk interesse. Den bør præciseres på den måde, at den repræsenterer den måde, som en sender foregiver at ønske, at modtager opfatter »Verden« på. Når jeg fremover taler om »Verden«, er der tale om generaliseringer over diskursverden.

1.2. *Skript - situation - referent*

Vi opfatter »Verden« som sammensat, som en delvis hierarkisk taksonomi, hvor enkeltdelene indgår forskellige relationer med hinanden. En større enkeltdel kan fx være et restaurantbesøg, en mindre kan være det at spise. Større enkeltdele som restaurantbesøg vil jeg kalde *skripts*; se Schwarz/Chur 1993:103ff. De mindre

enkeltdele som »det at spise« vil jeg kalde *situationer*. Et skript består prototypisk af flere situationer, i ekstremtilfældet af bare én situation. Fx består skriptet restaurantbesøg af situationerne »det at ankomme til restauranten«, »det at bede om spisekortet« osv. Skripts består altså af situationer, som vi pr. erfaring ved normalt forekommer sammen (default-kokonstituenten), dvs. de bygger på mentale enheder, såkaldte *koncepter*; se Snodgrass 1984. Situationer bygger ligeledes på koncepter, men de er i modsætning til skripts minimale enheder på den måde at forstå, at deres segmenter ikke kan eksistere uafhængigt af hinanden. Får man på en eller anden måde en kommunikationspartner til at tænke på det at spise, aktiverer man givetvis konceptet SPISNING, der involverer **både** selve handlingen at spise **og** én, der udfører handlingen, **og** noget, der fortæres. Vor erfaring siger os, at ingen spisning uden selve handlingen, uden en handlende og uden noget, der påvirkes af handlingen. De enheder, som situationer består af, vil jeg kalde *referenter*.

Den prototypiske sproglige pendant til skripts er teksten som sproglig konstruktion, og da vi ikke har som mål at skrive en tekstgrammatik, vil jeg ikke komme nærmere ind på spørgsmålet om, hvilke situationer der udgør et skript, hvilke af dem der er obligatoriske og hvilke fakultative, og hvad deres indbyrdes relationer er. Derimod vil jeg gå lidt nærmere ind på situationerne, da deres prototypiske sproglige pendant er sætningen som sproglig konstruktion, og det er netop sætningen, der er overgrænse for, hvilke sproglige konstruktioner vi vil behandle systematisk og udtømmende.

1.2.1. *SPISE-situationen*

Min påstand, at ingen spisning uden handlende og noget, der påvirkes af handlingen, er vel uproblematisk. Problemerne dukker imidlertid hurtigt op, når man begynder at tænke på, om dette nu er en udtømmende beskrivelse af SPISE-situationen. Består den virkelig kun af disse tre referenter? Hvad med bestik? Hvad med service? Jeg tror, at disse »instrumenter« er dele af vort SPISE-koncept, men de er fakultative, da man kan forestille sig konkrete »spisninger« uden forekomst af bestik og service, og jeg vil anse dem for at være perifere dele i forhold til de centrale dele, nemlig

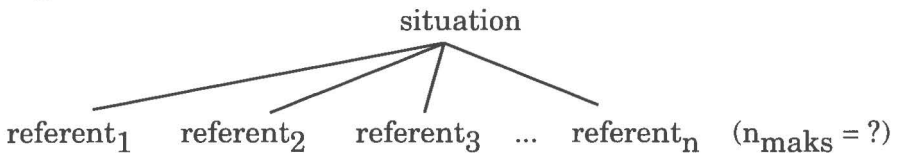
handlingen, den handlende og det påvirkede. Hvad så med tid og sted? De er helt sikkert ikke dele af SPISE-konceptet. En konkret situation er selvfølgelig altid temporalt og lokalt situeret, og netop kun konkret. Tid og sted eksisterer som selvstændige koncepter og (dermed) som selvstændige »størrelser« i »Verden«, der først kombineres med andre koncepter/situationer ved konkret aktivering af det koncept, der hører til situationen; det kan fx være ved referenddannelse vha. sproglige tegn. Tid og sted er således i almindelighed ikke dele af en situation, men en situation tilforordnes dem, når det til situationen svarende koncept aktiveres i en konkret kommunikationssituation.²

Med talehandlinger som fx det at stille et spørgsmål og andre pragmatiske fænomener forholder det sig på lignende måde. De er naturligvis dele af »Verden«, de eksisterer som mentale koncepter; men de er ikke dele af situationer. En sender vil ved meningsfyldt kommunikation altid have en hensigt med at aktivere et bestemt koncept hos modtager; men denne hensigt kan ikke være en del af et givet koncept - og dermed heller ikke af en given situation - da man må antage mange kombinationsmuligheder mellem koncepter og hensigter og dermed mellem situationer og talehandlinger. Talehandlinger lægger sig så at sige ned over allerede etableret kombination af situation/skript og tid og sted; se Colliander 1991:227ff., 1992:253ff. og 1994:10 ff.

1.2.2. Relationer mellem referenter

Det er hensigtsmæssigt - og giver god mening - at sige, at referenter både indgår konstituens- og dependensrelation. Konstituens:

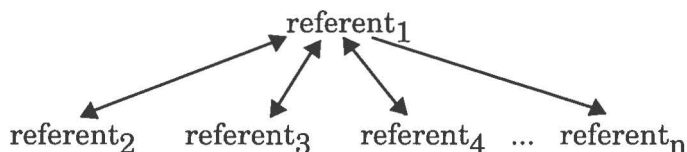
Fig. 1

Ved SPISE-situationen kunne referent₁ stå for handlingen, referent₂ for den handlende og referent₃ for det påvirkede. Andre cen-

trale referenter findes der ikke i denne situation. Referent₄ kan stå for Instrument. Det, der udmærker SPISE-situationen frem for andre situationer, er primært referent₁, altså selve handlingen. Herudfra forekommer det naturligt at udnævne denne referent til at være *kerne* og de tre øvrige til at være *satellitter* i en dependensrelation med interdependens mellem referent₁ på den ene side og referent₂ og referent₃ på den anden side og dependens mellem referent₁ og referent₄:

Fig. 2

1.2.3. Klassificering af referenter

De referenter, der indgår i situationer, kan inddeles i 4 delmængder:

1. egenskaber (fx det at være sur, det at sove)
2. relationer (fx det at spise, det at ligge)
3. referenter, som tilskrives egenskaber, eller som der etableres relation imellem
4. naturfænomener (fx det at sne)³

Delmængde 1 og 2 kan fungere som kernereferenter, mens delmængde 3 kan fungere som satellitreferenter. Delmængde 4 danner situation alene. Derudover kan man overveje at tale om tids- og stedsreferenter.

2. Sprog - det sproglige tegn

2.1. Indhold

Det mest nærliggende sted at hente inspiration til rekonstruktion

af det sproglige tegns indhold er i de koncepter/situationer, som tegnet har relation til. Jeg vil her kun behandle situationsreferensen og lade tid- og stedsreferensen og de pragmatiske aspekter ude af betragtning.

2.1.1. *Prædikat - argument - proposition*

Et sprogligt tegn, der refererer til en kernereferent, har den semantiske funktion *prædikat*, og et sprogligt tegn, der refererer til en satellitreferent, har den semantiske funktion *argument*. Spørgsmålet om, hvorvidt man bør skelne mellem obligatoriske og fakultative referenter, således at kun de obligatoriske referenter har *argument* som sproglig indholdspendant, kan jeg ikke gå ind på her. Tilsammen udgør prædikat og argument(er) en *proposition*.

2.1.2. *Eksempel: prædikatet [SPIS]*

En lang række tyske sproglige tegn indeholder semet [SPIS] og kan som sådan fungere som prædikatet [SPIS], fx

<i>eß</i>	(1) <i>ich esse eine Obstschnitte</i>
<i>verzehr</i>	(2) <i>ich verzehre eine Obstschnitte</i>
<i>speis</i>	(3) <i>ich speise</i>
<i>dinier</i>	(4) <i>ich diniere</i>
<i>freß</i>	(5) <i>der Hund frißt rohes Fleisch</i>
<i>löffel</i>	(6) <i>ich löffele die Suppe</i>

Dette prædikat åbner i princippet mulighed for to argumenter: *ét*, der som ikke-sproglig pendant har den handlende, og *ét*, der som ikke-sproglig pendant har det påvirkede, altså Agens og Patiens. Man kunne også fristes til at udtrykke sig mere bombastisk: sammen med dette prædikat **skal** Agens og Patiens forekomme, nemlig ud fra den logiske tankegang, at de to tilsvarende satellitreferenter er obligatoriske i SPISE-situationen. Men denne strenge overensstemmelse mellem koncept og sprogligt indhold eksisterer nok ikke. Sproglige tegn som (1), (2) og (4)-(6) indeholder givetvis propositionen Præd [SPIS] (Agens, Patiens), mens det i (3) er mere tvivlsomt, om også Patiens forekommer. Det at et bestemt koncept aktiveres, betyder ikke nødvendigvis, at alle dets dele har pendanter i det sproglige indhold. Ved *speis* er den påvirkede referent

trukket så meget i baggrunden, at den normalt slet ikke har nogen sproglig pendant: en konstruktion som

(3a) *?ich speise eine Obsttorte*

er på kanten af det grammatikalske. Det at udtryk for Patiens er så godt som umulig ved *speis*, taler for, at Patiens heller ikke findes i propositionsstrukturen. Ved et tegn som *speis* gør der sig sikkert det gældende, at det inkorporerer (se 3.7.) et meget dominerende modalt sem, der får perspektivet rettet bort fra Patiens og hen mod prædikatet; *speisen* betyder »at spise på fornem måde«. Anderledes forholder det sig ved *eß* og *freß* i konstruktioner som

(1a) *ich esse*

(5a) *der Hund frißt*

Selv om Patiens ikke er udtrykt eksplicit, er den del af propositionen. I (1) og (5) er der eksplicit, i (1a) og (5a) er der »kun« implicit referens til Patiens.⁴ I (2) og (6) er objektet obligatorisk:

(2a) **ich verzehre*

(6a) **ich löffele*

og der er ingen tvivl om, at Patiens er del af propositionsstrukturen. (4) har samme propositionsstruktur som (1), altså indeholdende Patiens. Denne påstand går ud fra inkorporering af Patiens i *diner*, jf.

(4a) *?ich esse ein Diner*

(6) har som sagt også denne propositionsstruktur inkluderende Patiens; men hertil kommer argumentet Instrument, der er inkorporeret i *löffel*, jf.

(6b) *ich esse die Suppe mit einem Löffel*

2.2. Udtryk

Hvilke udtryk er så kombineret med et indhold (en proposition)

som fx Præd[SPIS](Agens,Patiens)? Af (1)-(6) fremgår, at i hvert fald sætningen som sproglig konstruktion kommer på tale. Men substantivgruppen er også en vigtig udtryksmulighed for en proposition:

- (7) *das Verzehren einer Obstschnitte durch mich*
- (8) *mein Verzehren einer Obstschnitte*
- (9) *Müllers Verzehren einer Obstschnitte*
- (10) *das Verzehren einer Obstschnitte*
- (11) *das Verzehren des Nachbarn*

I alle disse eksempler fungerer substantivet *Verzehren* som prædikat, uafhængigt af kasus. I (7)-(9) er den øvrige rollefordeling også klar: substantivgruppen *einer Obstschnitte* udtrykker Patiens, mens Agens udtrykkes i præpositionsgruppen *durch mich*, i possessivpronominet *mein* og i genitiven *Müllers*. I (10) er rollefordelingen for så vidt også klar: substantivgruppen *einer Obstschnitte* må fungere som udtryk for Patiens, og Agens er ikke udtrykt, dvs. der er implicit referens til den. I (11) er substantivgruppen *des Nachbarn* mere problematisk mht. indhold. Udtrykker den Agens eller Patiens? Vi vægrer os ved at forstå den ligesom *einer Obstschnitte* i (10), nemlig som Patiens, trods det, at der er tale om samme kasus. Det, der hjælper os til at forstå *des Nachbarn* som Agens, kan derfor ikke være tegnets udtryk. Udtrykket må ses i **kombination** med kategoriale indholdsegenskaber. I vort SPISE-koncept indgår referenterne ikke kun som relationale, men også som kategoriale størrelser, og derfor må de sproglige tegn også tilskrives kategoriale egenskaber, in casu tilskrives *Nachbar* [+HUM]. Når man har (11) uden kontekst, må man tolke *des Nachbarn* som Agens ud fra, at en tolkning som Patiens ville stride mod vort almindelige SPISE-koncept. Med muligheden for kanibalisme in mente kan Patiens-tolkningen selvfølgelig ikke udelukkes. Anderledes i (10), hvor en tolkning af *einer Obstschnitte* som Agens ikke er mulig inden for noget SPISE-koncept, da Agens skal have det kategoriale træk [+ANIM].

Iagttagelserne vedr. udtryksmuligheder for propositioner kan kun munde ud i den konklusion, at der ikke er en 1:1-relation mellem indhold og udtryk, og at det derfor er essentielt at skelne skarpt

mellem disse to dele af det sproglige tegn. Netop i tacklingen af denne kendsgerning ligger valensteoriernes berettigelse og styrke, og både udtryks- og indholdsvalens må få en fremtrædende plads i en tysk grammatik.

3. Valens

3.1. *Logisk valens - indholdsvalens*

I forbindelse med (1)-(6) sagde jeg, at prædikatet [SPIS] i principet åbner mulighed for tilknytning af de to argumenter Agens og Patiens. Denne principielle egenskab vil jeg kalde et prædikats *logiske valens*. Mellem et prædikats logiske valens og indholdsvalensen, som tilskrives sproglige tegn, der kan udtrykke det pågældende prædikat, består der i de fleste tilfælde en forholdsvis enkel relation. Har et prædikat den logiske valens Agens, Patiens, indgår begge roller normalt også som del af indholdsvalensen for sproglige tegn, der kan udtrykke det pågældende prædikat. Således er det forventeligt, at verber, der kan udtrykke prædikatet [SPIS], har Agens og Patiens som del af deres indholdsvalens. Verbet *speisen* er her en undtagelse: kun Agens genfindes i indholdsvalensen.

3.2. *Grammatisk valens: Indholdsvalens + udtryksvalens*

I forbindelse med ekss. (10) og (11) blev det klart, at det ikke kun er relationale træk, der er relevante, men også kategoriale, og et sprogligt tegns indholdsvalens fastlægger argumenterne både mht. relationale og kategoriale træk. Ét argument, nemlig Agens, ved fx *verzehr* skal indeholde det kategoriale sem [+ANIM], mens det andet argument, nemlig Patiens, skal indeholde det kategoriale sem [÷HUM]. De relationale semer, Agens, Patiens osv., er mere stabile end de kategoriale. Semet [+ANIM] for Agens vedkommende er uproblematisk, når man holder sig til ikke-metaforisk sprogbrug, mens [÷HUM] for Patiens' vedkommende kun gælder under visse diskursverdenbetingelser (jf. kannibalisme). De kategoriale semers nytte indskrænkes naturligvis af, at de i visse sammenhænge er diskursverdenafhængige; men denne indskrænkning kan ikke føre til, at man opgiver at opfatte dem som relevante i forbindelse med indholdsvalens. Endnu et klassisk eksempel: En sætning som

(12) *?er schießt den Feind*

vil vist i alle tænkelige kontekster og dermed i alle mulige diskursverdener måtte anses for at være ugrammatisk. Forklaringen er den, at *Patiens* ved *schieß* skal være [\div HUM]. Har man brug for at udtrykke prædikatet [SCHIESS] i forbindelse med *Patiens*, der er [+HUM], skal man bruge *erschieß*, sml.

(13) *er erschießt den Feind*(14) *er schießt den Fasan*

Under behandlingen af de sproglige tegns udtryk stillede jeg spørgsmålet: »Hvilke udtryk er så kombineret med et indhold som fx Præd[SPIS](Agens,Patiens)?« Dette spørgsmål vil jeg gentage, lidt varieret: Hvilken udtrykssvalens er så kombineret med en indholdsvalens som fx Agens-[+ANIM], *Patiens*-[\div HUM]. Svaret har jeg allerede givet, da jeg konstaterede, at der ikke er en 1:1-relati-on mellem indholds- og udtrykssvalens: det kan man ikke sige noget generelt om. Hvis man kunne det, ville valensgrammatikkens nytte indskrænkes væsentligt. I et tegns grammatiske valens - eller kort: valens - **kombineres** indholds- og udtrykssvalens.

Selv om man ikke kan sige noget generelt om relationen mellem indholds- og udtrykssvalens, skal man selvfølgelig ikke opgive at sige noget. En første konstatering kan være, at relationen afhænger af tegnets ordklassetilhørsforhold. Det har vi allerede set eksempler på i (2) over for (7)-(11). Ved verbet *verzehren* er Agens-[+ANIM] udtrykt i et personligt pronomen i nominativ og *Patiens*-[\div HUM] udtrykt i en substantivgruppe i akkusativ. Ved substantivet *Verzehren* derimod er Agens-[+ANIM] udtrykt i en præpositi-onsgruppe med præpositionen *durch* som kerne og *Patiens* i en substantivgruppe i genitiv.⁵

Fig. 3

aktant 1	indhold	udtryk
relationale semer	Agens	subjekt
kategoriale semer	[+ANIM]	$N_n(G)$

verzehren
(verbum)

aktant 2	indhold	udtryk
relationale semer	Patiens	objekt
kategoriale semer	[÷HUM]	$N_a(G)$

Fig. 4

aktant 1	indhold	udtryk
relationale semer	Agens	satellit i ordgruppe
kategoriale semer	[+ANIM]	Præp _{durch} G

Verzehren
(substantiv)

aktant 2	indhold	udtryk
relationale semer	Patiens	satellit i ordgruppe
kategoriale semer	[÷HUM]	$N_g(G)$

Tegnforklaring: N = nomen (= substantiver \cup pronominer); n, a, g = nominativ, akkusativ, genitiv; G = gruppe; $N_x(G)$ = nomen(gruppe) i kasus x.

3.3. Verbernes valens

Kombinationerne Agens-subjekt- $N_n(G)$ og Patiens-objekt_a- $N_a(G)$ er vel prototypiske for verber, vel at mærke når verbet står i aktiv, finit form. I passiv, finit form ser det anderledes ud:

(1b) *die Obstschnitte wird von mir gegessen*

Altså kombineres Agens med en præpositionsgruppe med *von* som kerne (funktion: objekt_{præp}) og Patiens med en substantivgruppe i nominativ (funktion: subjekt).

Også med verbet i infinit form ser det anderledes ud:

(1c) *<ich habe keine Lust,> die Obstschnitte zu essen*

(1d) *<die Obstschnitte wartet nur darauf,> von mir gegessen zu werden*

Kombinationerne Patiens-objekt_a og Agens-objekt_{præp} genfindes fra den aktive finitte, hhv. passive finitte pendant; men det argument, der i finitte sætninger udtrykkes i subjektet, kan ikke få noget udtryk inden for den infinitte sammenhæng.⁶

Det er interessant og vigtigt, at den **syntaktiske** og ikke den semantiske funktion er afgørende for, hvilket argument der ikke kan udtrykkes eksplicit inden for infinit konstruktion. Interessant, fordi de syntaktiske funktioners nytte som teoretiske størrelser somme tider drages i tvivl (kan man ikke nøjes med de kategoriale udtryksegenskaber som substantivgruppe, substantiv osv.?). Her er så et eksempel på, at det faktisk er den syntaktiske funktion, der er afgørende for, at en aktant ikke kan forekomme. Vigtig er mekanismen, fordi den giver en fleksibilitet i sproget, som ikke ville være til stede, hvis det var en bestemt **semantisk** funktion, der altid var udelukket fra at blive udtrykt inden for en bestemt sammenhæng. Se også det afsluttende afsnit 4.

Det diskuteres, om man skal regne med flere valenser for hvert verbum: én for aktive former, én for passive former, én for infinitte former osv. Tilhængerne af flere valenser lader hyppigst indholdsvalensen ude af betragtning, hvad jeg synes er uhensigtsmæssigt. Den er nemlig under alle omstændigheder ens for alle verbalformer. Spørgsmålet bliver altså, hvordan udtrykssiden opfører sig ved de forskellige verbalformer. Det viser sig, at man med stor sikkerhed kan udtale sig om denne udtryksside ved samtlige verbalformer, hvis man kender den ved det finitte verbum i aktiv. På baggrund af denne kendsgerning foretrækker jeg at regne med én udtryksvalens for et givet verbum, nemlig den udtryksvalens, der umiddelbart giver mulighed for dannelse af finit, aktiv sætning. Kombinationen af indhold og udtryk i sætninger med andre verbalformer kan så afledes heraf, jf.

(1) *ich esse eine Obstschnitte* Agens-subjekt, Patiens-objekt_a

(1b) *die Obstschnitte wird von mir gegessen* Agens-objekt_{præp},
 Patiens-subjekt

Selv om kombinationerne Agens-subjekt- $N_n(G)$ og Patiens-objekt- $N_a(G)$ vel er noget nær prototypiske for verber, er det vigtigt at slå fast, at der netop **ikke** er nogen egentlig regelmæssighed i sammenknytningen af indhold og udtryk. Hvis den semantiske funktion Agens skal udtrykkes, sker dette alt overvejende i en konstruktion med subjektsfunktion. Men allerede ved Patiens dukker problemerne op. I (16)

(16) *die Stiftung unterstützt **behinderte Kinder***

udtrykker akkusativen *behinderte Kinder* Patiens; men hvad så med dativen i (17):

(17) *die Stiftung hilft **behinderten Kindern***

Skal den også forstås som udtryk for Patiens, eller skal man tro på, at når der er tale om et andet udtryk end i (16), så må der også være tale om et andet indhold? Jeg hælder mest til at mene, at *unterstützen* og *helfen* i den aktuelle brug har samme indholdsvalens, men delvis forskellig udtryksvalens. Interessante er også tilfælde, hvor ét argument ved ét og samme verbum kan udtrykkes i forskellige konstruktioner:

(18a) <i>ich schreibe dir einen Brief</i>	Adressat-objekt _d
(18b) <i>ich schreibe einen Brief an dich</i>	Adressat-objekt _{præp}
(19a) <i>ich erinnere mich deiner</i>	Patiens-objekt _g
(19b) <i>ich erinnere mich an dich</i>	Patiens-objekt _{præp}

Det synes her endnu mere umuligt at tale om forskelligt indhold pga. forskelligt udtryk. *dir* og *an dich* i (18) må have samme indhold, ligesom *deiner* og *an dich* i (19). Det drejer sig om det vigtige og på mange måder problematiske fænomen *alternation*. I min sammenhæng her er det vigtigste spørgsmål, om forskellige konstruktioner, der har funktionsfællesskab syntaktisk set,

- nødvendigvis har samme semantiske funktion,
- muligvis har det,
- eller helt sikkert ikke har det.

Jeg har lige nævnt et par eksempler (18) og (19) og tøvende taget stilling til dem. Jeg hælder til den mening, at de muligvis har det. Dette fører til overvejelser om det hensigtsmæssige i at antage alternation mellem forskellige konstruktioner, hvis de ikke har samme semantiske funktion. Både ifølge Helbig/Schenkel 1993 og Engel/Schumacher 1978 alternerer substantivgruppe og sætning ved *sagen*:

(20a) *er sagt die Wahrheit*

(20b) *er sagt, daß er müde ist*

Jeg synes, at man fordunkler vigtige indholdsaspekter, hvis man siger, at der er alternation mellem *die Wahrheit* og *daß er müde ist*. Det er klart, at de ikke har samme referens. Men de to konstruktioner har heller ikke samme semantiske funktion. I (20b) citeres nogen, i (20a) vurderes et ikke citeret udsagn. For at tage højde for disse indholdsmæssige ting, er det mere hensigtsmæssigt at regne med eksistensen af to verber *sagen* med hver sin valens.

3.4. Substantivernes valens

For substantiver kan *Verzehens* udtryksvalens gælde som prototypisk (se fig. 4), hvad angår udtryk for Agens og Patiens, i hvert fald for en stor mængde substantiver, der har en verbal pendant, der har samme valens som *verzehren* (se fig. 3). Fx også *Unterstützung*:

(21) *die Unterstützung behinderter Kinder durch die Stiftung*

Men er verbets udtryksvalens anderledes, som fx ved *helfen*, kan man ikke gå fra, at substantivet har samme udtryksvalens som *Unterstützung* og *Verzehren*:

(22) *die Hilfe der Stiftung für behinderte Kinder*

Og der er også undtagelser fra det regelmæssige:

(23) *die Nachbarn besuchen unsere Tochter*

Den forventelige udtryksvalens for substantivet *Besuch* medfører en konstruktion, som ganske vist er grammatikalsk, men som er usædvanlig:

(23a) *der Besuch unserer Tochter durch die Nachbarn*

hvorimod den »normale« konstruktion ved *Besuch* ser sådan ud:

(23b) *der Besuch der Nachbarn bei unserer Tochter*

Det er sikkert heller ikke umuligt at finde den forventelige konstruktion ved *Hilfe*:

(22a) *?die Hilfe behinderter Kinder durch die Stiftung*

Det her sagte om substantivernes valens er naturligvis povert og tjener kun til eksemplificering af indholds- og udtryksvalens.

3.5. Adjektivernes valens

Som en afrunding på ordklasserne vil jeg nævne adjektiverne, der valensmæssigt på mange måder minder om substantiverne.⁷ Fin-des der en verbal pendant til et givet adjektiv, kan man ud fra dennes valens i mange tilfælde regne sig frem til adjektivets. Helt evident er det selvfølgelig ved participialadjektiver:

(16) *die Stiftung unterstützt behinderte Kinder*

(24) *<die> behinderte Kinder unterstützende <Stiftung>*

(25) *von der Stiftung unterstützte <behinderte Kinder>*

Præsens participium-adjektiver overtager verbets valens, bortset fra, at det argument, der ved verbet udtrykkes i subjektet, ikke

kan udtrykkes inden for adjektivgruppen, men derimod udtrykkes i det substantiv, som adjektivgruppen lægger sig til.

Ved perfektum participium-adjektiver udtrykkes det argument, der ved verbet udtrykkes i substantivgruppe i nominativ (subjekt), i præpositionsgruppe med *von/durch* som kerne, mens det argument, der ved verbet udtrykkes i et akkusativobjekt, er udtrykt i det substantiv, som adjektivgruppen lægger sig til.

Også ved andre adjektiver, der er i familie med verber, er der tydelige tendenser:

(26) *der Nachbar hilft meinem Sohn beim Lernen*

(27) *<der> meinem Sohn beim Lernen behilfliche <Nachbar>*

3.6. *Fakultativitet*

I 1.2.1 var jeg inde på, om visse referenter er fakultative. I SPISE-eksemplet drejede det sig om bestik og service. Og jeg har været inde på, om propositionsstrukturer kan indeholde fakultative dele. Det var bl.a. i forbindelse med *speisen*, hvor spørgsmålet var, om Patiens-argumentet er indeholdt i propositionsstrukturen for en sætning som (3):

(3) *ich speise*

Konklusionen blev, at (3) nok ikke indeholder Patiens.⁸ Omvendt var jeg ikke så meget i tvivl om, at Patiens er en del af propositionsstrukturen for

(1a) *ich esse*

(5a) *der Hund frißt*

Over for overvejelser om fakultativitet i »Verden« og på de sproglige tegns indholdsside står overvejelser om fakultativitet og manglende udtryksmulighed på de sproglige tegns udtryksside. Der er stor enighed om at regne med fakultativitet i eksempler som (1), men ikke i (2):

(1) *ich esse eine Obstschnitte*

(1a) *ich esse*

(2) *ich verzehre eine Obstschnitte*

(2b) **ich verzehre*

Det er indiskutabelt, at (2b) er ugrammatikalsk, og lige så indiskutabelt, at både (1) og (1a) er i orden. For at forklare disse forhold inddrager man bl.a. begrebet *perspektivering*. Ved *verzehren* er perspektivet altid hele den situation, der refereres til, mens man ved *essen* har mulighed for at dreje perspektivet bort fra den påvirkede referent og over på handlingen som sådan. Ved *speisen* er det så at sige umuligt at inddrage den påvirkede referent i perspektivet.

Det kan dog diskuteres, om det i tilfælde som *essen* er hensigtsmæssigt og adækvat at regne med, at Patiens-aktanten er fakultativ. Måske skal man snarere tænke i retning af 2 forskellige verber *essen*: ét, der er divalent, og ét, der er monovalent. Det monovalente ville være en parallel til *speisen* og det divalente til *verzehren*. Mod en sådan opfattelse taler fx det praktiske, at man ville få en temmelig lang række homonyme verber. For den taler fx, at den ville legitimere, at man taler om forskelligt indhold i *esse* i (1) og (1a), hvilket vel svarer til vor intuition. Mindre diskutabelt synes jeg det er at regne med, at Instrument-aktanten ved *essen* er fakultativ, jf.

(6b') *ich esse die Suppe (mit einem Löffel)*

Om der er eksplicit eller implicit referens til instrumentet, er ligeegyldigt for perspektiveringen af situationen, og der tegner sig nu et billede, hvor det afgørende er, om en given referent er central eller perifer i situationen. De perifere referenter modsvarer af ægte fakultative aktanter, hvis forekomst ikke har indflydelse på perspektiveringen af situationen. De centrale referenter modsvarer af obligatoriske aktanter.

3.7. *Kvantitativ valens - inkorporering*

Det er de kvalitative aspekter ved valens, der indtil nu har været

de mest fremtrædende. Men der er i hvert fald ét kvantitativt aspekt, der er interessant for problemkredsen indholds- og udtryksvalens: er der altid 1:1-relation mellem **mulige** aktanter og faktisk forekommende argumenter? I de eksempler, jeg har brugt indtil nu, har der været det, bortset fra i

(6) *ich löffele die Suppe*

Propositionsstrukturen indeholder tre argumenter (Agens, Patiens og Instrument), mens der i den syntaktiske konstruktion kun er to aktanter, *ich* og *die Suppe*. Instrument er inkorporeret i *löffel*. *Löffeln* har den kvantitative indholdsvalens 3, men den kvantitative udtryksvalens 2. Inkorporering af Instrument er der mange eksempler på, men også andre indholdsfunktioner kan være inkorporerede, fx Patiens:

(28) *ich frühstücke = ich esse das Frühstück*

Det er vigtigt, at inkorporering er et **indholdsfænomen**, der har **udtryksfølger**. Det er ikke i kraft af syntaktisk, men semantisk funktion, at en aktant inkorporeres. I passiv er det subjektet og ikke et objekt, der inkorporeres, men stadig Patiens-aktanten:

(28a) *es wird (von mir) gefrühstückt = das Frühstück wird (von mir) gegessen*

Den omvendte situation, højere udtryksvalens end indholdsvalens findes også:

(29) *es Herbstet*

(30) *sie hat es eilig*

Es med funktion som såkaldt formelt subjekt og objekt er et eksempel på en aktant, der ikke udtrykker et argument, se Höhle 1978:24ff. *Herbsten* har den kvantitative indholdsvalens 0, men den kvantitative udtryksvalens 1. Dette er karakteristisk for verber, der som referenter har naturfænomener, jf. 1.2.3. En valens-teori, som tager sit udgangspunkt i de sproglige tegns indhold og

forsøger at forklare valens som en logisk følge af dette indhold, har selvfølgelig svært ved at tildele verber som *herbsten* en valens. Jeg mener, at man bør gøre det, og netop en skarp adskillelse af indholds- og udtryksvalens muliggør dette. En anden, endnu større gruppe verber med højere udtryksvalens end indholdsvalens, er de obligatorisk refleksive verber:

(31) *wir freuen uns auf den Sommer*

Refleksivpronomet *uns*, der har den syntaktiske funktion objekt, har ingen funktion som argument. *Freuen* er divalent mht. indholdsvalens, men trivalent mht. udtryksvalens. Denne forklaring går imod traditionen, der antager et generelt divalent verbum *sich freuen*. Ud over, at det er et lidt besynderligt verbum, sådan rent orddannelsesmæssigt, fordunkler dette synspunkt den kendsgerning, at refleksivpronomet på de fleste punkter ikke adskiller sig fra andre konstruktioner syntaktisk set. Det er fuldt forsvarligt at sige, at den semantiske funktion prædikat udtrykkes i kombinationen *sich freuen*, men *sich* bør på udtryksplanet regnes for fuldgyldigt sætningsled. I den forbindelse er obligatorisk refleksive verber som *nehmen* i (32) interessante i sammenligning med den lidt mærkelige (33):

(32) *ich nehme keine Nahrung zu mir*

(33) *ich esse keine Nahrung*

Det refleksive pronomen er her del af præpositionsgruppe, hvis kerne *zu* må siges at have et semantisk indhold. Kan man så sige, at *zu mir* er semantisk tomt eller sammen med *nehme* udtrykker prædikatet, som så skulle være [SPIS]? Alternativet er at sige, at der findes et generelt trivalent verbum *nehmen* med argumenterne Agens, Patiens og Adressat. *Nehme zu mir* er ikke synonymt med *esse*, men de to konstruktioner er eventuelt referensidentiske.

4. Afslutning

Det er på den ene side vigtigt, når man beskæftiger sig med sprog, at beskæftige sig med »Verdens« indretning, men det er vigtigt at

gøre det set med sproglige øjne. Det, jeg sagde indledningsvis om »Verden«, illustrerer dette: der var tale om en grov forenkling, endda meget grov, og det er netop, hvad der er brug for, da sproget må siges kun at være et groft kommunikationsværktøj. Der er megen information, modtager af en sproglig impuls slutter sig til på baggrund af andre ting end den sproglige impuls. Jeg tænker her på fænomener som »viden om verden«, encyklopædisk viden, erfaring osv., jf. Schwarz/Chur 1993:97ff. Klassificeringen af argumenterne i Agens, Patiens osv. er et godt eksempel. Det er tydeligt, at denne række klasser er inspireret af »Verden«. Men skal man nu regne med lige så mange roller af den slags, som »Verden« inspirerer til? Helbig/Buscha 1993:634 har en liste, der indeholder ikke mindre end 26 sådanne roller. Jeg synes, at det er uhensigtsmæssigt at regne med en så stor mængde dels af den grund, at sproget slet ikke stiller så mange udtryksforskelle til rådighed, dels fordi det er meget begrænset, hvor mange argumenter der forekommer samtidig ved ét prædikat. Det vil efter min mening være at påtvinge sproget noget, som ikke ligger i det, hvis man regner med et væsentligt større antal argumentklasser, end der er udtryksforskelle.

Indholds- og udtrykssvalens er lige vigtige aspekter inden for valensbegrebet, og det bør fremgå af behandlingen af dem i en grammatik. Dette betyder selvfølgelig ikke, at de på en eller anden måde er ligestillede. Det har netop været målet her at demonstrere deres forskellighed, og at de begge er nødvendige, når man vil beskrive dannelse eller opbygning af ordgrupper. Inden for hvert af aspekterne har jeg skelnet mellem det relationale og det kategoriale. Mht. indholdssvalens må man sige, at det relationale er grundpillen, idet propositionsstrukturen er en fast, uforanderlig størrelse for ethvert prædikat. Fx kræver prædikatet [SPIS] nu engang argumenterne Agens og Patiens og evt. Instrument. Det kategoriale som [+HUM], [-ANIM] osv. er derimod ikke særligt stabilt. Her har sprogbrugeren mange muligheder for at »lege« med sproget.

Inden for udtrykssvalensen er denne skelnen mellem det relationale, dvs. funktion som fx sætningsled, og det kategoriale, dvs. sproglig konstruktion, også af fundamental betydning; men sprogbrugeren får her ikke frie tøjler mht. det kategoriale. Ethvert ords

udtryksvalens fastlægger nøje, hvilke sproglige konstruktioner der kommer på tale som udtryk for et bestemt argument. Som led-funktionerne traditionelt forstås, er de i vid udstrækning afledt af de sproglige konstruktioner (**akkusativobjekt, præpositionalobjekt er funktioner!**), og som sådan anses de som sekundære i forhold til de sproglige konstruktioner. Et eksempel herpå er Helbig/Schenkel 1993, hvis første udgave (1969) både var den første valensordbog inden for tysk og den første større udredning af valensbegrebet appliceret på tysk. Både udtryk og indhold behandles, men kun mht. det kategoriale, og man må betvivle nytten af at få oplyst, at et givet verbum forbindes med den og den ordgruppe med hver sit kategoriale semantiske potentiale, når der ikke gives oplysninger om **kombinationen** af disse ordgrupper med relationale semantiske sener, dvs. med argumentroller. Helbig har siden 1969 beskæftiget sig indgående med videreudvikling af sin valensmodel og har i mange arbejder gjort opmærksom på det nødvendige i at inddrage både det kategoriale og det relationale, fx Helbig 1983, men har ikke fået det indarbejdet i de senere udgaver af valensordbogen. Endnu mere uhensigtsmæssig er Engel/Schumacher 1978, der negligerer indholdsvalensen fuldstændigt.

Ingen af valensordbøgerne tager eksplicit hensyn til aktanternes relationale udtryksegenskaber som subjekt, objekt osv. Ét eksempel på deres relevans blev givet i 3.3. Jeg vil gerne forklare deres eksistens sådan: Et bestemt indhold - fx en argumentrolle - kan udtrykkes i én eller flere sproglige konstruktioner. En given konstruktion har derfor den **funktion** at udtrykke et bestemt indhold. Hvis der var en 1:1-relation mellem semantisk indhold og en bestemt konstruktion (= udtryk), ville konstruktionen selvfølgelig stadig have en udtryksfunktion, men funktionsaspektet ville være mindre væsentligt. Men da ét bestemt indhold ofte kan udtrykkes i 2 eller flere sproglige konstruktioner (og omvendt), er det tvungende nødvendigt at have udtryksfunktionsbegrebet til at holde sammen på disse paradigmatisk sproglige konstruktioner.

Distinktionen indholds- og udtryksvalens genfindes substantielt i de fleste arbejder, der behandler valens; men der hersker som forventeligt en del terminologisk forvirring. I nogle tilfælde modsvarer den af dikotomien semantisk vs. syntaktisk valens (fx Fabrici-

us-Hansen 1980); i andre tilfælde bruges semantische Valenz snarere, som jeg har brugt logisk valens (fx Flämig 1991). Få taler som Stötzel 1970:105-51 direkte om Ausdrucks- und Inhaltsvalenz. Fremstillingen i det ovenstående er tydeligt Hjelmslev-påvirket (Hjelmslev 1943). Jeg har dog kun eksplicit inddraget den ene distinktion, indhold vs. udtryk. At også den anden, substans vs. form, har relevans for valens, fremgår eksplicit i Jakobsen/Harder 1994.

Noter

¹ Jf. Jakobsen/Harder 1994:276: »From a functional point of view, the natural relation must be that expression is the servant of content, ...«.

² Tid og sted kan være del af situation/koncept; se Colliander 1992:255ff.

³ Sml. Colliander 1992:94f. og mht. 1 og 2 Helbig/Buschas opdeling i »determinierende« og »relationale Sätze« (1993:635f.).

⁴ Se om logisk, eksplicit og implicit referens i Colliander 1992:228f.

⁵ Der sker ved udeladelse af fakultative aktanter og ved pronominalisering særlige ting, som det i øvrigt ses i ekss. (8)–(11). Selv om de selvfølgelig er vigtige for indholdsvalens vs. udtryksvalens, kan jeg ikke komme ind på dem her.

⁶ Der gælder det hovedprincip, at man kun kan anvende infinit konstruktion, hvis det argument, der i finit sætning udtrykkes i subjektet, fremgår af sproglig kontekst, sml. *ich* i (1c) og *die Obstschnitte* i (1d). I nogle tilfælde er det dog nok, at subjektsargumentet fremgår af ikke-sproglig kontekst, fx ved infinitivkonstruktioner, der udtrykker påbud: (15) *den Rasen nicht betreten*.

⁷ I Stepanowa/Helbig 1978:185ff. er der ansatser til en interessant diskussion af spørgsmålet, om andre ordklasser end verber, substantiver og adjektiver har valens. Se også Welke 1988:115ff.

⁸ Höhle 1978:22 ff. giver mere eller mindre overbevisende eksempler på »Argumentstellen ohne Konstituente«, dvs. tilfælde, hvor et i propositionstrukturen forekommende argument ikke kan få sprogligt udtryk.

Henvisninger

- COLLIANDER, P.: »Stellenwert der Modalität in einem Gesamtkonzept der Grammatik.« I: *Der Ginkgo Baum* 10. Helsinki 1991, s. 207-229.
- : *Indføring i det Tyske Sprogs Opbygning*. En valensteoretisk fremstilling. Del I: Teoretisk Baggrund. København ³1992. (= ARK 46).
- : »Modalität und Zeichentheorie«. I: *Nordlyd*. Tromsø University Working Papers on Language & Linguistics. NO. 22. Tromsø 1994, s. 8-23.
- ENGEL, U./H. SCHUMACHER: *Kleines Valenzlexikon deutscher Verben*. Tübingen ²1978: Verlag Gunter Narr. (= *Forschungsberichte des IdS Mannheim* 31).
- FABRICIUS-HANSEN, C.: *Plan einer dänisch-deutschen kontrastiven Grammatik*. København 1980: Institut for Germansk Filologi, Københavns Universitet. (= KONTRA Arbeitsbericht Nr. 1).
- FLÄMIG, W.: *Grammatik des Deutschen. Einführung in Struktur- und Wirkungszusammenhänge*. Berlin 1991: Akademie-Verlag.
- HEIDOLPH, K.E. et al.: *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin 1981: Akademie-Verlag.
- HELBIG, G.: »Zu Lexikoneintragungen für Verben unter dem Aspekt der semantischen und syntaktischen Valenz.« I: *Linguistische Studien des Zentralinstituts für Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften der DDR*. Reihe A. Berlin 1983.
- HELBIG, G./J. BUSCHA: *Deutsche Grammatik*. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig, Berlin, München ¹⁵1993: Langenscheidt - Verlag Enzyklopädie.
- HELBIG, G./W. SCHENKEL: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig ¹1969: VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig, Berlin, München ⁶1993: Langenscheidt - Verlag Enzyklopädie.
- HJELMSLEV, L.: *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København 1943: Akademisk Forlag.
- HÖHLE, T.N.: *Lexikalische Syntax; Die Aktiv-Passiv-Relation und andere Infinitkonstruktionen im Deutschen*. Tübingen 1978: Max Niemeyer Verlag. (= *Linguistische Arbeiten* 67).
- JAKOBSEN, L.F./P. HARDER: »Valency in a Hjelmslev-inspired

- functional grammar. Substance, form, expression and content in a functional analysis of valency«. I: *Linguistic Studies in Honour of Jørgen Rischel*, s. 275-84. København 1994: C.A. Reitzel. (= *Acta Linguistica Hafniensia*, Volume 27, part two).
- SCHWARZ, M./CHUR, J.: *Semantik*. Ein Arbeitsbuch. Tübingen 1993: Gunter Narr Verlag.
- SNODGRASS, J.G.: »Concepts and Their Surface Representations.« I: *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 23, s. 3-22. 1984.
- STEPANOWA, M.D./G. HELBIG: *Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig 1978: VEB Bibliographisches Institut.
- STÖTZEL, G.: *Ausdrucksseite und Inhaltsseite der Sprache. Methodenkritische Studien am Beispiel der deutschen Reflexivverben*. München 1970: Max Hueber Verlag. (= *Linguistische Reihe* 3).
- WELKE, K.M.: *Einführung in die Valenz- und Kasustheorie*. Leipzig 1988: VEB Bibliographisches Institut.

Om kategoriseringen af subjekter

Lisbeth Falster Jakobsen
Tyskprojektet

0. Generelle overvejelser

Hvis man ser på følgende 2 eksempler fra tysk, også i lyset af dansk, og overvejer subjektets bidrag til sætningens hele information, vil man nok erkende, at man får et problem:

- (a) (Om fru Kahle af en kendt bedre familie, som efter Krystalnatten havde hjulpet en jødisk dame med at rydde op i dennes raserede butik. Det blev taget fru Kahle meget ilde op hos myndighederne.)

Ganz offensichtlich war man in Berlin an...einer geräuschlosen Beendigung der »Affäre Kahle« interessiert.

Doch in Bonn nahm der Druck zu. *Frau Kahle* [indir.obj.] wurde von einem nationalsozialistischen Freund der Familie der Selbstmord [subj.] nahegelegt. (Zeit:29.1.1993)

*Fru Kahle blev af en nationalsocialistisk ven af familien selvmordet lagt på sinde.

- (b) Manchmal ging er doch hin, lud sich selbst ein, es war der Triumph nicht mehr spürbar, blieb nur Trauer und Ekel, es war doch immerhin was gewesen..(Böll, Fürsorgliche Belagerung:45)

*der var triumfen ikke mere mærkbar..

Det følgende, jeg vil fremføre, er et eksperiment, som givet ikke skal finde indgang i en grammatik i denne form. Det drejer sig om sætningsled som grammatisk fænomen. De har følgende problemer i beskrivelsen:

* de er vanskelige at afgrænse over for hinanden

* deres indhold, eller bidrag til indhold, er vanskelige at beskrive

* deres karakteristik er forskellige på forskellige sprog.

Hvis man læser om sætningsled i forskellige grammatikker, bliver man slået af den lidt mærkelige behandling, de får. På den ene side tager man dem ligesom for givet på den måde, at man siger, de er der, og hvis det går højt, kommer der en eller anden karakteristik, ofte meget vag, som f.eks. at de er syntaktiske størrelser. Kommer man så til karakteristikken af de enkelte sætningsled, fx subjektet (som jeg vil tale om her), så er det forbavsende, hvor forskelligt de forskellige beskrivelser satser i karakteristikken: nogle går abstrakt til værks og taler om en bestemt type valensled, andre satser på mere overfladenære ting som kongruens/ rektion over for finittet (for tysk), andre igen giver en selektion af træk, hvoraf de fleste ikke rigtigt er eksklusive for subjektet (Engel, Eisenberg). Få satser på en indholdsbeskrivelse af subjektet (det er mest indhaltbezogene Grammatik-skrivere), men det forbliver vagt og ikke altid lige træffende.

Måden at gribe sagen an på afhænger selvfølgelig af, hvad det er for en type grammatik, man vil skrive. Hvis man gerne vil forsøge sig med en funktionel grammatik, kommer man ikke uden om at skulle have indholdet med af den status at være et bestemt sætningsled, eftersom dette bidrager til den pragmatiske ende af sætningsindholdet - nemlig den ende, hvor sætningen skal til at fungere eksternt over for kommunikationspartnerne og »den meddelte verden selv«.

Når jeg taler om indholdet af en given sætningsledsstatus, skal det nok tages med lidt forbehold; det er kun en mindre del, der ligger i sætningsledskategorien selv - resten af indholdet ligger i den måde, hvorpå en bestemt undertype sætningsled indgår i den større sætningskonstruktion; konstituenterne tilsammen bidrager i deres specifikke konstruktionsmåde til sætningens samlede informations-layout.

I det følgende vil jeg mest behandle det danske subjekt, men også drage paralleller til det tyske. Der har været talt meget om subjektet i almen lingvistik; især typologerne, med Keenan i spidsen, beskæftiger sig med fællestræk ved subjekter på alverdens sprog. Herved må de nødvendigvis anlægge sig en oversproglig, en universel forestilling om subjekter, som de enkelte sprogs subjekttyper så kan måles ved. Denne fremgangsmåde kan imidlertid ikke sige noget afgørende om, hvordan subjekter faktisk fungerer

på det enkelte sprog (Eisenberg 1989:281). Et generelt problem ved typologi er således, at man i iveren efter at finde det fælles i mangfoldigheden ligesom ser bort fra det, som ikke er fælles. En meget hyppig subjekttype i et givet sprog bliver ofte ophøjet til typen, mens der ses bort fra mindre hyppige subjekttyper. Nu er det som regel sådan, at de mindre hyppige typer indgår i et paradigmatiske samspil med de hyppige typer, også på indholdsplanet. Dette aspekt forsvinder i det store typologiske koncept.

Så det, jeg vil gå ind for her, er det lingvistiske tegn i det enkelte sprog som det relevante sted at søge efter dette sprogs funktioner. Det lingvistiske tegn, simpleks eller kompleks, skal forstås i den Saussureske-Hjelmslevske ånd, som en tosidet størrelse med et udtryk og et indhold i lige ret: ingen af siderne dominerer hinanden eller skal nødvendigvis beskrives før den anden. Jeg regner også i efterfølgelse af Hjelmslev indholdsform som det til tegnet bundne indhold, og indholdssubstans som et ikke-tegnbundet indhold. Det samme gælder for udtryk.

Min gennemgang er også et forsvar for paradigmatiske forestillinger og ideer om sprogøkonomi. Paradigmer forudsætter det enkelte sprogs struktur, fordi paradigmer er afgrænsede af den enkelte udtryks- eller den enkelte indholdsstruktur i et givet sprog. Og det enkelte sprog har de og de givne udtryksmidler og indholdsmidler at gøre godt med, f.eks. i deres grammatik; en undersøgelsesgenstand er da så, hvorledes disses kombinatoriske muligheder udnyttes overordnet til dette sprogs grammatik.

Alt i alt er det således et forsvar for det standpunkt, at man må begynde nedefra i beskrivelsen af et bestemt sprogs grammatik ved at iagttage sprogets egen opbygning i tegn og relationer; man skal ikke uden videre importere grammatiske begreber udefra (sådan som de f.eks. bliver leveret som facts om den menneskelige kognition, eller af typologer eller komparative lingvister bliver forstået som det almindelige tværsproglige lager af funktioner) og så se, hvordan importen giver sig udtryk i den givne grammatik. Faren for dette er større, når man skriver grammatik for fremmedsprogede: man søger sine danske strukturers udtryk i de tyske strukturer - eller omvendt, som det jo langt snarere har været tilfældet i tidligere dansk grammatikskrivning. På den anden side er det uønskeligt, og også næppe sandsynligt, at der skal opereres

med to helt analogiløse grammatikker. Brobygningen mellem disse grammatiksystemer bliver nu så indholds- og udtrykssubstansen, som modsætning til de enkelte sprogs indholds- og udtryksformer.

Det vanskelige punkt er altid interpretationen af tegnenes indholdsformer. Så længe vi har at gøre med leksikonelementer, har man dog den faste grund under fødderne, at der som regel er ét udtryk, hvis indhold skal interpreteres (bortset fra problemet med at skelne mellem polysemi og homonymi).

I grammatikken forværres problematikken, fordi den starter allerede på udtrykssiden: der er ikke altid kun ét udtryk, hvis indhold/funktion skal interpreteres. I syntaks (og morfologi) er der ofte flere udtryk, der på en eller anden måde anses for at høre under samme funktion - muligvis med den komplikation, at der hersker nogen uvished om afgrænsningen af det antal udtryk, der kan komme på tale som hørende til samme funktion. Hovedårsagen er, at også indholdsfunktionen kan være vanskelig at afgøre, fordi indholdsrelationen mellem en grammatisk størrelse og den ikke-sproglige virkelighed jo ofte er ret spinkel.

Den næste årsag er udtryksøkonomien, den paradigmatiske økonomi, som prøver at holde antallet af forskellige udtryk nede (Croft: 1990:254), hvorved den samme udtrykskategori kan komme til at udtrykke forskellige indholdskategorier. Derved opstår der en vanskelighed ved også at afgøre indholdsfunktionen i et grammatisk tegn, og det underminerer således muligheden for at kategorisere på grundlag af ægte synonymi, hvor forskellige udtryk kategoriseres sammen på basis af en fælles entydig indholdsfunktion.

En funktionel grammatiks opgave er bl.a. at give interpretationer af de grammatiske strukturers funktioner, således at der kan redegøres for deres opgave i kommunikationen. Men der kommer altså problemer de steder, hvor en udtrykskategori, hvis udstrækning ikke er rigtigt fastslået, skal matches med en indholdsfunktion, der ikke er afgjort. Her må der nogen metodisk refleksion til.

1. Paradigmer og kommutationsprøven

For ikke at skulle opfinde eller »importere« funktioner udefra, som ikke har noget egentligt grundlag i det pågældende sprog, skal

som sagt det sproglige tegn være udgangspunktet i jagten på funktioner. Da tegnet er tosidet, skal indhold og udtryk have lige stor opmærksomhed. Det er ikke en envejsoperation, hvor en funktion søger et udtryk. Det er nu også nok i mindre grad danskernes tænke-måde; vi går snarere vejen fra udtryk til indhold. Det er der også tit god ræson i, hvis man vil respektere opfattelsen af det sproglige tegn: der er jo ingen grænser for, hvor mange indhold, eller grader af indhold inden for den samme overkategori, man kan udspekulere, hvis man slipper udtrykkssiden af tegnet. Derfor er det normalt god politik fra starten at tage tegnets udtryk som rettesnor for analysens udstrækning.

Selve min analyse gør betragtelig brug af den traditionelle strukturelle kommutationstest: en forandring af udtrykket i et paradigme skal lede til en forandring af indholdet og vice versa; ellers er det ikke noget paradigme. (Hjelmslev 1966:33-35).

Problemet er så, hvad man skal forstå ved et paradigme. De traditionelle paradigmer er arrangementer af tegn, som adskiller sig fra hinanden langs et parameter, således at hvert led i paradigmet kan fylde den samme plads i et givet syntagma. Spørgsmålet om at fylde den samme plads i syntagmet er imidlertid særdeles afhængigt af udstrækningen af det pågældende syntagma.

Det afgørende problem her er abstraktionsprocessen i dannelsen af paradigmer, som jo i sidste ende skal føre til dannelse af kategorier. Årsagen er, at afgrænsningen af de syntagmatiske rammer for et paradigme er underkastet store variationer i to dimensioner: rammen kan principielt være defineret på basis af enten udtryk eller indhold, og den kan defineres på forskellige abstraktionsniveauer, fra tekst eller sætningsoverflade til mere abstrakte kategoriniveauer, hvoraf intet i sig selv kan fungere i en faktisk forekommende, manifesteret tekst.

Således er det faktisk ret let at sætte et paradigme af underordnede konjunktioner op, som kan fungere på samme plads i et realiseret sætningssyntagma. På basis af udtryk er det også ret let at sætte bøjningsparadigmer op, hvor ordstammen er det konstante element, paradigmets ramme, og flexiverne er den varierende del, leddene i paradigmet. Fx præsens indikativ af et tysk verbum:

(c)

spiel-e	1.person singularis (indikativ, præsens)
spiel-st	2.
spiel-t	3.
spiel-en	1.person pluralis (indikativ, præsens)
spiel-t	2.
spiel-en	3.

I dette tilfælde er rammen abstraheret væk fra det realiserede sætningssyntagma, eftersom variationen i flexiverne afhænger af to kategorier med subjektet som den dominerende størrelse, nemlig person og numerus: i et realiseret sætningssyntagma har subjektet en bestemt realisation af numerus og person, hvilket gør kommutationen af et verbalflexiv med et andet umulig i sætnings-syntagmet.

Flexivernes indhold i det ovenfor nævnte paradigme er sammensat. Det varierer i 4 dimensioner: numerus, person, modus og tempus. Indholdet af ét flexiv er således til at analysere i 4 klare indholdstræk tilhørende 4 klart afgrænsede indholdskategorier. En forandring af et af disse træk i flexivet fører nødvendigvis til en forandring af flexivets udtryk (bortset fra synkretismer). Nu vil jeg så kalde paradigmer fra én side af det sproglige tegn, altså fra enten udtryks- eller indholdssiden, for **parametre** og de træk, der udgør paradigmet for **parameterled**. Af det faktum, at tegn er sprogspecifikke, følger, at parametre er dele af en sprogspecifik indholds- eller udtryksstruktur.

Et tegn kan kun realisere ét led fra et parameter på den samme syntagmatiske »plads« i en struktur: 'spiel-en' er enten 1. eller 3. person, og samtidig er det enten indikativ eller konjunktiv, eftersom person og modus optager to »pladser« i et sådant indholdssyntagma.

I dette tilfælde er analyseretningen gået fra udtryk til indhold; når et grammatisk indhold er veletableret, kan man vende retningen om og søge efter f.eks. måder at udtrykke de to numeri i numerusparadigmet inden for verbet som ordklasse, eller for den sags skyld inden for hele grammatikken.

Det sande problem ligger i de tilfælde, hvor udtrykket ikke er konstant, og hvor indholdet er vanskeligt at få hold på. Et fremra-

gende eksempel på det er sætningsleddene, som normalt er meget sammensatte i deres udtryk, og derfor indeholder mere end ét parameter. Som kategorier er de normalt også tilsvarende polyseme i deres bidrag til sætningens informationslayout. Det grundlæggende spørgsmål er her den enkelte udtryksskategoris udstrækning; med andre ord, hvor mange forskellige typer af realiserter der skal anses som led i et bestemt sætningsledsparadigme. Dette er selvfølgelig afhængigt af den opstilling af trækparadigmet, man har lavet: hvilke træk i de sammensatte realiserede størrelser er konstituerende for leddet, og hvilke træk er kontingente? Hvilke træk danner et parameter, og hvor mange parametre har udtryksskategorien overhovedet? Hvilke led i de forskellige parametre danner clusters?

Tilsvarende skal indholdene i udtrykstyperne interpreteres m.h.t. typer af indholdstræk, de parametre de danner, deres gensidige clusters, og de clusters de danner sammen med udtryksparametre.

Disse overvejelser er faktisk meget vigtige, for uden en klar afgrænsning af en kategori eller en klar forestilling om, hvorfor en kategori bliver uklar (fuzzy) ude i kanterne, er det umuligt at opnå en tilfredsstillende interpretation af de endelige funktion (eller funktioner), som den pågældende kategori har. Og hvis vi ikke forsøger at fremanalysere gode, muligvis sammensatte funktioner for sammensatte udtryksskategorier, så sigter vi under målet for funktionel grammatik.

2. Subjektparametrene i dansk

Som sagt har sætningsleddene været genstand for megen debat på grund af deres sammensatte natur, som også veksler i forskellige sprog, og på grund af deres noget u håndgribelige funktioner. At de ikke har været opgivet som en lingvistisk kategori på trods af alle vanskelighederne tyder på, at de er en »naturlig« kategori, i hvert fald for lingvister, skønt de måske nok ikke er det for den læge sprogbruger.

Jeg tager det danske subjekt som eksempel på vanskelighederne, men skeler også til tysk. Det er typisk, at det sæt af parametre, der vælges ved karakteristikken af subjektet, varierer fra behandling til behandling. De parametre, jeg bruger her, er i al

væsentlighed en samling af de i danske grammatikker traditionelt brugte parametre. Jeg passer på med, at de alle hidrører fra empiriske facts. På udtrykssiden er der naturligvis ikke flere led i et parameter, end der er forskellige udtryksklasser; på indholdssiden prøver jeg at begrænse parameterleddene til, hvad der kan matches med udtryk et eller andet sted i grammatikken. Således har bestemthedsparametret kun to led, svarende til de to artikler, skønt man sikkert kan erkende langt flere grader af givethed i realiserede subjekter i tekster.

De danske subjektsparemetre er:

udtryk:

konstruktion: substantivgruppe, pronomener, fuld sætning, infinitiv sætning

(bøjnings)kasus: nominativ eller akkusativ

position: de understregede positioner i det danske sætningskema (hovedsætningsskema):

extraposition - X - vf - n - a - Vi - N - A - extraposition

X = variabel konstituent (aldrig vf)

vf = finit verbum

n, N = nominal. N kan have op til 2 nominaler.

a = sætningsadverbial(er)

Vi = infinite verbalform(er)

A = andre adverbialer.

(Et subordineret sætningskema har intet X, men i stedet n - a - vf; resten er identisk. NB: disse skemaer er ordstillingsskemaer med en kun statistisk fordeling på hovedsætninger og subordinerede sætninger).

tryk: 3 grader: svagt (clitisk) tryk, normalt og stærktryk.

mulig kombination med dummy »subjekt«: 'der' eller 'det'.

relationer:

verbalvalens: aktant i relation til et monovalent verbum, eller ak-

tant til et di- eller trivalent verbum.

(En aktant er udtrykspendanten til et argument, d.v.s et potentielt sætningsled, seligeret af verbet).

aktantnummer: 1., 2. eller 3. aktant for verbet som leksikonenhed. (Aktantnummeret er en abstraktion baseret på de givne realisationer af verbet aktiv eller passiv form, imperativ, infinitiv etc.)

indhold:

bestemthed: definit eller indefinit

indholdsverbalvalens: ikke-kontingente træk behandlet her er:

kasus roller: forskellige roller; næppe mulige som subjekt er LOC og TEMP.

Nogle af parametrene er neutrale (ikke-kombinable) m.h.t. andre parametre:

- fulde sætninger og infinitivsætninger kombineres ikke med kasus
- kun nogle personlige pronominer: 1./2. person og 3.person +Hum eller pluralis kombineres med kasus (nom./akk.)
- substantiver kombineres ikke med denne kasusdistinktion
- kun pronominer kan have clitisk tryk
- de fleste substantiver kombineres med +/-Def; Def. eller Indef. er inhærent i pronominer og nogle substantiver (især egenavne)
- hvis der er en Agent repræsenteret i aktantkombinationen, er den 1.aktant

Bortset fra aktantnummeret og kasusrollen som i sig selv er selektionstræk styret af verbet som leksikonelement og derfor invariabel, vælges de resterende trækkombinationer i de realiserede subjekter ud fra de forskellige parametre, et led fra hvert parameter. Subjektet er sammensat ved, at det skal realisere et led fra hvert af de mulige parametre.

Subjektet som sætningsled er en størrelse, der tilhører den realiserede sætning og skal interpreteres som sådan for sin funkti-

on (eller funktioner). Der er ingen nødvendig overensstemmelse mellem et subjekt og en 1.aktant.

Eksempler.

Konstruktion:

- (1) *Manden læste avisen*
Der Mann las die Zeitung
- (2) *Han læste avisen*
Er las die Zeitung
- (3) *At læse avis (det) er en stor fornøjelse*
Die Zeitung zu lesen (das) ist ein grosses Vergnügen
- (4) *Det er en stor fornøjelse at læse avis*
Es ist ein grosses Vergnügen, Zeitung zu lesen
- (5) *At der læses mange aviser i Danmark, (det) er en kendsger-
ning.*
Dass in Dänemark viele Zeitungen gelesen werden,
(das) ist eine Tatsache
- (6) *Det er en kendsgerning, at der læses mange aviser i Dan-
mark*
Es ist eine Tatsache, dass in Dänemark viele Zeitungen gele-
sen werden.
- (7) *Der har kun boet en enlig mand i huset*
Es hat nur ein alleinstehender Mann im Haus gewohnt

Position - kasus:

Disse to danner et cluster: position N er obligatorisk kombineret med akkusativ (10), position n med nominativ (9); position X som sådan er kombinabel med begge kasus; korrekt brug forudsætter en akkusativ i X, hvis position n er udfyldt (23); ved default realiseres en nominativ (2).

- (8) *Han* har altid boet i huset
Er hat immer im Haus gewohnt
- (9) I huset har *han* altid boet
Im Haus hat er immer gewohnt
- (10) *Der* har altid boet *ham* i huset
Es hat immer er (nom.) im Haus gewohnt
*Es hat immer ihn (akk.) im Haus gewohnt
'Er hat immer im Hause gewohnt'

Konstruktion - position:

Normalt indtager substantiver og pronominer en af de tre positioner: X ((1), (2), (8)), n (9), eller N ((7), (10)); med en markeret præference for X og n for pronominer. Fulde sætninger og infinitiv-sætninger tager som norm X ((3), (5)) eller en ekstraposition ((3), (4), (5), (6)) kombineret med en dummy. Et substantiv eller et pronomen kan lejlighedsvis forekomme i ekstraposition, kun i kombination med en dummy eller et pronomen.

Position og tilstedeværelse af dummy:

Dummyen 'der' har position X eller n ((7), (10), (11), (18), (19), (23)). En dummy er obligatorisk i kombination med en aktant for et monovalent verbum i aktiv i position N ((7), (10), (11)). Det er fakultativt (og meget sjældent) i n i kombination med den samme aktant i X (23).

Dummyen er altid kombineret med en aktant i akkusativ, hvis denne er flekterbart på denne måde. Som en konsekvens heraf, er der ingen grund til at interpretere nogen af de to aktanter i (18) eller (19) som subjekt. Resultatet heraf er, at den danske passiv i alle tilfælde nedgraderer («demoter») aktant 1, men kan eller kan lade være med at opgradere en anden aktant som subjekt. Det normale cluster for aktive sætninger er 'der' i X eller n, og ubestemt nominal i N:

- (11) Der kom en ung mand til byen
Es kam ein junger Mann in die Stadt.

Aktantnummer - kasusrolle:

- (12) *Konen* skænkede manden en datter
 akt.1.AG akt.3.REC akt.2.GOAL
 Die Frau schenkte dem Mann eine Tochter
- (13) *Hun* skænkede ham hende
 AG REC GOAL
 Sie schenkte sie ihm
 AG Goal Rec
- (14) *Manden* fik/blev skænket datteren
 akt.3.REC akt.2.GOAL
 *Der Mann wurde die Tochter geschenkt
 Der Mann bekam die Tochter geschenkt
- (15) *Han* blev skænket hende
 akt.3.REC akt.2.GOAL
 *Er wurde sie geschenkt
- (16) *Datteren* blev skænket manden
 akt.2.GOAL akt.3.REC
 Die Tochter wurde dem Mann geschenkt
- (17) *Hun* blev skænket manden
 akt.2.GOAL akt.3.REC
 Sie wurde dem Mann geschenkt
- (18) *Der* blev skænket manden en datter
 akt.3.REC akt.2.GOAL
 Es wurde dem Mann eine Tochter geschenkt
- (19) *Der* blev skænket ham hende¹
 3.akt.REC.acc. 2.akt.GOAL.acc
 ?Es wurde ihm sie (nom.) geschenkt
 *Es wurde ihm sie (acc.) geschenkt
 'Sie wurde ihm geschenkt'

Bestemthed:

- (20) *Den unge mand* har skudt sin kæreste
Der junge Mann hat seine Freundin erschossen
- (21) *En ung mand* har skudt sin kæreste
Ein junger Mann hat seine Freundin erschossen
- (22) *Han* har aldrig været på tale
Er ist nie zur Sprache gekommen
(lexikalsk bedre) 'Von ihm hat man nie gesprochen'
- (23) *Ham* har *der* aldrig været på tale
*Er is es nie zur Sprache gekommen
*Ihn ist es nie zur Sprache gekommen

Bortset fra dette er kombinationerne af parameterled frie, men selvfølgelig ikke uden konsekvenser for den eller de overordnede subjekt-funktioner i sætningskonstruktionen.

Et lille vue ud over de tyske eksempler vil vise, at parametrene falder noget forskellige ud i sammenligning med dansk. Kasusparametret er for såvidt ikke mere et parameter, da det kun ville kunne få ét led: der er tvunget valg af nominativ for kasus-flekterbart subjekt; (10) og (23) er umulige. Positionsparametret har positionerne X, n og ekstrapositionerne, men også helt andre positioner, cf. eks. (a). Der er intet cluster mellem kasus og position som på dansk. Inden for parametret aktantnummer, er der kun valg mellem aktant 1 og 2, og 2 kun, såfremt det har akkusativ i sit udtrykspotentialer. Til gengæld kan man ikke undlade at opgradere aktant 2 til subjekt i forbindelse med et transitivt verbum i passiv (18) og (19). Dansk behøver her ingen opgradering.

Den danske restriktion i aktive sætninger på dummy i X eller n kombineret med subjekt på N, der består i, at N ikke må indeholde andre led end subjektet, findes ikke på tysk; der er i princippet fri kombinabilitet mellem pladsholder-'es' og rest, cf. eks. (b). Til gengæld er der et cluster mellem dummy (pladsholder 'es') og position X; 'es' kan ikke stå på plads n eller andre pladser: (10) (23).

Der er 2 kategorivalg på tysk, som ikke kan foretages på dansk: nemlig 2 valg ved finittet, som er styret af subjektet i per-

son og kongruerer med eller er styret af subjektet i numerus. Denne rektion og kongruens, der udgår fra subjektet er et af de bedste kendetegn for subjekt på tysk og skal derfor stå øverst på listen over karakteristika. Men man kan overveje, om der her er tale om parametre: er der overhovedet tale om et valg mellem flere parameterled? Med en mulig indholdsfor-skel til følge? Det kan man tvivle en del på; valget er nemlig for så vidt normalt ikke et valg, som det er ganske determineret. Og uden valg er der ingen informationsforskelle. Den smule slør, der kan være i determineringen, bør granskes nærmere med hensyn til betydningsforskelle.

Hermed har jeg afsluttet første del af mit ærinde: at vise parametertanken og at vise, at man kan komme et stykke vej ved at beskrive forskellen mellem subjekter på to sprog bl.a. som forskellen i antal af parametre og antal af parameterled.

3. Prototypikalitet som en deskriptiv model

Hvordan er det nu muligt at kombinere alle disse parametre i en fornuftig subjektmodel på dansk? Den traditionelle måde at kategorisere på, nemlig i nødvendige og tilstrækkelige betingelser, er ikke mulig i dette tilfælde. En nødvendig betingelse forudsætter mindst ét træk ved den manifesterede størrelse, som viser, om den er inden for, eller uden for kategorien. Men af de parametre, der er nævnt, er der ikke ét træk fælles for alle de subjekttyper, der er fundet i sætninger, som man normalt vil karakterisere som subjekter. Og tilstrækkelige betingelser er principielt uinteressante her, eftersom en sådan karakteristik har det med at se bort fra alle andre træk end dem, der anses for at være tilstrækkelige. Derved kommer de til at reflektere et for minimalistisk syn på den pågældende kategori (Kleiber 1993:22-23). Funktioner kan ikke interpreteres ud fra et minimalistisk udgangspunkt: de skal ses i deres muligheds fulde lys. Et andet problem ved den nødvendige og tilstrækkelige kategoriseringsmåde er, at den tenderer til at betragte alle typer som lige gode (Kleiber 1993:32), hvorimod funktionel grammatik går ud fra den antagelse, at forskellige valg af kategoritype i en given realisation har forskellig funktionel vægt (forskellig markerethed).

En anden metode, som kan synes mere adækvat for funktionelle beskrivelser er prototypekategoriseringer (Givón 1984:22-

23). I standardversionen arrangeres typerne på en skala, som anbringer den mest repræsentative type i centrum af kategorien, mens de mindre »gode« typer placeres ud mod periferien.

Det rejser så spørgsmålet: hvad konstituerer egentlig den mest repræsentative type? Ja, enten er det en given manifestati-onstype, hvis træk så tjener til at karakterisere prototypen og der-ved sætter princippet for kategoriseringen. Eller også er udgangs-punktet for kategoriseringen et sæt træk, som man har et eller andet sted fra, og som de enkelte manifestationer så kategoriseres efter. Den sidste metode ville trække i retning af en universel, begrebsmæssig forestilling om subjektet, hvor man applicerer den forudfattede opfattelse på det specifikke sprogs manifestationer. Jeg håber at have vist, at dette ikke vil virke så godt på parret dansk-tysk.

Alternativet er altså at tage det enkelte sprogs struktur alvorligt, at prøve at finde et prototypeeksemplar, og så udarbejde prototypekombinationen af parameterled herfra. Dette giver os imidlertid det problem, hvordan man skal argumentere for, hvilken type der er prototypen - med en argumentation, der bygger på andet end intuition.

Ideen i en sådan manøvre er at udarbejde funktionen hos proto-typen, og dernæst hos de mindre prototypiske kombinationer af parameterled.

Ifølge Kleiber (1993:31) og Croft (1990:125) er den bedste måde at afgøre prototypespørgsmålet for en kategori at tælle manifeste typer for at finde den mest frekvente type i faktisk sprogbrug. Det er sandsynligt, at den numerisk mest frekvente type opfattes som den mest frekvente også af sprogbrugeren og derfor også har status som den mest naturlige type, prototypen. Ud fra denne type kan der så deduceres de træk, som skal anses for centrale.

At tælle manifestationer relaterer sig imidlertid til selve sprogbrugen. Man kunne også spørge sig selv, om ikke selve sprog-strukturen kunne give nogle henvisninger til, hvad prototypen er.

Hvad angår ekstraponerede subjekter, så optræder de altid (næsten altid, alt efter hvordan man opfatter objektssætningers position) sammen med en dummy. Dette er et fingerpeg om, at dummyen må betragtes som mere »normal« i mange henseender,

fordi den repræsenterer en positionsmæssigt marginaliseret konstituent på en plads inden for sætningens indre ramme. Dette peger på den indre ramme som det sted, hvor sætningsledsværdier er lettere at vurdere. Det peger også på den indre sætningsramme som stedet at søge efter prototypen.

Eftersom positioner er en vigtig faktor ved vurdering af sætningsledsværdien i dansk, vil en indikator for prototypen da være den position, der står tom, når subjektet er en ellipse:

(24) Han kom hjem og 0 gik i seng
Er kam nach Hause und 0 ging ins Bett

(25) Da han kom hjem og 0 gik i seng, var han endnu rask
Als er nach Hause kam und 0 ins Bett ging, war er noch gesund

I et hovedsætningsskema vil den tomme position være X; ved default, f. eks. ved, at der ikke er noget X at udfylde, er det positionen n. På indholdssiden er den tomme plads koblet med parameterleddet Def, eftersom ellipsens diskursreferent skal forstås ud fra subjektet i den forudgående sætning, og derfor bliver givet. Andre eksempler med urealiseret subjekt er f.eks. imperativsætninger; det er et af defaulttilfældene:

(26) Kom 0 hjem og gå 0 i seng
Komm 0 nach Hause und geh 0 ins Bett

En anden indikator er det urealisable subjekt ved infinitivkonstruktioner: den tomme plads synes aldrig at være N, og må derfor anses for X eller n:

(27) 0 at komme hjem og 0 gå i seng er rart
0 nach Hause zu kommen und 0 ins Bett zu gehen ist schön

Og den sidste indikator, jeg kan finde, er det faktum, at et subjekt og et objekt ikke kan stå sammen på plads N; subjektet kan kun stå der som det eneste led. Denne plads giver normalt sit sætningsled en fokusfunktion i informationsstrukturen. Og da objektet

normalt er mere i fokus end subjektet, kan et mindre fokalt subjekt ikke kombineres med et mere fokalt objekt i denne position.

(28) *Dernæst havde der forladt en mand huset kl. 6

Danach hatte um 6 Uhr ein Mann das Haus verlassen.

Disse strukturelle facts tyder på, at det prototypiske subjekt skal findes i positionerne X eller n, og at det er Def.

Tællinger fra 4 forskellige tekster og teksttyper:

(A: en nyhedsside i en landsdækkende avis; B: en fortælling med næsten ingen dialog; C: en fortælling med en mængde dialog; D: en diskuterende akademisk tekst skrevet inden for humaniora).

Alle typer af subjekter er talt, men kun resultaterne for substantivgrupper og personlige pronominer er opført her:

	A: 156 subjekter	B: 455 subjekter	C: 460 subjekter	D: 360 subj.
+def.NP i X,n -dummy	43,5%	38,6%	17,3%	28,6%
indef.NP i X,n -dummy	8,3%	3,7%	1,0%	4,7%
indef.NP i N -dummy	-	-	0,2%	-
+nom.pron i X,n -dummy	18,5%	29,4%	56,0%	24,1%
-case+def.pron i X,n -dummy	16,6%	15,8%	18,9%	26,6%
-Case+indef.pron. i X,n -dummy	5,1%	1,7%	2,1%	3,8%
+dummy+def.NP i N	-	0,2%	-	-
+dummy+indef.NP i N	2,5%	6,1%	2,6%	2,5%
+dummy+indef.NP i n	-	-	0,2%	-
+dummy+acc.pron i N	-	-	-	-
	94,5%	95,5%	98,3%	90,3%

Den mest frekvente subjekttype på dansk er som ventet en ubeto-

net substantivgruppe eller et pronomen i nominativ (hvis muligt), i en konstruktion med et aktivt verbal og derfor 1. aktant for leksikonverbet; det er definit og ofte agent, står i position X eller n (der her kan betragtes som varianter af hinanden), og ikke i kombination med dummyen 'der'.

Disse træk, der tilhører 5 parametre, kan så opfattes som dem, der konstituerer centrum for prototypemodellen. De mindre gode typer, der varierer i et eller flere parameterled, hæfter til centrum langs de forskellige parametre, der så danner en slags radier, f.eks.:

- 1. aktant + fuld sætning eller infinitivsætning
- 1. aktant + position N,
- 1. aktant + extraposition,
- 1. aktant + indefinit
- 1. aktant + 'der' + position X
- 2. eller 3. aktant + position X eller n
- etc.

og andre kombinationer af parameterled inden for de mulige clusters og verbalkonstruktioner.

I de tilfælde, hvor en prototype repræsenterer en bestemt konfiguration af parameterled, har en anden type, der indeholder et cluster af et antal af de modsatte parameterled, det med at danne en komplementær prototype (Croft 1990:134).

Den komplementære prototype til Def. nominal i X eller n (1), (2), (8), (9), (12)-(17), (20), (22) er Indef. nominal i N, der optræder sammen med dummyen 'der' i X eller n (11). Denne modsatte type er forholdsvis almindelig og har »præsentativ« funktion.

Et eller flere parameterled i denne komplementære prototype kan så udskiftes, hvorved den komplementære prototype får sine egne perifere typer, fx Def. nominal i N (10), Def. nominal i X (23), eller Indef. nominal uden 'der' i X eller n (21).

Trækkene Indef. og evt. akkusativ nominal i N deles af de fleste normale objekter; dvs. af en anden klasse sætningsled. Også den præsentative funktion drager denne type subjekt ind i kredsen af objekter: nemlig ved funktionen at præsentere fokal information. På basis af det kunne man overveje, om denne subjektstype ikke snarere skulle kategoriseres som objekt, cf. L.Falster Jakobsen og J.Olsen (1984). Forskellen mellem de to nævnte typer

er, at intet objekt i en aktiv sætning er 1.aktant.

Dette rejser så spørgsmålet, om det nu er led fra et mere abstrakt parameter, her valens, i modsætning til mere overfladenære, diskursrelaterede parameterled der skal afgøre kategoriseringen. Afgørelsen om, hvor man skal drage grænsen mellem kategorierne subjekt og objekt i dette tilfælde ligger ikke i sprogsystemet, men hos lingvisten, eller snarere hos grammatikforfatteren, der alt efter behov er tvunget til at foretage en skarpere kategorisering for sin regelformulerings skyld. Grænsedragningen mellem subjekt og objekt er her særligt vanskeligt, da den samme subjekttype ville blive anset som et ikke-typisk objekt ved opstilling af tilsvarende parameterled: et objekt, som er 1.aktant i en aktiv sætning, kan ikke være et prototypisk objekt. Dette viser, at det egentlig kun er ledtypen, den faste konfiguration af realiserede parametertræk, der fornuftigvis kan få en funktionel interpretation; udtalelser om *subjektet* eller *objektet* som sådan giver i denne henseende normalt ingen mening. Sådanne udtalelser tager da normalt også kun hensyn til et eller to parametre.

En anden iagttagelse, der kan gøres om dansk, er at udnyttelsen af positionerne i sætningsrammen er meget intens: hver plads kan bruges af flere konfigurationer. Dette forhold taler i høj grad imod forestillingen om ordstillingsikonicitet i dansk: økonomien spiller en større rolle. Hvis fx definite nominale prototypiske subjekter står i venstre del af sætningen, kunne dette opfattes som en form for psykologisk ikonicitet, nemlig: »først tager vi det kendte, så går vi videre til det nye«. Men når først underprototypen »det nye til højre« er etableret, giver det en paradigmatiske mulighed at stille det nye til venstre, hvorved hele konstruktionen får en anden funktion end »præsentativ« eller »det kendte først«. Funktionen er her en slags modalitet, hvor den talende indicerer et detacheret syn på sagsforholdet; han står som fortæller ikke som den subjektive garant eller oplever af sagsforholdet, cf. L. Heltoft og L. Falster Jakobsen (Forthcoming). Dansk benytter sig således stærkt af paradigmatiske økonomi (Croft 1990:254) ved at nyttiggøre få positioner til brug for mange konfigurationer til at give forskellige indholdsfunktioner.

4. Markerethed og funktioner

Termen »markerethed« bruges her uden de forestillinger, der sædvanligvis er forbundet med markerethedsfænomenet, f. eks. at den markerede størrelse er mere kompleks i sit udtryk end den umarkerede. Det kan ikke bruges på sætningsled, da de forskellige parametre ikke nødvendigvis er separate morfologiske tegn. Hvad der tæller, er konfigurationen af de ovenfor nævnte parameterled, som, hvis de overhovedet kan anvendes, skal anvendes på alle medlemmer af samme sætningsledskategori. Hvert parameter repræsenterer valg, og en konfiguration af træk, som repræsenterer det mest almindelige og mindst specielle valg fra hvert parameter vil være det mest prototypiske, det mest umarkerede samlede valg for den kategori. Andre valg er mere markerede i forskellige grader, afhængige af, hvor mange umarkerede valg konfigurationen har.

Det mindst markerede valg af subjekt vil som sagt være 1. aktant, nominal i nominativ, hvis muligt, Def. og i positionen X eller n, uden dummyen 'der', som i ((1), (2), (8), (9)). Lidt mindre centralt vil være en 2. eller 3. aktant med i øvrigt identiske træk i konfigurationen. Langt mindre centralt, fordi der er mere end én afvigelse fra den centrale konfiguration vil fx være (10) og (23).

Betragtet som en indholdsværdi vil markerethed i sig selv være meget svag og abstrakt, og ikke specielt afslørende for det enkelte sprogs funktioner. Paradigmer bestående af mere eller mindre markerede konfigurationer reflekterer ganske simpelt mulige overordnede indholdsfunktioner (som f.eks. præsentativ eller subjektiv modalitet). Således er den tegnmæssige sammenknytning mellem udtryk og indholdsfunktion i første omgang enkeltsproglig, selvom indholdsfunktionen løsrevet fra udtrykket muligvis kan genfindes på mange sprog.

Her burde jeg så vise forskellene mellem dansk og tysk i større detaljer, men det tillader omstændighederne ikke. Jeg vil derimod vise nogle andre ting, man kan få ud af prototypeanalyse.

Når man ser på antallet af mulige forskellige konfigurationer, er det vanskeligt at tro, at så mange forskelligheder kan have så forskellige indholdsfunktioner, at de er til at få øje på. Det synes psykologisk usandsynligt, at så mange funktioner skulle være mulige, især når man betænker den normale sprogtilstand til at

økonomisere ved at abstrahere indholdsstruktur til et overordnet indhold, der kan matches med mange forskellige partikulære situationer. Derfor ser det ud til, at der nok er flere end én konfiguration, der udtrykker mere eller mindre den samme funktion. F.eks. udtrykker (10) og (23) begge et stærkt emfiseret subjekt; men i normal brug kan de ikke konkurrere med en anden og mere populær konfiguration med et subjekt, der har stærktryk, men i øvrigt har umarkeret parametervalg:

(10') 'Han har altid boet i huset

(23') 'Han har aldrig været på tale

Dette konkurrenceproblem er mere et spørgsmål om statistisk brug end om strukturelle muligheder. Givet de rigtige pragmatiske omstændigheder og en fiffig sprogbruger dukker de sjældne konfigurationer undertiden op. Når man studerer sprogsystemet, bør man derfor først og fremmest fokusere på det, som er absolut strukturelt umuligt, som f.eks. 'der' + nominativ pronomen, i stedet for at komme med dogmatiske udsagn, om man kan sige de sjældne typer eller ej, fordi man sjældent tager alle mulige pragmatiske omstændigheder med i sine overvejelser ved en bedømmelse. Strukturelt umulige er:

(10'') *Der har altid boet han i huset

(23'') *Han har der aldrig været på tale

På den anden side er strukturelle umuligheder jo ganske ofte helt forståelige og til at interpretere som det rigtige sætningsled; det skyldes, at normalt ikke hele konfigurationen, men kun et eller to parameterled er forkerte. F.eks. et galt ordklassevalg, altså en gal konstruktion, måske et adjektiv i stedet for en substantivgruppe eller et pronomen:

(29) *Charmerende* er ikke det rigtige ord for ham
 Charmant ist nicht das richtige Wort für ihn

eller babysprog, hvor akkusativ normalt er standard for subjektspronominer i X eller n:

- (30) *Mig* tegner et hus
 *Mich zeichne ein Haus

Der mangler her en undersøgelse af, hvor få korrekte parametervalg og hvilke der skal til for at give en mulig korrekt fortolkning af sætningsleddet.

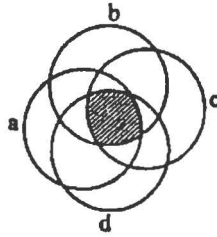
Konfigurationsmodellen er også nyttig til at forklare hvordan en konfiguration med ét forkert parameterled, som i princippet gør strukturen ukorrekt, kan udvikle sig fra ukorrekt til korrekt brug. Cf. (31), som er acceptabelt i i hvert fald nogle sociolekter nutildags:

- (31) *Mig og Nudda* skriver da sammen
 *Mich und Nudda korrespondieren ja.

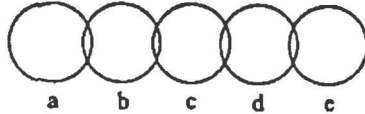
5. Kategoriernes vage afgrænsethed (fuzziness)

Generelt er ikke-vagthed i afgrænsningen af kategorier at foretrække, fordi det giver klarere beskrivelser. Imidlertid er dette ikke altid muligt ved yderst sammensatte kategorier, som tilmed kan dele parametre, eller parameterled, med andre kategorier. For at klare beskrivelsesproblemet i disse tilfælde, må man i det mindste gøre sig udstrækningen af de forskellige parametre klart. Dette gør det muligt at give en klar beskrivelse af grænsetilfældene i en i øvrigt »fuzzy« kategori. Samtidig er det springbrættet til analyser af mere sammensatte paradigmers funktioner. Hvordan man så vil afgrænse sin kategori på en klar måde i praksis, fx i en grammatik, er et spørgsmål om grammatikforfatterens afgørelser om, hvordan hans regelsæt skal være. På denne måde er parameteranalysen af sætningsled et kompromis mellem en prototypeanalyse, som er modelleret af Givón og reproduceret af Kleiber (1993:118-119), fig.1, hvor der for alle ledtyper i det mindste er ét træk fælles med prototypen, som således danner centrum i prototypen, og så 'familiaritets'analysen, fig.2, hvor en type har en fællesmængde af træk sammen med sin nabo, men kan have en

anden fællesmængde med totalt andre træk sammen med en anden nabo. I denne familielighedsmodel er der ingen ende på de træk, der kan kæde typerne sammen, og derfor i virkeligheden heller ingen ende på det antal typer, der kan komme sammen under én kategori.

Prototype

Familjelighed

I den af mig her foreslåede prototypeanalyse afgrænses periferien for kategorien af sættet af parametre, som alle typer skal have del i, selvom deres valg inden for parametrene selv kan være forskellige. Parameterbeskrivelsen gør det muligt at beskrive den flydende overgang til nabokategorien, altså en slags familielighed, uden at familielighedens skavank, den manglende afgrænsning, er bibeholdt.

Henvisninger

Bolkestein, Machteld (1992): Anaforische Subjecten en Tekststructuur i het Latijn. *Gramma/TTT* I,2, pp.111-124.

- Croft, William* (1990): *Typology and Universals*. Cambridge Textbooks i Linguistics. Cambridge.
- Croft, William* (1991): *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Dahl, Östen* (1985): *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Givón, Talmy* (1984): *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. Volume I. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Heltoft, Lars* (forthcoming): S-modus og perifrastisk modus.
- Heltoft, Lars & Lisbeth Falster Jakobsen* (forthcoming): Danish Passives and Subject Positions as a Mood System. A Content Analysis.
- Hjelmslev, Louis* (1966²): *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster & Jørgen Olsen* (1984): »Subjekt-Subjekt? Eine Diskussion der Subjektdefinition im Dänischen«, i: *Nordic Journal of Linguistics*, 7, s.1-40.
- Keenan, Edward L.* (1976): Towards a Universal Definition of »Subject«, i Charles N. Li: *Subject and Topic*. New York-San Francisco-London: Academic Press.
- Kleiber, Georges* (1993): *Prototypensemantik. Eine Einführung*. Narr Studienbücher. Tübingen: Gunter Narr.
- Vries, Lourens de* (1993): *Notional and Coded Information Roles*. Working Paper i Functional Grammar 52. University of Amsterdam.

Text A: Politiken 28.7.1994 I,2

Text B: Ebbe Kløvedal Reich: *Den bærende magt*. Vindrose, Viborg 1983 pp.178-190.

Text C: Bjarne Reuter: *En rem af huden*. G(yldendal) P(aperback) 1992³, pp.7-33

Text D: Poul Behrend: *Bissen og Dullen*. G(yldendal) P(aperback) 1984³, pp-26-38.

Note:

1 Enkelte af eksemplerne, som dette, kan forekomme ret akavede. En grund er, at der mangler kontekst; dette skyldes pladsmangel.

Grammatikprojekter under Statens Humanistiske Forskningsråd Projektdeltagere

LINGVISTIK OG FREMMEDSPROG

Engelsk

Carl Bache, Institut for Sprog og Kommunikation, Odense Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M

Niels Davidsen-Nielsen, Institut for Engelsk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Fransk

Michael Herslund, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Finn Sørensen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Hanne Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Henning Nølke, Fransk Institut, Handelshøjskolen i Århus, Fuglsangs Allé 4, 8210 Aarhus V

Italiensk

Gunver Skytte, Romansk Institut, Københavns Universitet, Njalsgade 78, 2300 København S

Bente Lihn Jensen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Iørn Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Russisk

Jens Nørgård-Sørensen, Østeuropainstituttet, Københavns Universitet, Njalsgade 78, 2300 København S

Per Durst-Andersen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Tysk

Lisbeth Falster Jakobsen, Institut for Germansk Filologi,
Københavns Universitet, Njalsgade 78, 2300 København S

Peter Colliander, Institut for Tysk, Handelshøjskolen i Køben-
havn, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

GRAMMATIK OVER DET DANSKE SPROG

Lars Heltoft, Roskilde Universitetscenter, RUC 0324, Postboks
260, 4000 Roskilde

Erik Hansen, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Univer-
sitet, Njalsgade 80, 2300 København S

